

ODGOJ ZA GRAĐANSTVO, ODGOJ ZA ŽIVOT

Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj
i obrazovanje s primjerima dobre prakse

HRVATSKI CENTAR ZA DRAMSKI ODGOJ

 školska knjiga

Odgoj za građanstvo, odgoj za život

Priručnik aktivnih metoda
za građanski odgoj i obrazovanje
s primjerima dobre prakse

Uredili:

Snježana Čubriilo

Vladimir Krušić

Maša Rimac Jurinović

HRVATSKI CENTAR ZA DRAMSKI ODGOJ

ŠKOLSKA KNJIGA, d. d.

Zagreb, 2017.

BIBLIOTEKA DRAMSKOGA ODGOJA

ODGOJ ZA GRAĐANSTVO, ODGOJ ZA ŽIVOT
Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje
s primjerima dobre prakse

Izdavači:

HRVATSKI CENTAR ZA DRAMSKI ODGOJ
Petrova 48 a, Zagreb hcdo@hcdo.hr www.hcdo.hr

ŠKOLSKA KNJIGA, d. d.
Masarykova 28, Zagreb

Za izdavače:

Vladimir Krušić
dr. sc. Ante Žužul

Urednik biblioteke:

Vladimir Krušić

Uredništvo:

Emica Calogjera Rogić, Snježana Čubrilo, Vladimir Krušić,
Maša Rimac Jurinović, Željka Vukušić

Autori/autorice tekstova:

Robert Bara, Snježana Blagus, Snježana Čubrilo, Sanela Đurđević,
Meri Juričev-Dumpavlov, Nataša Jurić Stanković, Vladimir Krušić,
Snježana Pacek-Balja, Nataša Roginek, Duška Stojićević, Jasna Šojer,
Jasmina Štefan

Lektura:

Snježana Čubrilo, Maša Rimac Jurinović

Dizajn:

Željka Sambolek Mikota

ISBN: 978-953-99945-6-1

Zagreb, 2017.

Dokument se može djelomično reproducirati u neprofitne svrhe bez odobrenja
Hrvatskoga centra za dramski odgoj uz uvjet navođenja autora i izvora.

Projekt:

Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje

Nositelj provedbe:

Hrvatski centar za dramski odgoj

Partnerske školske ustanove:

Osnovna škola Grabrik, Karlovac

Osnovna škola Selnica

Osnovna škola Petra Krešimira IV., Šibenik

Osnovna škola dr. Vinka Žganca, Zagreb

Srednja škola Koprivnica

Medicinska škola Varaždin

Škola za primalje, Zagreb

Stručni tim projekta:

Roberta Barat, dipl. učiteljica razredne nastave, dramska pedagoginja

Snježana Čubrilo, prof. hrvatskoga jezika, dramska pedagoginja

Dr. sc. Vladimir Krušić, dramski pedagog (voditelj projekta)

Grozdana Lajić Horvat, dramska pedagoginja

Dubravka Novosel-Guszak, socijalna pedagoginja

Maša Rimac Jurinović, prof. hrvatskoga jezika, dramska pedagoginja

Jasna Šojer, prof. hrvatskoga jezika, dramska pedagoginja

Projekt je ostvaren u šk. god. 2015./2016. sredstvima Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Uz ravnatelje i djelatnike partnerskih škola pomoć pri realizaciji projekta pružile su voditeljice županijskih stručnih vijeća za Građanski odgoj i obrazovanje Koprivničko-križevačke i Međimurske županije te Grada Zagreba, zatim voditeljice županijskih stručnih vijeća za Razrednu nastavu i Hrvatski jezik Šibensko-kninske i Varaždinske županije, kao i stručni savjetnici Agencije za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske, na čemu im iskreno zahvaljujemo.

Posebno zahvaljujemo **Emici Calogjera Rogić** i **Željki Vukušić** na stručnim savjetima i susretljivosti te Školskoj knjizi uz čiju je potporu priručnik *Odgoj za građanstvo, odgoj za život* objavljen.

Sadržaj

UVOD	5
O projektu	9
O priručniku	11
Dramska pedagogija i nastava građanskoga odgoja i obrazovanja	13
I. DRAMSKOPEDAGOŠKE METODE I POSTUPCI ZA NASTAVU GRAĐANSKOGA ODGOJA I OBRAZOVANJA	17
1. OSNOVNE DRAMSKOPEDAGOŠKE METODE ZA POUČAVANJE I NASTAVU	19
Igranje uloga	19
Procesna drama	20
Učitelj/učiteljica u ulozi	22
Zamrznuti prizor	24
2. IGRE I VJEŽBE	27
Igre upoznavanja i kontakta	27
Predstavljanje imenom i pokretom	27
Rukovanje	27
Pozdravljanje riječju i gestom	27
Vjetar puše za... ..	28
Pletimo mrežu	28
Vježbe suradnje i povjerenja	29
Vođenje slijepca	29
Vođenje zvukom	29
Dozivanje zvukom	29
Padamo u nesvijest	29
Kolumbijska hipnoza	30
Vježbe senzibilizacije i doživljajnosti	31
Ljetna kiša	31
Staklena kobra	32
Motivacijske vježbe i postupci	34
Vođena mašta	34
Oluja ideja	34
Što je u vreći?	35
Lik na plakatu	35
3. POSTUPCI I TEHNIKE DRAMSKOGA RADA SA SKUPINOM	36
Plenarni skup	36
Razgovor u krugu	36
Rad u malim skupinama	37
Prikaz / izvješće o radu	37
Prikaz / izvješće o događaju	38
Ogrtač stručnjaka	38

4. POSTUPCI I TEHNIKE STVARANJA DRAMSKOGA KONTEKSTA	39
Izražajno čitanje	39
Pripovijedanje/naracija	39
Vođena improvizacija	40
Pantomima	40
Zamišljeni predmet	41
Zvučne slike (ozvučivanje)	42
5. POSTUPCI I TEHNIKE POTICANJA OSOBNE IZRAŽAJNOSTI I SCENSKOGA OBLIKOVANJA	43
Kipovi	43
Ritam-mašina	44
Stroj	44
6. POSTUPCI I TEHNIKE RAZRADE SADRŽAJA DRAMSKOGA RADA	45
Misli naglas	45
Unutrašnji monolog	45
Drugo Ja	46
Anđeo i Vrag	46
Lanac misli	46
Vrući stolac	47
Dijagram stavova	48
Debata	49
7. IMPROVIZACIJSKE I SCENSKE TEHNIKE I POSTUPCI	50
Jednostavna scenska improvizacija	51
Pripremljena improvizacija	51
Improvizirani prizor	52
Žive novine	53
Forum-kazalište	53
II. ISKUSTVA PRAKSE	59
Važnost empatije u društvenoj komunikaciji i razvijanju društvene solidarnosti	61
Razumijevanje potreba drugih i odgovorno pomaganje	69
Prepoznavanje diskriminacije i prihvaćanje različitosti	78
Čuvamo vodno bogatstvo zavičaja	87
Aktivno zalaganje za pravdu i suzbijanje isključenosti	93
Važnost očuvanja prirodnoga okoliša i kulturnoga nasljeđa	100
Zagovaramo i štitimo pravo na zdravi okoliš	107
Sloboda – temeljno ljudsko pravo	117
Odgovorno upravljanje slatkovodnim resursima	129
Pravo na razvoj osobnih sposobnosti i talenata	141
Spolna nejednakost u društvu nekada i danas	154
Spolna ravnopravnost u Hrvatskoj	163
Izvori	176

O projektu

Priručnik *Odgoj za građanstvo, odgoj za život* jedan je od ishoda projekta *Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje* što ga je Hrvatski centar za dramski odgoj (HCDO) proveo u šk. god. 2015./2016. na području šest županija, tijekom kojeg je realizirano 12 edukativnih te isto toliko evaluacijskih radionica, na kojima je ukupno sudjelovalo preko 220 sudionika, učitelja, nastavnika i stručnih suradnika osnovnih i srednjih škola. Projekt je bio posljednji u nizu brojnih akcija, u rasponu od pojedinačnih radionica do složenih međunarodnih programa, koje je HCDO od svoga osnutka 1996. godine ostvario u suradnji s odgojno-obrazovnim sustavom i koje su bile namijenjene edukaciji prosvjetnih djelatnika za uporabu dramskopedagoških metoda u školskome radu. Neki, pak, od tih programa bili su izrazito namijenjeni realizaciji ciljeva koje danas smatramo zadaćama i ishodima građanskoga odgoja i obrazovanja.¹

U prvom dijelu projekta sudionici i sudionice sudjelovali su na jednodnevnim

¹ U šk. god. 2004./2005., u okviru nacionalne kampanje Hrvatskog ureda UNICEF-a *Za sigurno i poticajno okruženje u školama*, realizirali smo program *Forum-kazalište za školu bez nasilja* u sklopu kojega je širom Hrvatske održano 13 dvodневnih radionica na kojima je sudjelovalo 226 učitelja, nastavnika i učenika.

Tijekom dviju školskih godina, od listopada 2011. do srpnja 2013., HCDO je bio nositelj nacionalnoga programa u okviru međunarodnoga projekta *Odgojna drama i kazalište kao sredstvo poticanja inkluzije Roma* u sklopu kojeg je u zajednicama i školama sjeverne Hrvatske sa znatnijim brojem romskih učenika realizirano 11 edukacijskih radionica sa 149 sudionika i održano 10 programa forum-kazališta za ciljane skupine gledatelja, uglavnom učenika osnovnih škola te članova romskih zajednica.

Šk. god. 2012./2013. HCDO sudjeluje u metodičkoj edukaciji prosvjetnih radnika za sudjelovanje u programu eksperimentalnoga uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u hrvatske škole naslovljenom *Novo doba ljudskih prava i demokracije u školama*, koji su realizirali Centar za mirovne studije i Mreža mladih Hrvatske u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i sporta RH.

Šk. god. 2013./2014. HCDO sredstvima Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta realizira projekt *Participativne i dramske metode za građanski odgoj i obrazovanje* kojim je ostvareno 6 dvodневnih radionica za 137 sudionika, učitelja, nastavnika i stručnih suradnika, na području 4 županije te isti broj evaluacijskih radionica na kojima su pokazana i razmijenjena iskustva primjene dramskopedagoških i drugih participativnih metoda u nastavi.

U svim navedenim projektima, uključujući i posljednji ovogodišnji, provedena je među sudionicima interna anketna evaluacija radionica, a u posljednja dva projekta, realizirana sredstvima MZOS-a, provedena je i evaluacija primjene aktivne metodike u nastavi građanskoga odgoja i obrazovanja. Visokim ocjenama prethodnih evaluacija pridružujemo sada i priručnik koji objavljujemo kao posvjedočenje pedagoških i didaktičkih vrijednosti dramskopedagoške metodike u obradi tema građanskoga odgoja i obrazovanja kao i u nizu drugih predmeta i odgojno-obrazovnih područja.

HCDO otpočetka prati i sudjeluje u aktivnostima GOOD Inicijative, koordinacije organizacija civilnog društva okupljenih u Inicijativu za sustavno i kvalitetno uvođenje građanskoga odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav.

edukacijskim radionicama na kojima je predstavljeno niz dramskopedagoških metoda – igara, vježbi i tehnika – namijenjenih nastavi i obradi sadržaja građanskoga odgoja i obrazovanja. Uz praktičan rad i prateće metodičke listove sudionici su po svršetku radionica dobili i odgovarajuće stručne priručnike za daljnju uporabu u svakodnevnoj školskoj praksi.²

U drugom dijelu projekta, otprilike dva do tri mjeseca kasnije, održane su evaluacijske radionice na kojima su sudionici i sudionice predstavili i podijelili svoja iskustva uporabe aktivnih metoda za obradu sadržaja Građanskoga odgoja i obrazovanja kao međupredmetnoga područja u različitim oblicima nastavnoga rada. Među zaista brojnim i kvalitetnim predstavljenim primjerima uporabe aktivnim nastavnim metodama, od jednostavnih igara i vježbi primijenjenih u manjim segmentima nastave do složenih procedura i tehnika poput procesne drame kojima su obuhvaćeni veći odsjecci nastavnoga procesa, izdvojio se jedan broj prikaza koji se isticao ne samo nastojanjem da se teme građanskoga odgoja i obrazovanja obrade kao središnji sadržaj nastave, nego još i više osviještenom, sustavnom i povezanom uporabom dramskopedagoških metoda u obradi tih tema, potvrđujući time njihovu izuzetnu uporabljivost kao metodičkih postupaka nastave građanskoga odgoja i obrazovanja. Desetak takvih prikaza, uz modele rada predstavljene na radionicama, odabrali smo i uvrstili u priručnik kao primjere dobre prakse koji će, vjerujemo, biti od koristi prije svega prosvjetnim djelatnicima u osmišljavanju i izvođenju vlastite nastave te tako pridonijeti kvalitetnom oblikovanju metodike nastave Građanskoga odgoja i obrazovanja.

² Učiteljice razredne nastave dobile su priručnik *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. j. j., a predmetni učitelji i nastavnici priručnik *Zamisli, doživi, izrazi!* – *Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur. Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.

O priručniku

Priručnik se sastoji od dva jednako važna dijela. U prvome, naslovljenom *Dramskopedagoške metode i postupci za nastavu građanskoga odgoja i obrazovanja*, uvodno naznačujemo neka od glavnih polazišta i obilježja nastave građanskog odgoja i obrazovanja, obilježja koja je blisko povezuju s metodikom dramske pedagogije kao načinom iskustvenoga poučavanja i učenja. Slijedi, zatim, glavni sadržaj toga dijela priručnika – izbor od pedesetak opisanih i prigodno klasificiranih dramskopedagoških metoda i postupaka naročito primjenjivih za svrhe i ciljeve nastave građanskoga odgoja i obrazovanja.

U drugome dijelu priručnika naslovljenom *Primjeri dobre prakse*, kako smo već spomenuli, objavljujemo dvanaest priloga koje potpisuju sudionice našega projekta, i koji su nastali na osnovi njihovih praktičnih iskustava primjene aktivnih metoda u obradi tema i sadržaja građanskoga odgoja i obrazovanja. Posebno ističemo da sve obrade nose autorski pečat učiteljica i nastavnica koje su ih osmislile, što znači da metode i postupci predstavljeni na edukacijskim radionicama nisu mehanički preslikani, već su autorice smislile vlastite priče putem kojih su obrađivale nastavne teme ili su poznati, npr. literarni sadržaj, na vlastiti način strukturale i pretočile u nastavni proces.

Obrade su tijekom pripreme priručnika dakako doživjele i uredničke intervencije. U dogovoru s autoricama opise konkretnih provedaba dopunjavali smo i mijenjali te ponegdje „čistili” i pojašnjavali nejasna mjesta nastojeći ih oblikovati u pregledne i čitke primjere kvalitetne primjene aktivnih metoda u nastavi građanskoga odgoja i obrazovanja. Nismo se pritom trudili pretvoriti ih u uzorite i standardizirane obrasce rada, u „recepte” koje treba doslovno slijediti i oponašati. Predstavljene obrade valja prije svega shvatiti kao radne modele čiji opisi, osim što iznose, nadamo se, pregledan tijek nastavnoga procesa i primijenjenih metoda, također daju na znanje u kakvom se kontekstu i u kakvim konkretnim uvjetima nastava odvijala.

Smatrajući važnim da učitelji i nastavnici, naročito oni mlađi i manjeiskusni, dobiju jasniju predodžbu o tome kako provedba aktivnih metoda izgleda u živoj praksi, gdje god smo mogli, obrade smo popratili slikama – fotografijama, crtežima, dijagramima i sl. – ponegdje snimljenima ili korištenima kao nastavno sredstvo tijekom opisanoga nastavnog procesa, a drugdje preuzetima s neke od radionica na kojima je snimljeni postupak predstavljen.

Nemamo uputu kako ili kojim redoslijedom čitati priručnik, jer se individualne strategije čitanja i učenja ionako međusobno razlikuju. No nećemo pogriješiti ako ustvrdimo da razumijevanje aktivnih metoda i postupaka opisanih u prvome dijelu nije moguće bez upoznavanja njihova funkcioniranja i provjere u živoj

nastavnoj praksi, o čemu pak govore prilozi u drugom dijelu priručnika. I obratno, opisane obrade ostat će samo lijepa pedagoška priča, ako ne shvatimo da je za njihovu uspješnu provedbu potrebno praktično naučiti, razumjeti te znati izvesti i primijeniti postupke opisane u prvom dijelu priručnika.

Od zainteresiranih se i motiviranih čitatelja i čitateljica očekuje da opisane metode i prikazane obrade koriste upravo onako kako su njihove autorice uporabile prethodno stečena dramskopedagoška znanja i iskustva – na vlastiti način i prema uvjetima vlastita rada, često metodom pokušaja i pogrešaka, propitujući što daje rezultate a što ne. No prije svega drugoga, od njih se očekuje da svoju nastavu građanskoga odgoja i obrazovanja oblikuju u skladu s potrebama, mogućnostima i na korist učenika s kojima rade.

Radi lakšega čitanja prikazanih obrada i razumijevanja primjene i tijeka opisanih postupaka, elektronički oblik priručnika omogućuje čitateljima da sa Sadržaja na početku knjige „klikom” na željeni naziv sadržajne natuknice „skoče” na primjer dobre prakse u drugome dijelu, ili na opis postupka u prvome dijelu knjige, a tako isto i u svim ostalim dijelovima gdje su nazivi postupaka označeni kao poveznice.

Dramska pedagogija i nastava građanskoga odgoja i obrazovanja

Dramska pedagogija danas u svijetu uživa ugled i prihvaćenost ne samo kao oblik stvaralačkoga odgojnog rada s djecom i mladeži sa svrhom razvijanja njihove kreativnosti i odgoja cjelovitih i stvaralačkih ličnosti, nego i kao način iskustvenoga poučavanja i učenja najrazličitijih odgojno-obrazovnih sadržaja, poticanja osobnoga rasta i socijalizacije ili pak stjecanja životnih vještina. Prirodno tlo tako shvaćene, bolje reći primijenjene dramske pedagogije, predstavljaju pojave, događaji i problemi društvenoga života, jednostavne i složene društvene strukture, njihov nastanak, razvoj i funkcioniranje, odnosi među ljudima, pojedincima i skupinama, uzroci i posljedice događaja i životnih pojava te, na kraju, neizbježna pitanja o njihovu smislu i vrijednosti. Nije stoga slučajno da se postupci dramske pedagogije primjenjuju i razvijaju kao važna metodička sastavnica posvuda u svijetu gdje građanski odgoj i obrazovanje postoji ili se uvodi u sustave općega obrazovanja.

Priručnik koji je pred vama naš je novi doprinos nastojanjima u Hrvatskoj da se oblikuju prikladne metode nastave građanskoga odgoja i obrazovanja, nastojanjima koja su zapravo još uvijek na početku i kojima predstoji još mnogo posla i zadaća do kvalitetnoga usustavljenja. Valja reći da sve naše dosadašnje aktivnosti u tom smjeru nisu rezultat tek prigodnih odluka i mogućih trenutnih opredjeljenja, već se temelje kako na načelima suvremene dramske pedagogije, tako isto i na stavovima o metodici i metodičkim kompetencijama učitelja i nastavnika iznesenim u dosadašnjim kurikularnim dokumentima oblikovanim tijekom procesa uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u hrvatske škole.³

³ U *Prijedlogu kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja* iz 2012., koji se koristio u razdoblju eksperimentalnog uvođenja građanskoga odgoja u školski sustav, isticalo se da se „građanska znanja, vještine i stavovi razvijaju (...) na način da se učenici **dovode u situacije u kojima opisuju, analiziraju, tumače, prosuđuju i rješavaju moralne i druge dvojbe** oslanjajući se na demokratska načela **te se osvjedočuju o ispravnosti i učinkovitosti svojih odluka kroz vlastito činjenje**, kako bi postupno učvrstili osobni građanski identitet. **Uloga nastavnika je majeučička – koristeći mogućnosti interaktivnog, participativnog, suradničkog i istraživačkog učenja** (nastavnik) **vodi učenike kroz proces upoznavanja, propitivanja i donošenja zaključaka o određenoj temi ili problemu** u području građanskog odgoja i obrazovanja”. [Napomena: Sva su isticanja urednička.]

Aktualni *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole* (Narodne novine, br. 104/14) iz 2014. također naglašava da „**primjerene metode** za ostvarivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja **su one koje polaze od iskustva učenika, potiču ih na sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima i suradnju u traženju i donošenju zajedničkih odluka**, ali i u kritičkom propitivanju učinaka tih odluka u odnosu na svakog od njih i zajednicu kojoj pripadaju”, te se dalje „preporučuju (...) **metode zajedničkog istraživanja nekog problema, traženja rješenja, pripreme izvještaja i prezentiranja; simuliranja** (primjerice, rada

Dramskopedagoški postupci, danas npr. naročito korišteni u raznim inačicama odgojne ili procesne drame, predstavljaju vid aktivnoga, tj. iskustvenoga poučavanja i učenja, didaktičkoga pristupa zagovaranog u naprednim pedagoškim sustavima još od 19. stoljeća i razvijanoga kao protuteža naglašeno knjiškom učenju te zapamćivanju podataka i činjenica. Iskustvena pedagogija počiva na vrlo raširenom uvjerenju, neprekidno potvrđivanom tijekom ljudske povijesti, da sudionici procesa učenja, djeca prije svega, najbolje uče i pamte ono što iskuse, osjete, učine i dožive. Aktivno ili iskustveno poučavanje i učenje poglavito podrazumijeva uporabu metoda koje učenike stavljaju u smišljene, konkretne ili hipotetske, a često i problemske situacije, kao i u primjerene aktivne uloge koje odgovaraju tim situacijama, iz kojih moraju, dakako u skladu sa svojom dobi, iskustvom i stupnjem psihofizičkoga razvoja, individualnim ili skupnim istraživanjem saznati što više o nekom sadržaju te ga razumjeti i zauzeti stav, o njemu izvijestiti ostale sudionike nastavnoga procesa te razmišljati, ako se radi o problemskome sadržaju, o uzrocima, posljedicama i rješenjima upoznatoga problema.

Ovakav način rada i od učitelja zahtijeva promjenu njihova uobičajena statusa u nastavnome procesu te njihove funkcije, koja postaje fleksibilnija i po potrebi se prilagođava pojedinim zadaćama nastavnoga procesa. Tako u nastavnoj procesnoj drami učitelji posve prirodno ulaze u različite uloge i koriste se njima za vođenje nastavnoga procesa i postizanje njegovih ciljeva.

Dramskopedagoški rad u odgojno-obrazovnome kontekstu ima još jednu važnu značajku koja ga čini prikladnim za nastavu građanskoga odgoja i obrazovanja, a to su njegova višestrana djelovanja na sudionike, koja u kvalitetnim provedbama takve vrste nastave uistinu mogu imati cjelovit, holistički, doživljajni učinak u kojemu su intelektualna znanja i proživljene emocije stopljeni u cjelovito iskustvo učenja, razumijevanja i spoznavanja nekoga odgojno-obrazovnog sadržaja.

S druge strane, ovakva obrada nastavnih sadržaja, smještenih u neki širi i kompleksniji bilo stvarni, bilo fikcionalni kontekst, u pravilu uvijek proizvodi mnogo veći broj odgojno-obrazovnih učinaka nego što ih se može naći među kurikularnim ishodima jednoga predmeta i kojima je, dakle, u pravilu obuhvaćeno uvijek više pojava i spoznaja iz različitih područja života.

pojedinih ogranaka vlasti i načina na koje oni donose odluke); **igranja odgovarajućih uloga; rasprave i debate** u sklopu kojih se vježba asertivnost, aktivno slušanje, argumentiranje, pregovaranje i zagovaranje, izvođenje zaključaka, dolazak do konsenzusa itd.” Govoreći, pak, o priželjkivanim učincima međupredmetnoga pristupa, u istom dokumentu ističu se očekivanja kako će se takvim pristupom, uz ostalo, postići **„upotreba interaktivnih nastavnih metoda učenja i poučavanja usmjerenih na iskustveno, timsko, suradničko i radioničko učenje povezano s istraživanjem, analiziranjem, zaključivanjem, rješavanjem problema uz pomoć kojih se osim stjecanja znanja razvijaju vještine i vrijednosti”,** zatim **„da se učenje i poučavanje u različitim područjima povezuje i usmjeruje na razvoj cjelovite osobe učenika,”** kao i **„promjena položaja učenika tako da postaje subjekt procesa učenja (...).”**

Konačno, metode dramske pedagogije nameću se upravo svojim izvedbenim obilježjima kao pogodan način odgoja i obrazovanja za aktivno građanstvo, jer, primjerice, razni izvedbeni nastavni zadatci poput javnih nastupa, govora i izlaganja, skupnih rasprava i debata, izvješća o radu malih skupina te svi drugi vidovi igranja javnih uloga nisu samo sredstvo ili način postizanja odgojno-obrazovnih ciljeva, već, poglavito u građanskome odgoju i obrazovanju postaju sam taj cilj i ishod. Ponešto pojednostavljeno rečeno, aktivnom dramskopedagoškom metodom, npr. igranjem zamišljenih uloga u zamišljenim situacijama, potičemo i razvijamo kod učenika spremnost za aktivno, sadašnje i buduće, građansko postupanje i obnašanje socijalnih uloga i funkcija u zbiljskome životu.

Najvažnija među polazištima zajedničkim dramskoj pedagogiji i nastavi građanskoga odgoja i obrazovanja mogli bismo sažeti na sljedeći način:

- **Za nastavu građanskoga odgoja i obrazovanja najprikladnije su metode skupnoga i suradničkoga rada kojima se učenici stavljaju u situacije aktivnoga, iskustvenoga učenja.**
- **Uloga učitelja/nastavnika je majeutička, tj. navodilačka, poticateljska i suradnička, a učenik se smješta u središte nastave.**
- **Važnima se smatraju i oblici integrirane, korelirane i projektne nastave kojima se teme građanskoga odgoja i obrazovanja kontekstualiziraju unutar širih sadržajnih okvira i povezuju sa sadržajima drugih odgojno-obrazovnih područja i predmeta.**
- **Naročito su važne metode kojima se potiče oblikovanje vlastitih stavova, uvjerenja i kritičkoga mišljenja, kao i vještine njihova javnoga izražavanja i zastupanja.**

U skladu s ovim metodičkim opredjeljenjima te njihovom praktičnom razradom oblikovane su, kako edukacijske radionice naših projekata, tako i struktura te sadržaj priručnika koji objavljujemo. ■

DRAMSKOPEDAGOŠKE METODE I POSTUPCI ZA NASTAVU GRAĐANSKOGA ODGOJA I OBRAZOVANJA

U suvremenoj dramskoj pedagogiji ne postoji nikakav jedinstveni popis ili zbornik dramskopedagoških metoda i postupaka. Naprotiv, zbornika je obilje, kao što je mnogo i odgojno-obrazovnih te edukacijskih područja i djelatnosti u kojima se dramskopedagoške metode i postupci rabe. Stvarani su za različite svrhe i namjene, u različitim socijalnim, kulturnim i pedagoškim kontekstima, kao sastavni dio posebnih metodika raznih područja u kojima se uporaba dramskopedagoških postupaka pokazuje korisnim i plodonosnim načinom odgoja i obrazovanja. Broj dramskopedagoških postupaka stalno raste jer ih kreativni učitelji i dramski pedagozi neprestance obogaćuju, preinačuju i stvaraju nove inačice prema potrebama svakodnevnoga rada. Mnoge metode i modeli prakse preuzeti su iz drugih područja – socijalne pedagogije i raznih edukacijskih praksi, razvojne i socijalne psihologije, iz rehabilitacijskih i terapijskih tehnika, iz plesачke i pjevačke pedagogije itd., stoga za većinu postupaka više nije moguće jasno ustvrditi porijeklo i eventualno autorstvo onoga tko ih je prvi smislio. Svi ovi postupci predstavljaju zajedničko dobro kojim se, pod raznolikim nazivljem i u raznovrsnim kombinacijama, koriste dramski pedagozi širom svijeta.

Zbirka opisanih postupaka koju ovdje objavljujemo također predstavlja rezultat svojevrsnog odabira primjerenoga odgojno-obrazovnomu području u kojemu se primjenjuju. Popis nije ni izdaleka potpun te ga valja shvatiti otvorenim za dopune i prilagodbe konkretnim uvjetima i ciljevima dramskopedagoškoga rada. Osim toga, ne radi se samo o izboru nekih otprije čvrsto definiranih i opisanih postupaka, nego su ovdje i njihovi opisi modificirani i/ili nanovo oblikovani u skladu s načinima i mogućnostima njihove uporabe za potrebe školskoga poučavanja i nastave u širem, kao i za obradu tema i sadržaja građanskoga odgoja i obrazovanja u užemu smislu. Pri odabiru postupaka te u njihovim opisima služili smo se dosad objavljenim stručnim metodičkim izvorima na hrvatskome jeziku čiji popis objavljujemo na samome kraju knjige. Stoga su uz svaki opisani postupak naznačeni i izvori iz kojih je ili preuzet ili na temelju kojih je oblikovan. Postupci uz koje nema naznačenih izvora opisani su posebno za ovu prigodu.

Nekoliko riječi o nazivlju kojim se koristimo u opisima koji slijede. U hrvatskoj dramskoj pedagogiji ustalila se uporaba nekih naziva kojima označavamo različite vrste i razine dramskopedagoškoga rada.

Dramskopedagoškim metodama nazivamo sve oblike i načine osustavljenoga i strukturiranoga djelovanja i postupanja u dramskopedagoškome radu.

Dramskopedagoške metode, pak, možemo razvrstati u tri osnovne skupine:

Dramskopedagoške igre su fizičke i/ili intelektualne aktivnosti koje se odvijaju prema nekom pravilu i koje najčešće imaju zadani cilj koji sudionici trebaju postići (npr. razna nadmetanja, pogađanja, igre s ispadanjem i sl.).

Dramskopedagoške vježbe su aktivnosti u kojima, premda nužno nema nadmetanja, sudionici dobivaju izvedbeni zadatak čijim izvršavanjem razvijaju neke svoje sposobnosti i vještine te uvježbavaju socijalna ponašanja, procedure i odnose.

Dramskopedagoškim tehnikama nazivamo složenije oblike aktivnosti koje se sastoje od jednostavnijih dramskopedagoških postupaka.

Valja reći da ova, kao i neke druge metodičke podjele, ne povlači jasnu i čvrstu crtu razgraničenja između navedenih skupina i naziva koji ih određuju. U dramskopedagoškoj praksi igre se vrlo često koriste kao vježbe ili se neka vježba može razviti u složeniju tehniku, što sve može biti posljedica specifičnih potreba i ciljeva dramskopedagoškoga rada u određenome pedagoškom kontekstu te rezultat kreativnosti voditelja dramskoga odgojnog rada.

U opisima metoda i postupaka koji slijede te u primjerima dobre prakse u drugom dijelu knjige ciljane sudionike dramskopedagoškoga rada nazivamo **igračima** i ponekad **izvođačima**, poglavito kada se spominju u opisima igara, vježbi i tehnika. (To činimo stoga da izbjegnemo nazivati ih glumcima, a njihovo sudjelovanje u dramskim aktivnostima glumom, budući da svrha tih aktivnosti nije razvoj glumačkih sposobnosti i stvaralaštva.) S druge strane, kada opisujemo nastavni proces u kojem sudjeluju, češće koristimo naziv **učenici**, odnosno **sudionici**, što je sasvim prikladno okružju u kojem se ovdje opisani oblici dramskopedagoškoga rada odvijaju i kojem su namijenjeni. Jednako tako, ovisno o kontekstu, zamjenski upotrebljavamo nazive **voditelj/voditeljica dramskopedagoškoga rada**, odnosno **učitelj/učiteljica ili nastavnik/nastavnica**. ■

1.

OSNOVNE DRAMSKOPEDAGOŠKE METODE ZA POUČAVANJE I NASTAVU

Nekoliko metoda i tehnika, čije ćemo sastavnice ili glavne značajke naći u većini ostalih opisanih postupaka, možemo smatrati temeljnim za oblike dramskopedagoškoga poučavanja predstavljene u ovom priručniku. ■

Igranje uloga

U najširem smislu, naziv **igranje uloga** (eng. *role-playing*) danas se prije svega koristi za označavanje karakterističnih ponašanja u okviru stvarnih socijalnih, rodni, profesionalnih, kulturnih itd. uloga koje netko ostvaruje u zbiljskome životu. Naziv ćemo također ponekad susresti kada je riječ o izvođenju fikcionalnih uloga u okviru raznovrsnih kulturnih predstavljačkih praksi (u dramskim umjetnostima, edukaciji itd.), no tada se u pravilu uvijek misli na glumu kao oblik umjetničkoga stvaranja i izražavanja. Igranje uloga je, dakle, mnogo širi pojam od glume i danas se primjenjuje u mnogim područjima te praksama i teorijama socijalnoga života, u sociologiji, psihologiji, pedagogiji, menadžmentu, cjeloživotnome obrazovanju, upravljanju ljudskim resursima itd. Kao participativna metoda rada sa skupinama, i to upravo pod tim imenom, igranje uloga izvorno je najprije razvijeno u psihoterapiji J. L. Morena u prvoj polovici 20. st., da bi zatim metoda bila postupno unošena u različite oblike psihosocijalnih i profesionalnih treninga. U tome značenju igranje uloga danas predstavlja dramsku tehniku koja se primjenjuje u svrhu edukacije ili terapije, a podrazumijeva upoznavanje i preuzimanje načina ponašanja i razmišljanja nekoga lika u zadanoj imaginarnoj (npr. problemskoj, konfliktnoj, traumatskoj) situaciji.

U još užem značenju, kao interaktivna i suradnička metoda socijalnoga učenja, igranje raznovrsnih naročito nestereotipnih društvenih uloga („ulazak u tuđe cipele“) pomaže razumijevanju složenih društvenih situacija, različitih položaja i pozicija u društvu i njihovih suodnosa, pomaže shvaćanju položaja marginaliziranih skupina, nejednakih odnosa moći i uzroka problema u društvu. Kao takvo, igranje uloga posebno se uspješnim pokazuje u poučavanju građanskoga odgoja i obrazovanja. „Biti u tuđoj koži“ odlična je dramska pozicija kojom učenici ulaze u različite društvene uloge, što im otvara mogućnost da bolje upoznaju i razumiju različite položaje i pozicije u društvu te njihove međusobne odnose, da jasnije shvate i analiziraju ponašanja, shvaćanja i postupke pojedinaca i skupina umreženih u te odnose, kao i da na temelju takva rada i iskustva oblikuju vlastite stavove i vrijednosti.

(Vidi više u: *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Ur. Zenzerović Šloser, Iva. Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske. Str. 77.)

Procesna drama

Procesnu dramu možemo smatrati složenom dramskopedagoškom metodom ili štoviše žanrom koji se za svoju izvedbu koristi svim raspoloživim dramskopedagoškim postupcima i tehnikama. Procesna drama nema za osnovni cilj zgotavljanje kazališne predstave i njezino izvođenje pred publikom, već se prije svega ostvaruje i postoji kao proces skupnoga rada čije etape predstavljaju jednokratne i neponovljive aktivnosti u tijeku dramske obrade nekakvoga ljudskog sadržaja. Procesna drama nije namijenjena gledateljima, već sudjelovanju i učenju svih članova neke skupine procesom dramskoga rada u kojemu su intelektualna spoznaja, emocionalni doživljaj i estetsko iskustvo međusobno povezani. Kao i ostale dramske metode, temelji se na fikcionalnome preuzimanju uloga i improvizaciji pri čemu su „nastajanje, igranje, doživljavanje i promišljanje dramskog svijeta i događaja u njemu u potpunoj međuovisnosti i zbivaju se praktički istodobno” (Gruić 2002: 18).

U suvremenoj dramskopedagoškoj praksi možemo razlikovati **stvaralačku** i **nastavnu procesnu dramu** koje se razlikuju po svojim ciljevima. Stvaralačku procesnu dramu naći ćemo u djelatnosti nekih dramskih i kazališnih studija, gdje je osnovni cilj dramskoga rada poticanje i razvoj kreativnosti i stvaralaštva njihovih polaznika. S druge strane, nastavna procesna drama primjenjiva je u školskim uvjetima rada kao nastavna metoda, a glavni joj je cilj učinkovito poučavanje i obrada odgojno-obrazovnih sadržaja.

Opis koji slijedi poglavito se odnosi na procesnu dramu kao nastavnu metodu čiju provedbu osmišljava i vodi učitelj/učiteljica u okviru svoga predmetnog, odnosno školskoga kurikulumu. Proces ovdje označava osmišljeno, vođeno i za sudionike smisleno događanje organizirano u etape koje su oblikovane od:

- a) **dramskih aktivnosti i situacija** u kojima sudionici u ulogama proigravaju različite životne / odgojne / obrazovne sadržaje
- b) **refleksivnih ili intelektualno-spoznajnih odsječaka** u kojima sudionici, unutar ili izvan uloga, aktivno promišljaju, utvrđuju i (samo)vrednuju ono što su tijekom procesa rada proradili, naučili i doživjeli.

Okvirna struktura procesne drame sastoji se od tri faze:

- okvirno planiranje procesne drame (**makroplaniranje**)
- izvedba (etapa 1, etapa 2, etapa 3, etapa 4 itd.)
- promišljanje i vrednovanje.

Makroplaniranje procesne drame obavlja voditelj/voditeljica dramskoga rada prije njezina početka, a temelji ga na odgojnim/obrazovnim ciljevima (npr. za-

danima kurikulumom) te na poznavanju dobi, sastava, motivacije, sposobnosti, potreba i međusobnih odnosa skupine s kojom se radi.

Makroplaniranje podrazumijeva:

- a) određenje odgojnih/obrazovnih ciljeva i očekivanih ishoda
- b) izbor sadržaja i tema za rad
- c) izbor metodičkih postupaka
- d) određenje okvirnog vremenika odvijanja procesne drame i razdiobu u etape.

U procesnoj drami postoji i **mikroplaniranje** koje se događa **tijekom** izvedbenoga procesa, između pojedinih etapa, ali i tijekom odvijanja pojedine etape. To je planiranje „u hodu”, ovisno o razvoju procesa koji u pojedinoj etapi može krenuti u drukčijem smjeru nego što je voditelj dramskoga rada predvidio. To naročito vrijedi za stvaralačku procesnu dramu gdje ne postoji neki određeni nastavni cilj i očekivani ishod prema kojem voditelj/voditeljica usmjerava rad.

Promišljanje i vrednovanje pripadaju intelektualno-spoznajnim odsječcima procesne drame, koji se realiziraju ne samo na kraju procesne drame, nego i tijekom izvedbene faze prema potrebama procesa učenja.

U promišljanju i vrednovanju sudjeluju svi sudionici, nekad iz igranih uloga ili izlaze iz njih te tako distancirani od fikcionalnih događaja koje su proigrali osvješćuju i iznose osobne i skupne spoznaje i dojmove o odgojno-obrazovnim sadržajima te ocjenjuju doživljeno iskustvo. Budući da scenski nastup u nastavnoj procesnoj drami uopće nije u prvom planu, **promišljanje i vrednovanje ne trebaju uopće biti usmjereni na ocjenu dramske izvedbe**. Procesna drama je ovdje prvenstveno način prorade odgojnih/obrazovnih sadržaja. **Stoga glavno mjerilo uspješnosti nastavne procesne drame treba biti ono što je njome naučeno, a to su novostečena znanja i iskustva sudionika o obrađivanome odgojnom/obrazovnom sadržaju**. Dakako, ako tijekom rada sudionici stvaralački kvalitetno i izražajno sudjeluju u dramskoj aktivnosti te ako su motivirani da svoj dramski rad scenski predstave drugima, dramska/scenska izvedba također može postati predmetom promišljanja i vrednovanja a proces dramskoga odgojnog rada može se pretvoriti u pripremu javnoga scenskog nastupa, primjerice kao predstava živih novina ili forum-kazališta.

Trajanje procesne drame nije određeno. Može se dogoditi u okviru jednoga jedinog sata, može se odvijati tijekom nekoliko nastavnih sati, npr. kao integrirani nastavni dan, ili kao oblik projektne nastave obuhvatiti nekoliko nastavnih jedinica, odgojno-obrazovnih tema i područja te se protegnuti na više tjedana nastave.

(Vidi više u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Golden marketing. Zagreb.)

Učitelj/učiteljica u ulozi

Ova dramska tehnika vrlo je plodonosna, premda može biti, barem u početku, zahtjevna za voditelja/voditeljicu dramskoga rada kako u pripremanju dramske aktivnosti tako i u njezinoj izvedbi. Mnogi učitelji/nastavnici ustručavaju se primijeniti ovu tehniku smatrajući se nedoraslima glumačkim zadatcima, no njezina zahtjevnost ne leži u tome. Za uporabu ove tehnike nisu potrebni ni glumačko iskustvo niti glumački talent, budući da i učitelj/učiteljica i učenici u dramsko-pedagoškim aktivnostima preuzimaju uloge bez obveze da oblikuju neke složene dramske likove. Preuzete uloge tek su funkcije u izvođenju neke igre ili aktivnosti, a učitelj/učiteljica u ulozi označit će svoje likove (ponašanjem, držanjem, govorom ili tek neakvim rekvizitom, odjevnim dodatkom i sl.) samo onoliko koliko je potrebno da ga/ju učenici (u drugim ulogama) prepoznaju i prihvate kao sudionika u dramskoj aktivnosti.

Zahtjevnost ove tehnike za učitelja je u tome da mora znati kako ju može rabiti tijekom nastavnoga procesa, koje će uloge odabrati i za koju konkretnu zadaću te s kojim će ju ostalim dramskopedagoškim postupcima i tehnikama kombinirati pri strukturiranju nastavnoga procesa. (Vidi detaljniji opis tehnike procesna drama.) Pritom je važno da učiteljica ne zaboravi kako se u radu u ulozi ne treba posebno truditi da bude dopadljiva i zabavna učenicima, a jednako tako treba paziti da učenici ovakav rad ne shvate isključivo kao neobvezujuću zabavu, nego kao oblik nastave. U rukama kreativnoga učitelja on može učenicima biti itekako zanimljiv i zabavan.

Učenici-igrači, čak i oni bez dramskoga iskustva, a naročito djeca vrtićke i mlađe osnovnoškolske dobi s ovom tehnikom u pravilu nemaju problema i učitelja u ulozi prihvaćaju bez nelagode, kao što i sami s lakoćom preuzimaju dodijeljene im uloge jer takav način rada prihvaćaju kao učenje/nastavu putem igre u kojoj im je učitelj partner, a ne nametnuti autoritet.

Prije nego što na nastavi učitelj/učiteljica uđe u ulogu, važno je uputiti učenike u pravila primjene tehnike. Učitelj/učiteljica najavljuje da će tijekom primjene dramskih metoda preuzeti neku ulogu (ili uloge) te da će i učenicima dodijeliti njihove uloge. S obzirom da tijekom rada učitelj češće preuzima neku ulogu, zatim izlazi iz nje (da bi, ako je potrebno, izvan uloge uputio učenike u daljnji rad), a potom ponovno ulazi u istu ili drugu ulogu, važno je s igračima dogovoriti znak koji označuje je li učitelj u nekom trenutku u ulozi ili izvan nje. To može biti jednostavan predmet kao npr. marama oko vrata (marama je znak da je u ulozi, skidanje marame znači da izlazi iz uloge) ili nešto što učitelj/učiteljica može držati u ruci (knjiga, olovka, čarobni štapić...). Učitelj/učiteljica će prije početka rada s ovom tehnikom pojasniti da mu/joj se, dok je u ulozi, obraćaju isključivo kao liku, a ne kao učiteljici.

Po ulasku u ulogu učitelj prvim rečenicama, npr. pozdravom sudionicima, objavljuje koju je ulogu on preuzeo te koju namjenjuje učenicima. Na primjer: *Dragi roditelji! Drago mi je što vas u tolikom broju vidim na roditeljskome sastanku neposredno pred odlazak vaše djece na susret s pripadnicima plemena Zumba-Lu koji će se održati u srcu Afrike. Ja sam Ana Anić, učiteljica i voditeljica ovoga znanstvenog projekta zbližavanja ljudi različitih običaja i ujedno organizatorica putovanja. Znam da se neki od vas protive tom putovanju, no vaša su se djeca sama javila i to je putovanje sasvim bezopasno...*

Ili: *Susjedi dragi! Znete, ono što smo pričali maloprije, istina je! Taj je momak stvarno skrenuo s uma – mlinarev sin hoće se oženiti prosjakinjom. Što? Vi to odobravate, draga susjedo?! Što je ovo, neka zaraza gluposti! Još ćete reći da bi prosjaci trebali biti isto što i mi, ugledni, marljivi i imućni stanovnici ovoga sela?...*

Ili: *Dobar dan! Ja sam Ana, nova učenica. Baš dobro što sam došla ranije. Rekli su mi da ste svi tu, u školskome dvorištu. Možda bih vas mogla pitati malo o školi... Ima neobično ime „Ni na nebu, ni na zemlji”. Priča se da se u školi zbivaju neobične stvari, no ne znam kakve. Hoćete li mi vi reći? Vi to sigurno znate kad idete u ovu školu već pet godina... itd.*

Iz primjera načina predstavljanja učenicima možemo zaključiti da učitelj/učiteljica mora pažljivo odabrati lik u koji će ući te dodijeliti ostalim igračima ulogu koja otvara mogućnosti razvijanja dramske radnje odnosno nastavnoga procesa i koja potiče sudionike da se aktivno uključe. Odabir uloga ovisi o tome što učitelj u određenome dijelu dramskoga rada želi postići te o sastavu i dobi sudionika s kojima radi. Važno je da učitelj/učiteljica preuzme takvu ulogu kojom će moći usmjeravati dramsko događanje i nastavni proces. Moguće uloge za učitelja mogu se odrediti s obzirom **a) na uklopljenost uloge u skupinu** te **b) na status uloge u odnosu na skupinu**.

Prema prvom kriteriju učitelj **može odabrati ulogu u kojoj može ili ne mora biti dio skupine kojoj pripadaju ostali učenici**.

Prema drugome mjerilu **njegov status može biti viši, ravnopravan ili niži u odnosu na druge uloge u dramskome zbivanju**.

Iz kombiniranja ovih dvaju kriterija mogu nastati razni tipovi uloga za učitelja: *vođa, protivnik, pripadnik skupine, osoba koja ne poznaje ostale u skupini* itd.

Ulogu *vođe* valja tako oblikovati da se potiče učeničko aktivno sudjelovanje, npr. tako da lik ima neku osobinu ili čini nešto što omogućuje i potiče reakciju skupine (npr. može nešto očito pogrešno učiniti, može ga zaboljeti grlo, može reći da mora otputovati na kratko i sl.).

Ako preuzme ulogu *protivnika skupine*, važno je da ostavi dovoljno mogućnosti za djelovanje skupine kako ne bi previše autoritarnim likom spriječio djelovanje

skupine (npr. ako preuzme ulogu zlog čarobnjaka koji ima mogućnost začarati sve koji mu se usprotive, onda neće niti jedna reakcija ostalih likova biti logična osim pokorne šutnje ili povlađivanja te u tom slučaju izostaje mogućnost razvoja radnje).

Najjednostavnije oblikovana uloga kojom se potiče aktivnost igrača jest uloga *osobe koja traži pomoć*, npr. odgovor na pitanje ili koja iznosi problem koji se tiče svih prisutnih, a koji bi skupina mogla riješiti.

Učitelj po potrebi može u okviru jedne procesne drame preuzeti više uloga, izlažeći iz jedne i ulazeći u drugu (npr. može biti *organizator putovanja* koji se obraća roditeljima djece koja putuju u Afriku, zatim *pilot zrakoplova*, pa *liječnik*, potom *predstavnik plemena Zumba* koji dočekuje djecu itd.).

Prednost ove kao i drugih dramskih tehnika jest njihova široka mogućnost primjene u svim nastavnim područjima i predmetima u kojima je moguće koncipirati nastavu kao učenje pomoću dramatiziranih i simuliranih situacija. Nudi začudnost i slobodu igre, razbija ustaljenost forme odnosa između učitelja i učenika, otvara mogućnosti uspostavljanja, proživljavanja i upoznavanja velikoga broja međuljudskih i drugih odnosa, afirmira razmjenu mišljenja i mogućnosti zajedničkoga rješavanja problema.

(Prema: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 47-49, i *Zamisli, doživi, izrazi!* – *Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 88-91)

Zamrznuti prizor

Ova dramska tehnika naziva se još **zaustavljeni prizor** i **živa slika**. Rabi se za prikazivanje najrazličitijih tema, a izvodi se tako da igrači svojim nepomičnim tijelima pojedinačno ili skupno prikazuju zadanu temu ili situaciju. U tom vidu ovaj je postupak sličan postupku kipovi. Prikazane teme mogu biti apstraktni pojmovi (npr. sreća, uspjeh u životu, licemjerje, ljubav itd.), reprodukcije umjetničkih djela (npr. Rodinov *Mislilac*), osobe i druga bića (stvarni ili simbolični likovi), a mogu biti i zaustavljeni trenutki nekoga stvarnog ili izmišljenog događaja ili situacije kao na zaustavljenoj filmskoj ili videovrpici. Međutim, posebnost je ovoga postupka što zamrznuti prizor po potrebi može oživjeti, odnosno – opet biti zamrznut. Tako **zaustavljeni prizor** može biti pokrenut s ciljem da vidimo što će se između likova dogoditi; može biti zaustavljen na odgovarajućem mjestu (npr. u trenutku kulminacije napetosti, ili pak smirenja); može poput video-snimke biti „premotan” naprijed ili natrag, pokretan ili zaustavljan po želji. Osnovno pravilo pri oblikovanju zamrznutoga prizora zahtjeva od igrača da, nakon što je dogovorena podjela uloga, znaju koji lik utjelovljuju i da se nastoje

uživjeti u nj, u način razmišljanja i ponašanja lika te da u skladu s prihvaćenom ulogom sudjeluju u dramskoj aktivnosti.

Pošto je oblikovala zadanu temu, skupina koja prikazuje zamrznuti prizor izlazi na „scenu” pred „publiku”, tj. pred ostale sudionike dramskoga rada, i na znak voditelja/učitelja (pljeskom dlanom o dlan, uputom *Zastor!* ili *Zaledi!*) zamrzne se u sliku. Osim što se zamrznuti prizori mogu redom pokazati, pa se zatim o njima može raspravljati i analizirati ih, rad s ovom tehnikom može teći u različitim smjerovima. S likovima iz zamrznutoga prizora prije svega se može razgovarati, pogotovo ako su likovi ljudi i bića, a ne možda apstraktni pojmovi, i ako zamrznuta slika prikazuje neki problemski sadržaj ili situaciju spram koje likovi u prizoru, tj. učenici u ulogama, mogu (i trebaju) zauzeti neki stav i odnos. A to je upravo ono što se ovom tehnikom hoće postići – stavljanjem u uloge učenike navesti da aktivno razmišljaju o problemu i temi koja se prorađuje. Razgovor s likovima u pravilu započinje voditelj dramskoga rada, koji predstavljene prizor najprije gleda sa strane ili iz publike, a onda nakon desetak sekundi, tijekom kojih gledatelji u potpunoj tišini promatraju nepomične likove, ulazi u prizor i razgovara s likovima. Stavljanjem **ruke na rame**, kao znak prijateljskog odnosa, likovima postavlja pitanja (**intervju**) o tome tko su oni, što se tu događa, gdje se i kada događaj odvija, koja je njihova zadaća u tome, a treba ih dakako pitati kako se oni lično osjećaju i što misle o događaju i ostalim likovima. Prema vlastitoj procjeni učitelj/učiteljica će pozvati i ostale učenike-gledatelje da se aktivno uključe u ispitivanje likova i raščlambu prikazane situacije. Oživljavanje zamrznutoga prizora može dalje teći postupnim dodavanjem sve složenijih elemenata. Evo primjera:

- 1) Zamrznut prizor može oživjeti na način ritam-mašine ako sudionici-gledatelji (tj. oni koji nisu dio prizora) svakom liku zamrznutoga prizora daju jednu, po mišljenju gledatelja, za njih ključnu rečenicu, pa kad ih voditelj dodirne, likovi ožive i izgovaraju tu rečenicu. Voditelj na različite načine dodiruje likove (meko, čvrsto, grčevito), a oni rečenicu izgovaraju na način koji odgovara dodiru. Time se istražuju oblici ponašanja, međusobni odnosi likova i emocije koje ih prate.
- 2) Na voditeljev znak *Akcija!* likovi nastavljaju i dovršavaju pokret u kojem su bili zaustavljeni i zatim se opet zamrznu. Voditelj više puta ponavlja *Akcija!* da bi likovi istražili što više logičnih pokreta koji iz početne zamrznute slike proizlaze.
- 3) Uz pokret likovi govore i svoju ključnu rečenicu.
- 4) Na voditeljev znak (prozivanjem imena ili nekim drugim znakom) izvođači naizmjenično, ne mičući se, izgovaraju naglas misli svog lika koje mu dolaze u svijest upravo u tome zaustavljenom, zamrznutom trenutku. Tako se ostvaruje postupak unutrašnji monolog.
- 5) Na znak *Akcija!* svi likovi ožive i zamrznutu sliku pretvaraju u improvizirani prizor događaja čiji su zaustavljeni trenutak prethodno uprizorili. Neka se u

improviziranom prizoru igrači nastoje prirodno i uživljeno ponašati, jer jedino na taj način mogu steći iskustvo i razumijevanje kako je to biti „u tuđim cipelama” lika čiju su ulogu preuzeli. Improvizacija traje dok je voditelj ne prekine. Tijekom improvizacije voditelj može uključiti u događaj nove likove, zamijeniti igrače na sceni sudionicima iz publike, a također pozvati igrače na sceni da međusobno zamijene uloge.

Ova tehnika tako može biti polazišna točka za izvođenje mnogih drugih dramskih vježbi i tehnika, pa i za stvaranje buduće predstave. Uz **intervju**, **unutrašnji monolog** i **improvizirani prizor**, postupak se može nastaviti i kombinirati s postupcima kao što su npr. **vođena improvizacija**, **vrući stolac**, može biti uvod u **procesnu dramu** ili njezin dio, a može biti polazište za razvijanje priča **forum-kazališta** ili njihov sastavni dio i dr.

(Vidi više u: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d.o.o. Str. 49, i *Zamisli, doživi, izrazi!* – *Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d.o.o. Str. 85-87)

2.

IGRE I VJEŽBE

Igre upoznavanja i kontakta

Predstavljanje imenom i pokretom

Sudionici stoje u krugu i predstavljaju se jedan po jedan imenom izvedeći ujedno neki pokret i gestu (poskok, okret, čučanj itd.), čime izražajno pokazuju npr. kako se osjećaju ili što najviše vole raditi i sl. Kada jedan sudionik završi s predstavljanjem, cijela skupina zajednički istovremeno ponavlja ono što je čula i vidjela, i tako redom.

Sudionici mogu dobiti i dodatni zadatak da uz pokret na početno slovo imena dodaju i neki pridjev kojim će se opisati (*Ja sam marljiva Mirjana, Ja sam veseli Vlado* i sl.).

Rukovanje

Sudionici se međusobno rukuju i upoznaju: *Ja sam... Drago mi je*. Ruku prvog partnera ne ispuštaju dok ne pronađu ruku nekoga drugog pa je tako u svakom trenutku sudionik povezan s nekim iz grupe, ponekad objema, a ponekad jednom rukom.

Pozdravljanje riječju i gestom

Svatko od sudionika osmisli jednu izmišljenu riječ za pozdrav (umjesto *dobro jutro*, to može biti *hi-ha, ping...*) i jednu gestu za pozdrav (umjesto pružanja ruke to može biti stavljanje obje ruke na ramena druge osobe, skok uz podizanje palca... što god sudionicima padne na pamet) te način izgovaranja pozdravne riječi (jako glasno, šapat, visoki tonovi i sl.). Zatim svi sudionici hodaju prostorom. Zadatak je pozdraviti se sa što većim brojem sudionika na način da jedna osoba pozdravi drugu uz svoju riječ i gestu, druga joj odgovori na taj isti način (tj. ponavlja pozdrav prve osobe), zatim druga osoba pozdravi prvu uz svoju riječ i gestu, a prva joj odzdravi na isti način (tj. ponavlja pozdrav druge osobe). Vježba traje dok se većina osoba (poželjno svi) međusobno pozdrave. U zadatak se može dodati da je ovo kongres turističkih vodiča s različitih planeta i svatko se pozdravlja pozdravom sa svoga planeta (da bi bilo jasnije, pitamo sudionike koje geste i riječi poznaju – *dobar dan, dobro jutro, bok, rukovanje, udarac dlanom o dlan → daj mi 5*); u skladu s tim osmišljavaju pozdrave s izmišljenih planeta.

Vjetar puše za...

Igrači/sudionici sjede na stolcima u krugu. Voditelj/voditeljica stojeći sa strane, izvan kruga, izgovara tvrdnje: *Vjetar puše... za sve one koji imaju braću; ...za one koji*

vole čitati priče; ...za one koji više vole poeziju od proze; ...za sve one koji prije spavanja obvezno operu zube; ...za one koji imaju mačku; ...za one koji bi htjeli imati kućnog ljubimca itd. Svi igrači koji se prepoznaju u izrečenoj tvrdnji ustaju sa svog stolca i mijenjaju mjesta. Igra se može igrati s jednim stolcem manje od broja sudionika. Tada onaj koji ne uspije uhvatiti mjesto smišlja novu tvrdnju.

Svrha je igre različitim tvrdnjama obuhvatiti sve sudionike i na taj način uključiti ih u aktivnosti koje slijede. Osim što potiče motivaciju i skupnu energiju te stvara pozitivno radno ozračje, igra može voditelju/učitelju poslužiti i kao neprimjetna anketa za pitivanje stavova, mišljenja i interesa sudionika.

Pletimo mrežu

U vježbi **pletimo mrežu** koristimo se klupkom vune. Igrači stoje u krugu. Voditelj/ica (ili prvi igrač) započinje vježbu bacajući nekom drugom igraču u krugu klupko vune tako da zadrži početak niti u ruci, a drugi igrač baca klupko sljedećem igraču u krugu. I tako redom. Vještiji igrači bacaju klupko tako da se ono u letu odmeta, a manje vješti odmotavaju klupko za onoliku duljinu kolika je potrebna da bi klupko doprlo do drugoga igrača i tek tada ga bacaju. Tako je svaki igrač povezan nitima s igračem od kojega je klupko primio i s igračem kojemu je klupko dobacio. Klupko se baca sve dok se svi igrači ne povežu nitima. Nakon toga slijedi suprotna radnja, klupko se namotava. Redoslijed bacanja suprotan je ranijem. Zadnji igrač koji je prethodno primio klupko, dobacuje ga predzadnjem igraču. Predzadnji igrač na klupko namota onaj dio niti koji je povezivao njega i zadnjega igrača. Namatanje se tako nastavlja sve dok klupko ne dođe do onoga koji ga je prvi bacio (voditelja ili prvoga igrača). Vježba se može koristiti za upoznavanje učenika tako što dobacivanjem klupka svaki igrač izgovara svoje ime. Kasnije se može dogovoriti da se uz dobacivanje izgovara najdraži broj, omiljena boja, važna misao ili poruka, lijepa želja i slično. Mreža je simbol ili slika uzajamne povezanosti, a poruke koje izričemo jedni drugima jesu ono što gradi i učvršćuje povezanost u skupini. S djecom mlađe dobi igra se može izvoditi sjedeći, čučajući ili ležeći potrbuške licima okrenutima prema sredini kruga. Tada se klupko kotrlja do suigrača.

(Vidi više u: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 19-20)

Vježbe suradnje i povjerenja

Vođenje slijepca

Igrači rade u paru, po mogućnosti bez razgovora. Igrač A žmiri, a igrač B ga vodi na sljedeće načine: a) tako da **slijepac** položi svoju podlakticu na podlakticu **vodiča** te se rame uz rame skupa kreću prostorom; b) tako da se **vodič** nalazi za leđima **slijepca** te dodirujući dlanom ramena i leđa usmjerava njegovo kretanje; c) tako da umjesto dlanom **vodič** odostrag usmjerava **slijepca** laganim dodirima kažiprsta. Ovisno o tome koje se rame dotiče mijenja se i smjer kretanja, a ako nema dodira, **slijepac** se mora zaustaviti. U svakom načinu vođenja **vodič** može mijenjati brzinu i smjer kretanja, ali pritom ne smije zaboraviti da je ovo vježba suradnje i razvijanja uzajamnoga povjerenja i odgovornosti. Nakon nekoga vremena, sudionici zamijene uloge.

Vođenje zvukom

Sudionici rade u paru i dogovaraju zvučni znak kojim će **vodič** voditi svoga **slijepog** partnera. Svi parovi vježbu izvedu istovremeno, a zadaća je **vodiča** da sigurno i odgovorno, bez uzajamna dodira, već samo dogovorenim zvukom, vode po prostoru svoje **slijepce** partnere i da na taj način razvijaju međusobno povjerenje i osjećaj sigurnosti. **Vodiči** mogu smanjivati ili povećavati udaljenost između sebe i vođena suigrača, a također mogu mijenjati i učestalost izvikivanja zvukova. Kad nema zvučnoga znaka, vođena osoba se treba zaustaviti. I u ovoj vježbi, kao u svim vježbama vođenja, igrači obvezno zamjenjuju uloge.

Dozivanje zvukom

Na osnovu vlastite procjene učitelj/učiteljica može uvodnu aktivnost završiti zahtjevnijom vježbom dozivanje zvukom, u kojoj **svi** imaju zatvorene oči. Sudionici i ovdje formiraju parove, ili još bolje trojke, i svaka skupina dogovara svoj prepoznatljiv zvučni znak, ali koji ne smije biti neki poznati pozdrav, riječ ili ime. Kada svi zažmire, učitelj/učiteljica članove pojedinih skupina razmješta širom prostora. Nakon toga, na znak učitelja/voditelja jedan član svake skupine počne dozivati dogovorenim zvukom svoje partnere, koji mu onda mogu odgovoriti na isti način. Svi parovi/trojke rade vježbu istovremeno, a vježba završava kada se svi parovi/trojke ponovno spoje. Učitelj/učiteljica treba paziti da se dozivanje ne pretvori u opću krik i vik, a kretanje u prostoru u guranje i sudaranje **slijepih** sudionika; svojim uputama smirit će vježbu i upozoriti sudionike da se ne žure, nego da se pažljivo slušaju i razgovijetno upućuju zvučne znakove te pažljivo kreću prostorom do svoje skupine.

Padamo u nesvijest

Ovo je vježba suradnje i kontakta. Učenici se ravnomjerno raspoređeni kreću prostorom i svakome od njih učitelj/voditelj dodijeli broj od 1 do ukupnoga broja

učenika u razrednome odjelu. Kada učitelj/voditelj nasumično izvikne neki broj, prozvani učenik počinje polako padati u nesvijest puštajući glas *Aaaaaah*. Učenici najbliži njemu, trebaju mu priskočiti u pomoć, pridržati ga da ne padne i dati mu oslonac da ostane na nogama i nastavi hodati. Vježba se može izvoditi uz glazbu tako da se učenici, dok glazba svira, bezbrižno kreću prostorom (u glazbenom eraspoloženju). U jednom trenutku voditelj/voditeljica prekida glazbu i glasno vikne jedan od brojeva. Kad ostali učenici priskoče i pomognu učeniku da ostane na nogama i nastavi hodati, glazba ponovno krene.

Kolumbijska hipnoza

Vježba je sastavni dio metodike Boalova **kazališta potlačenih**, a može se izvesti u niz inačica, s različitim stupnjevima zahtjevnosti za igrače. U osnovnome obliku vježba se odvija na sljedeći način:

Grupa se podijeli u parove tako da u svakom paru imamo **osobu A** i **osobu B**. Osoba A je „hipnotizer“, tj. **vođa**, a osoba B je „hipnotizirani“, tj. **vođeni**. Osoba A postavlja svoj dlan ispred lica osobe B koja ga mora pratiti. Pritom treba nastojati održavati uvijek isti razmak i kut između dlana i lica, a također i pratiti eventualnu rotaciju dlana. **Vođa** je dana moć da po vlastitoj volji vodi **vođenoga** kamo god poželi i da ga stavlja u položaje kakve god zamisli. Nakon nekog vremena igrači zamjenjuju uloge, jer je važno da oboje dožive iskustvo i **vođe** i **vođenoga**.

Nakon usvojene vježbe u osnovnome obliku moguće je isprobati i druge inačice:

- Osoba A i osoba B istovremeno vode dlanom jedna drugu.
- Grupa se podijeli u trojke. Osoba A istovremeno jednim dlanom vodi osobu B, a drugim osobu C. Kad se svi izmijene, vode se istovremeno.
- Jedan **vođa** može imati više **vođenih** na svakom dlanu. Dodatna mogućnost u ovoj inačici: **vođeni**, u isto vrijeme dok prate dlan nadređenog **vođe**, mogu također svojim dlanom voditi nekoga sebi podređenoga itd.
- Svi su u krugu, u jednoj grupi i svi se vode istovremeno tako da svaka osoba podigne lijevi dlan i stavi ga ispred lica osobe lijevo od sebe, a glavu okrene u desnu stranu i prati dlan osobe desno od sebe. Poželjno je da grupa dobije zajednički zadatak prijeći s jednoga kraja prostorije na drugi ili iz jedne prostorije u drugu ne narušavajući pravila igre.

Postoji još cijeli niz mogućih inačica međusobnih odnosa **vođe** i **vođenih**, a sve mogu predstavljati modele međuljudskih društvenih odnosa zasnovanih na ne-kakvoj raspodjeli moći među sudionicima. Kao takva, **kolumbijska hipnoza** izrazit je primjer modelske vježbe kojom je kod sudionika moguće osvijestiti suprotne osjećaje i ispitati kako se osjećaju u jednoj i drugoj ulozi i što zaključuju o međuljudskim odnosima. Zato je korisno nakon vježbe obaviti analizu zajedničkoga rada i osjećaja sudionika tijekom njezina odvijanja te prepoznati moguće odnose

u stvarnome životu koje vježba kao model uprizoruje. Međutim, ova vježba također može biti model suradnje i uzajamne odgovornosti partnera koji si međusobno pomažu u zajedničkome izvođenju zadataka. Zadana i izvođena na taj način, vježba razvija suradnju, komunikaciju, suigru i uzajamnu odgovornost među igračima.

(Vidi više u: Boal, Augusto. 2009. *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 67-68.)

Vježbe senzibilizacije i doživljajnosti

Ljetna kiša

Ova zvučna vježba, koja se još naziva i **tropska kiša**, izvodi se stojeći ili sjedeći u krugu. Zvuk i ugođaj ljetne kiše dočaravaju se pomoću četiri različita zvuka koji se jedan po jedan lančano prenose u krugu. Zvukovi se izvode unaprijed dogovorenim redoslijedom. Pravila odvijanja vježbe i način proizvođenja zvukova voditelj pokazuje prije početka vježbe. Radi intenzivnijega doživljaja vježba se izvodi zatvorenih očiju, u tišini, bez razgovora i kretanja.

Ne prekidajući tijek aktivnosti zvukovi se izvode ovim redom:

1. **trljanje dlana o dlan**
2. **pucketanje prstima**
3. **naizmjenično tapšanje lijeve i desne natkoljenice**
4. **toptanje nogama o pod.**

Kad se vježba prvi put izvodi, započinje je voditelj stvaranjem zvuka **trljanjem dlana o dlan**, a isti pokret preuzima prvi igrač s desne strane u trenutku kada ga čuje od voditelja, zatim drugi, treći i tako redom. Svi igrači izvode isti zadatak sve do trenutka kada od najbližega igrača s lijeve strane ne čuju sljedeći zvuk: **pucketanje prstima**. Novi zvuk uvodi voditelj u trenutku kad posljednji igrač u krugu započne s izvođenjem onoga što je prethodno bilo zadano, odnosno kada je krug zatvoren, a ostali, jedan po jedan, sad prema već uhodanom redoslijedu, prihvaćaju. Kada je krug zatvoren i posljednjim zvukom, a to je **toptanje nogama o pod**, slijedi stišavanje kiše: isti se zvukovi proizvode obrnutim redoslijedom od najglasnijeg (**toptanje**), preko tiših (**tapšanje natkoljenica** pa zatim **pucketanje prstima**) do najtišega (**trljanje dlanova**). Na kraju, voditelj (ili igrač koji je započeo s vježbom), prestaje sa svakom aktivnošću i tišina se također lančano prenosi do posljednjega igrača.

Napomena: Voditelj ne igra zatvorenih očiju da bi, ako to bude potrebno, mogao pomoći igraču koji duže vrijeme ne prihvati zvuk koji je do njega došao, čime bi se prekinuo zvučni doživljaj. Voditelj će pomoći tako da se približi igraču i izvodi zvuk u njegovoj neposrednoj blizini kako bi ovaj sa sigurnošću shvatio da je na

njemu red. Voditelj tu pomoć treba pružiti diskretno da se igrač, koji možda ima poteškoća sa slušnom percepcijom, ne bi zbog toga osjećao neuspješnim.

(U: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 29-30.)

Staklena kobra

Prema legendi čileanskoga naroda Araucano vježbu je smislio i opisao Augusto Boal u svojoj knjizi *Igre za glumce i ne-glumce*. Legenda kaže da se stakleni kip kobre, njihove božanske zmije, razbio u tisuće komadića kada su Španjolci porobili njihov narod. Ali jednoga će se dana ti djelići opet međusobno pronaći i iznova spojiti, a kada se opet sjedine, staklena kobra pretvorit će se u čeličnu i osloboditi porobljeni narod.

Opis vježbe koji slijedi prilagođen je prvenstveno za rad s različitim skupinama sudionika u školskom i edukacijskom okružju.

Prije početka voditelj/voditeljica napominje da su za uspjeh vježbe potrebne tri stvari: tišina za vrijeme izvođenja, zatim usredotočenost svih na točno izvršenje zadatka te, na kraju, uzajamno povjerenje među članovima skupine. Igrači uđu u sredinu prostora te stanu u krug, a onda poluokretom nalijevo ili nadesno oblikuju kolonu gledajući u potiljak igrača ispred sebe. Zatim svi zatvore oči, a ruke stave na ramena osobe ispred njih. Voditelj/voditeljica ih uputi da prstima pažljivo i blago pipaju vrat, potiljak i ramena igrača ispred sebe i da dobro zapamte taj osjet. Sve to trebaju obaviti u tišini. Voditelj/voditeljica jednoga učenika odredi da bude glava staklene kobre i uhvati ga za ruke ili ramena dok svi ostali zatvorenih očiju rukama ispituju potiljak, vrat i ramena osobe ispred sebe. To je **staklena kobra** u jednom komadu. Kada svi to učine, učitelj/učiteljica sugestivnim glasom pripovijeda: *U davna vremena u dubokoj prašumi živjela je moćna kobra. Ljudi su je štovali i klanjali joj se jer su vjerovali da ima božanske moći i da štiti zajedništvo i opstanak njihova plemena. Šumski narod izradio je kobrin kip od stakla te ga čuvao u spilji koja im je služila kao hram. Stakleni kobrin kip zadržao je čudesne moći i ujedno bdio nad sigurnosti prašumskoga plemena. I tako je to trajalo desetljećima i stoljećima dok jednoga dana u prašumu, u potrazi za zlatom, ne stigoše stranci, osvajači, te porobiše šumski narod. Osvajači su naravno ušli i u spiljski hram božanske zmije, a kako tamo ne nađoše zlata, uništiše sve što su u spilji pronašli te sruše kip staklene kobre koji se razbije u tisuće komada!* Ovdje voditelj/voditeljica može pljesnuti dlanovima, na što se igrači zalede, a voditelj ih zamoli da ne otvarajući oči spuste ruke s ramena svojih suigrača. Nakon toga voditelj/voditeljica ih uputi da se ne otvarajući oči polako i pažljivo razidu po prostoru. Ako se radi o mlađim skupinama ili nesigurnijim igračima, učitelj/učiteljica ih sam/sama počne razmještati širom prostorije, a neke i zaokrene par puta kako bi izgubili orijentaciju u prostoru. Dok ih razmješta, voditeljica nastavlja priču: *Djelići kipa raspršili su se svuda po svijetu, a isto tako rasuo se i narod prašume i izgubio svoju zajednicu. Ali le-*

genda kaže da se razbijeni djelići staklene kobre i dalje traže i skupljaju (oni su, naime, čarobni!) te da se moraju jednom pronaći i skupiti. No svaki se djelić razbijenoga kipa mora naći točno na istome mjestu, pokraj djelića uz koji je bio prije nesreće. A kada se dijelovi konačno skupe i kip bude obnovljen, obnovit će se i njegova čudesna moć i ponovno će se okupiti zajednica prašumskih ljudi. Vi, djelići staklenoga kipa, premda rasuti širom svijeta, želite se ponovno skupiti i sastaviti, a to smijete učiniti jedino zatvorenih očiju i bez razgovora, jer ako se toga ne pridržavate, čarolija će nestati. Voditelj/voditeljica zatim upućuje igrače da se pažljivo i polagano kreću prostorom nastojeći opipom pronaći svoj izgubljeni dio, tj. osobu koja je u koloni bila ispred njih. Dok se dijelovi staklene kobre međusobno traže, voditelj/voditeljica može paziti da se ne spotaknu, da ne udare u zid ili u izložene dijelove namještaja, može preusmjeriti nečije kretanje, razdvojiti zapetljane igrače i sl. Ako voditelj/voditeljica osjeti da je nekomu tuđi dodir neugodan, osobito kod ponovnoga sastavljanja kobre, pomoći će bez riječi da neugodno dodirivanje prestane, npr. smjestiti će ruke igrača na ramena osobe koja treba ispred njega stajati i zadržati ih nekoliko trenutaka u tome položaju ili će, ako to bude potrebno, i verbalno uputiti toga igrača da smjesti ruke na ramena osobe ispred njega i da ih više ne miče. Kada se svi pronađu, voditelj/voditeljica upućuje igrače da otvore oči. Staklena kobra opet je spojena!

Nakon vježbe može se porazgovarati o tome kako se tko osjećao tijekom vježbe, o odgovornosti pojedinca za skupinu, o povjerenju, osjetilima i njihovoj upotrebi u svakodnevnome životu odnosno o tome kako se ljudi vrlo često oslanjaju na osjetilo vida i sluha zaboravljajući da imaju na raspolaganju i druga osjetila. S mlađim skupinama može se porazgovarati o simboličkome značenju vježbe, tj. kako je svaki pojedinac u skupini jednako važan za cjelinu i kako bez jednoga od članova zajednica ne bi bila ista.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 53-55 i Boal, Augusto. 2009. *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 107.)

Motivacijske vježbe i postupci

Vođena mašta

U vježbi **vođene mašte** voditelj/voditeljica sugestivnim govorom / izražajnim čitanjem vodi sudionike zamišljenom situacijom ili događajem, ali se od učenika ne očekuje da aktivno igraju ono što voditelj pripovijeda. Vježbu u pravilu izvode zatvorenih očiju, udobno smješteni u prostoru (sjedeći, ležeći i sl.) i od njih se očekuje da živo zamišljaju i da u duhu predočavaju ono što voditelj pripovijeda. Dobro je naglasiti igračima da se od njih ne očekuje gluma ili prikazivanje, nego unutrašnji doživljaj, ali ako tko osjeti potrebu izraziti se gestom i mimikom, može to učiniti. Vježba se obično izvodi uz prikladnu instrumentalnu glazbu. Tijek vježbe treba biti takav da se igrače postupno i logično vodi kroz zamišljene prostore, situacije i događaje. U radu s mlađim skupinama preporučljivo je da zamišljeno vrijeme i mjesto radnje bude isto na početku i na svršetku vježbe, osobito ako se igrače tijekom vježbe vodi kroz zamišljanje neugodnih iskustava. Važna uputa: treba zadavati što više osjetilnih zadataka jer se time potiče osjetilno pamćenje, doživljajnost i osjećajnost sudionika. Nakon vježbe, kada igrači otvore oči, korisno je pitati ih što su zamišljali.

(Vidi više u: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 26.)

Oluja ideja

Cilj je vježbe u što kraćem vremenu od sudionika dobiti što više ideja (stavova, komentara, naslova i sl.) na zadanu temu ili prijedloga za rješavanje nekoga problema. Nakon što zada temu ili problem (u obliku naslova, pitanja ili poticajne riječi) voditelj/voditeljica ili sami sudionici zapisuju sve ideje koje su izrečene. Ideje se iznose bez mnogo razmišljanja i bez analiziranja moguće učinkovitosti. Moguće je i da svatko sam zapisuje svoje ideje na papirić koji, nakon isteka vremena predviđenog za „oluju”, prilaže zajedničkomu popisu. Možemo također u krug pustiti papir na koji svaki učenik dopiše svoju ideju. Papir ide u krug dok se ne iscrpe sve ideje. Nakon što su zapisane, ideje se zajednički razmatraju te se mogu odrediti one koje će poslužiti za nastavak rada.

Postupak se često rabi kao sredstvo motivacije i priprema za prorađivanje određene teme. Usto, na temelju prvih ideja i primisli koje učenicima padnu na pamet možemo ispitati postojeće iskustvo te raspon znanja i pojmova koje imaju o određenom sadržaju.

(Vidi više u: *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Ur. Zenzerović Šloser, Iva. Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske. Str. 73-74 i *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 35.)

Što je u vreći?

Voditelj/voditeljica u neprozirnu vreću (kutiju, koš ili sanduk) stavlja jedan ili više predmeta. Prvi igrač ne gledajući rukom opipava jedan predmet u vreći i na osnovi dodira pokušava opisati predmet. Voditelj i ostali igrači pomažu pitanjima: *Kakvoga je oblika? Kakva mu je površina? Koliko ima dijelova?* Ostali igrači mogu naglas pitati sve što ih zanima o predmetu i zatim pogađati o kojemu se predmetu radi. Nastavak vježbe može teći u više smjerova. Npr. kada su sve spoznaje izrečene, bez obzira jesu li učenici pogodili o čemu se radi, predmet se može izvaditi iz vreće i koristiti dalje u radu. Ili se predmet ne vadi iz vreće, nego se daje sljedećim igračima da ga opipaju i pokušaju otkriti nove pojedinosti o njemu. Kada je predmet izvađen, razgovorom uspoređujemo obavijesti o predmetu dobivene na osnovi opipa s njegovim stvarnim izgledom i uporabnom funkcijom. Vježba može biti motivacijska aktivnost za obradu nastavnoga sadržaja kojega je predmet (npr. neka alatka) sastavnim dijelom.

(Vidi više u: *Igram se, a učim!, Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 36)

Lik na plakatu

Kao nastavno sredstvo, postupak **lik na plakatu** (eng. *role-on-the-wall*) obično se u dramskoj pedagogiji upotrebljava na dva načina.

Na plakatu većega formata – ilustracijom, fotografijom, crtežom i sl., kao i projekcijom na ploču ili plakat – može biti prikazan lik stvarne ili izmišljene osobe (likovi književnih i umjetničkih djela, važne povijesne ličnosti, umjetnici, znanstvenici i sl.) čija sudbina, životopis, djelo ili značaj predstavlja sadržaj nastave. Saznavajući sve više podataka i obavijesti o nastavnome sadržaju i prikazanom liku učenici mogu biti pozvani da svoje spoznaje, stavove i zaključke o njemu zapišu na plakat, čime plakat prestaje biti samo ilustracija lika, već postaje prikaz učeničkih stavova o nastavnome sadržaju, tj. dokument nastavnoga procesa.

Osim prikaza konkretnoga lika, bez obzira je li zbiljski ili fiksijski, postupak može poslužiti za kreiranje nekoga novog lika, npr. u zajedničkom stvaranju priče ili predstave, pri čemu učenici na plakat upisuju karakterne i druge značajke lika, a mogu ga u konačnici i nacrtati. Ovim postupkom učenici mogu također osvještavati važnost osobnih, profesionalnih i socijalnih vrednota, kompetencija i vještina koje bi nositelji pojedinih socijalnih uloga morali posjedovati. Primjerice, učenici, ili studenti učiteljskih fakulteta, mogu oblikovati dijagramski lik idealnoga učitelja zapisujući svoje stavove na plakat na kojemu je nacrtana samo njegova silueta. Na isti način sa sudionicima nastave može se oblikovati vrijednosni dijagram bilo koje druge socijalne ili profesionalne uloge – političara, menadžera, poslovne tajnice, predsjednika razrednoga odjela itd.

POSTUPCI I TEHNIKE DRAMSKOGA RADA SA SKUPINOM

Plenarni skup

Ovaj postupak, još nazivan **sastanak** i **plenium**, tehnika je koja se u pravilu odvija kao aktivnost u zamišljenoj, fikcionalnoj situaciji (**konferencija znanstvenika; plemenski skup; radni sastanak istraživačkih ekipa** i sl.) kojom su obuhvaćeni i u kojoj sudjeluju svi članovi nastavne odnosno odgojno-obrazovne skupine koja sudjeluje u dramskopedagoškom radu. Svi su sudionici u pravilu u dogovorenoj zajedničkoj skupnoj ulozi, a sastaju se da bi npr. čuli prikaz / izvješće o radu (malih skupina), saznali novosti, raspravili problem i potražili rješenja za nj, upoznali se i porazgovarali s novim likom i sl. Voditelj/voditeljica dramskoga rada u pravilu također sudjeluje na **plenarnom skupu** kao jedan od sudionika, bilo u skupnoj ulozi, bilo kao izdvojeni lik, a svoju će ulogu odrediti s obzirom na zadaće koje bi skupina tom aktivnošću trebala ostvariti. Odabrat će, naime, onu ulogu kojom može najbolje poticati i osnaživati aktivno sudjelovanje svih članova skupine u dramskoj aktivnosti (a to znači u nastavnome procesu) te usmjeravati njezin tijek (npr. **voditelj znanstvene konferencije; vilinska pomoćnica koja djecu moli za pomoć** i sl.). Ovim postupkom možemo započeti procesnu dramu, tj. uspostaviti okvire polazne dramske situacije i doznačiti uloge svim sudionicima; možemo zatim nakratko pokrenuti dramsku aktivnost, npr. dijalogom i govorom iz uloga, kako bi sudionici prihvatili svoje uloge i udomaćili se u zamišljenoj situaciji. Na plenarnome skupu možemo učinkovito planirati daljnji tijek procesne drame, a isto tako rezimirati dojmove i donijeti zaključke o prijašnjim etapama i stečenom novom znanju. Plenarni skup najčešće se rabi naizmjenično s radom u malim skupinama, npr. onda kada male skupine trebaju na plenarnom skupu prikazati ili izložiti rezultate svoga rada. Ova tehnika u pravilu iskorištava prostor i vrijeme na realističan način.

(Vidi više u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing. Str. 44.)

Razgovor u krugu

Razgovor u krugu može biti sastavnim dijelom plenarnoga skupa kada se rad odvija u ulogama i u zamišljenoj situaciji. Inače ga se može smatrati posebnim postupkom, u pravilu izvan uloga, koji se najčešće koristi za rasprave nakon iskustvenih vježbi i zadataka, npr. za sažimanje i zaključivanje pojedinih etapa proce-

sne drame te za zajedničko donošenje odluka. Ako potičemo da se svatko u krugu može izjasniti o nekom pitanju, to osnažuje odgovornost i ohrabruje sudionike za iznošenje vlastitih stavova. Postupak omogućava ravnopravnost i uključenost svih članova skupine, poticanje onih šutljivih na oblikovanje i iznošenje vlastitih stavova te usmjerenje odgovornosti na grupu.

(Prema: *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Ur. Zenzerović Šloser, Iva. Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske. Str. 77.)

Rad u malim skupinama

To može biti nastavak plenarnoga skupa, individualnoga rada ili rada u paru (ili trojkama), a podjelom u male skupine može se i započeti aktivna nastava. Radom na zajedničkim zadacima u malim se skupinama uvježbava timski rad i suradnja, donose zajednički planovi i traže zajednička rješenja, potiče se aktivnost i doprinos svakoga učenika, sudionici se međusobno bolje upoznaju.

Učitelj/učiteljica će diskretno pratiti rad malih skupina i po potrebi, savjetom ili uputom, pomoći im u izvršenju dogovorenoga zadatka. Uputno je imati pregled nad procesima koji se događaju unutar malih grupa, npr. nenametljivo paziti da se spriječi dominacija pojedinaca koji bi mogli blokirati doprinos ostalih, manje ekstrovertiranih članova skupine.

U načelu, važno je ostaviti prostor za prikaz / izvješće o radu malih skupina jer, osim što je to prepoznatljiv prostor razmjene i učenja, predstavljanje rezultata svoga rada učenicima pomaže u stjecanju vještina javnoga nastupanja te ih osnažuje i potiče na daljnje aktivno sudjelovanje i djelovanje.

(Prema: *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Ur. Zenzerović Šloser, Iva. Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske. Str. 75.)

Prikaz / izvješće o radu

Prikaz / izvješće o radu je dramskopedagoški postupak kada se izvodi u ulogama, obično kao dio tehnike ogrtič stručnjaka i u pravilu predstavlja završnu etapu individualnoga rada ili rada malih grupa, kada se cijeloj skupini, obično na plenarnome skupu, predstavljaju rezultati npr. istraživanja nekoga sadržaja ili zadane teme, prikupljanja podataka i spoznaja o nekom problemu koji se obrađuje itd. Rezultati rada mogu biti prikazani na različite načine, uz uporabu različitih sredstava prikazivanja (ppt-projekcija, video-prikaz, fotografije, plakati, igrani i zamrznuti prizori i sl.). U ovome postupku, uz vladanje tehničkim sredstvima prikazivanja, važno je poticati i razvijati osobni javni nastup te komunikaciju izlagatelja.

Prikaz / izvješće o događaju

Postupak se još naziva i **reportaža**, a možemo ga smatrati inačicom pripremljene improvizacije, no kojoj je kao dopunska zadaća pridodan zahtjev za odabirom priopćajnoga žanra u kojem će **prikaz / izvješće o događaju** biti izvedeno. Sudionici u malim skupinama, a mogu i individualno, igranjem uloga (**novinara-reportera, policijskoga glasnogovornika, svjedoka događaja** i sl.) oblikuju izvješće o nekome događaju (izmišljenome ili zbiljskome, povijesnome ili suvremenome, iz priče, bajke ili mita i sl.) koristeći se različitim priopćajnim žanrovima. Ako se radi o događajima iz suvremenoga života, to može biti npr. **televizijski reportažni prikaz** (uživo ili snimka); **okrugli stol** s pozvanim sugovornicima u TV-studiju (**stručnjacima, političarima, običnim građanima** i sl.); **snimka razgovora** i intervjua sa svjedocima ili protagonistima; **izvješće spikera ili komentatora u TV-dnevniku**; za izvješće se može iskoristiti i neki „divlji žanr”, npr. **snimka sigurnosne nadzorne kamere**; slučajna **snimka mobitelom**; **odlomak iz filma ili serije**; **snimka intervjua** istraživačkoga novinara sa sudionicima u događaju; to može biti i **rekonstruirano uprizorenje događaja** (kao u policijskim i sudskim istragama) ili uprizoreno **scensko igranje događaja** itd.

Ovim postupkom primijenjenim u nastavne svrhe, osim kvalitetnijega uvida i učenja o problemu koji se prorađuje te njegovoga socijalnog, kulturnog i povijesnog kontekstualiziranja, učenici prije svega uvećavaju vještine javnoga nastupanja i razvijaju osobne izražajne sposobnosti (govorne, jezične, gestualne i kinestetičke), čime stječu veću spremnost i bolju motivaciju za sudjelovanje u javnoj komunikaciji i iznošenje vlastitih stavova.

(Vidi još u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing. Str. 47.)

Ogrtač stručnjaka

Ovu dramskopedagošku tehniku osmislila je i razvila britanska dramska pedagoginja Dorothy Heatcote. U svojem najjednostavnijem obliku **ogrtač stručnjaka** je jedna od inačica metode igranje uloga: to je skupna uloga – profesionalna/strukovna – u koju se učenici stavljaju sa svrhom snažnijega motiviranja za aktivnu obradu i upoznavanje neke nastavne teme obično vezane uz neko specifično područje života i djelovanja. Tako se za obradu sadržaja nastave Povijesti učenici mogu staviti u ulogu povjesničara odnosno arheologa ili npr. u ulogu studenata etnologije koji istražuju način života u seoskim obiteljskim zajednicama vlastita zavičaja. U nastavi prirodnih predmeta može im se dodijeliti uloga inženjera kemije ili fizike koji moraju usvojiti i naučiti neka znanja kako bi mogli riješiti neki problem praktičnoga života. U metodi **ogrtač stručnjaka** i učitelj/nastavnik je u pravilu u ulozi, točnije, mijenja različite uloge zahvaljujući kojima organizira i usmjerava nastavni proces.

4.

POSTUPCI I TEHNIKE STVARANJA DRAMSKOGA KONTEKSTA

Izražajno čitanje

Izražajno ili **interpretativno čitanje** važan je, premda danas zanemaren, način govornoga oblikovanja pisanoga teksta namijenjenog nekakvoj skupini slušatelja. U nastavi jezika i književnosti dobro **izražajno čitanje** podrazumijeva smislenu, razgovijetnu, ortoepski pravilnu i primjereno sugestivnu govornu izvedbu književnoga teksta u kojoj se uz poštivanje njegovih formalno-stilističkih značajki te s distanciranim psihološkim naznačavanjem govornoga subjekta ciljanom publici priopćuje kako smisljeni sadržaj tako i estetski oblik čitanoga teksta. Kao vrsta iskaza **izražajno čitanje** predstavlja kultivirano posredovanje između svijeta teksta i publike, a osnovna mu je svrha sugestivnom izvedbom potaknuti u slušatelja stvaranje snažnoga dojma i vlastita doživljaja pročitana teksta. Za razliku od npr. dramskoga monologa i/ili solilokvija, gdje tekst treba u potpunosti zvučati kao osobni, proživljeni iskaz govornoga subjekta (dramskoga lika), u izražajnome čitanju može se i nadalje čuti prepoznatljiva intonacija kvalitetnoga čitanja. U izražajnom čitanju nema potrebe za potpunim uživljavanjem u lik, već je prisutno samo prikladno naznačavanje psiholoških stanja i stavova govornoga subjekta teksta. Za mlade sudionike dramskopedagoškoga rada izražajno čitanje predstavlja jedan od načina uvježbavanja, kultiviranja i stjecanja sigurnosti u javnome nastupu. U nastavi jezika i književnosti kvalitetno izražajno čitanje je i sredstvo i cilj odgoja ne samo dobrih čitača i čitatelja, nego i način uvođenja mladih naraštaja u svijet i iskustvo umjetnosti, posebice književnosti te svih drugih narativnih i izvedbenih umjetničkih vrsta, u doživljavanje njihovih sadržaja, u upoznavanje i ovladavanje umjetničkim izražajnim oblicima i kodovima.

Pripovijedanje/naracija

Mogli bismo reći da **pripovijedanje** ili **naracija** predstavlja sljedeći stupanj govornoga oblikovanja koji logično slijedi nakon kvalitetnoga izražajnog čitanja. U dramskoj pedagogiji pripovijedanje je postupak kojim se dramska priča započinje, opisuje, dopunjava, razvija, sažima ili preusmjerava. U toj funkciji naracija se koristi jednako u dovršenoj predstavi za publiku kao i u dramskoj vježbi ili nastavnoj procesnoj drami gdje publike nema. Pripovijedanje je najčešće sastavni dio niza drugih dramskopedagoških postupaka i tehnika te izvedbenih oblika i žanrova. Funkciju pripovjedača (naratora) može obavljati voditelj/voditeljica dramskoga rada, npr. u vježbama vođene mašte i vođene improvizacije. Također, lik pripovjedača može biti zadan kao dodatni izvedbeni zadatak malim skupina-

ma koje npr. imaju zadaću oblikovati zamrznuti prizor ili pripremljenu improvizaciju i sl. U svim takvim zadacima funkcija pripovijedanja kao govorne izvedbe jest, uz informativnu, također i estetska. Bilo da se zbiva izvan dramske radnje, npr. kada pripovijeda voditelj/voditeljica, ili je izvodi jedan od likova dramskoga zbivanja, naracija je usmjerena na izazivanje intenzivnoga doživljaja, kako u sudionika tako i u gledatelja dramskoga zbivanja, njome se oblikuje atmosfera, izaziva napetost te naglašavaju sadržajne poente u dramskoj priči. Stoga i pripovjedača/naratora u svim oblicima dramskopedagoškoga rada treba smatrati posebnom ulogom pred koju se postavljaju i specifični izvedbeni zadatci.

Ovaj opis i objašnjenje pripovijedanja kao dramskopedagoškoga postupka valja razlikovati od **pričanja priča** (eng. storytelling), danas u svijetu i u nas vrlo razvijenog izvedbenoga žanra.

(Vidi još u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing. Str. 45.)

Vođena improvizacija

U ovoj vježbi voditelj/učitelj vodi učenike kroz zamišljene situacije bilo tako da im pripovijeda ili opisuje događaje i prostore sa strane, kao pripovjedač/pripovjedačica, ili tako da zajedno s njima, tj. u ulozi, prolazi kroz zamišljene situacije što ih opisuje. Ono što voditelj iz trenutka u trenutak zadaje ili opisuje, igrači u zamišljenoj situaciji trenutno izvršavaju i pokušavaju doživjeti. U **vođenoj improvizaciji** igrači u pravilu ne igraju nekog drugog, već sebe same trebaju zamisliti u zamišljenim okolnostima koje voditelj svojim pripovijedanjem ili uputama zadaje tijekom improvizacije. Isto tako nema podjele na gledalište i prizorište (pozornicu), jer istovremeno sudjeluje cijela skupina. Ovaj je postupak vrlo primjeren za rad s mladim i manje iskusnim sudionicima kad je potrebno osigurati jedinstveno vodstvo za cijelu skupinu, ali isto tako ovu je vježbu dobro primjenjivati i u radu s iskusnijim igračima.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO - PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 70-71.)

Pantomima

Pantomimom, točnije **pantomimskom radnjom**, u dramskoj se pedagogiji u pravilu naziva svako dramsko predstavljanje u kojemu se igrači ne služe govorom i glasom. Stoga je ovo njezino značenje vrlo različito od pantomime kao prepoznatljiva kazališnoga žanra u kojemu izvođači obično imaju tzv. „bijelo lice”, a pokret je naglašeno stiliziran.

U dramskome odgoju pantomimska radnja se najčešće upotrebljava za zadatke u kojima je cilj prirodno ponašanje i postupanje igrača te njihova uživiljenost u zadanu zamišljenu situaciju i problem. Pantomima može biti kombinirana s drugim

dramskopedagoškim postupcima ili biti njihovim sastavnim dijelom, npr. u vođenoj improvizaciji, gdje igrači pantomimskom radnjom igraju ono što im voditelj/voditeljica pripovijeda ili čita, npr. pantomimski oblikuju radnju sa zamišljenim predmetom. Pantomimski zadatak može biti dopunjen uputama voditelja, npr. da igrači izgovore svoje misli naglas (unutrašnji monolog). Zatim, skupna pantomimska aktivnost, koju igrači izvode u nekakvoj zadanoj skupnoj ulozi (ogrtač stručnjaka), npr. šuljanje prethistorijskih lovaca prema plijenu ili mehanički posao radnika na tvorničkoj traci, može biti dodatno estetski pojačana zvučnom slikom, npr. šumom vjetra u granama, glasanjem ptica itd. Zvučnu sliku mogu glasovima (zviždanje, hukanje, glasanje), vlastitim tijelom (pljeskanje, toptanje) ili priručnim predmetima i improviziranim glazbalima (kuckanje, zveckanje, šuštanje, bubnjanje itd.) oblikovati igrači sa strane, koji ne sudjeluju u pantomimskoj radnji.

Uz **pantomimsku radnju** kao manje-više „realističko” i prirodno ponašanje, pantomima se koristi i kao izrazito pokazivački oblik izražavanja, primjerice u **pantomimskoj igri pogađanja** u kojoj jedna ili više osoba pantomimski prikazuje zadanu situaciju, pojam ili sadržaj (npr. naslov filma ili književnoga djela, poslovice i sl.) a ostali pokušavaju odgonetnuti što je zadano. Pokret je naglašen, pokazivački, usmjeren na suigrače-gledatelje koji glasnim pitanjima pokušavaju odgonetnuti što im predstavljač pokazuje. Pokazuju se životinje, predmeti, pojmovi, govori se i oslikava pokretima, mimikom i gestama. Ovdje se ne radi, dakle, o manje-više realističkom nijemom izvođenju neke radnje kao što je to slučaj u pantomimskoj radnji, ne traži se uživljenost i doživljaj igrača-pokazivača, već učinkovito, tj. čitljivo, oblikovanje znakova koje će suigrači-gledatelji moći prepoznati.

(Vidi više u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju : priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing. Str. 44; *Igram se, a učim!, Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Zagreb. Str. 52-53, i *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 56-57)

Zamišljeni predmet

Vježba pripada pantomimskim radnjama. Igrači zamišljaju da u rukama imaju predmet. Njime rukuju ili ga upotrebljavaju zamišljajući njegova obilježja. Na primjer, igračima se može zadati da zamisle da hodaju pješčanom plažom, ili livadom, i da u pijesku, ili u travi, pronalaze neki predmet. U pravilu, igrači sami odlučuju koji predmet nalaze. Važno je da zamišljeni predmet što potpunije osjete i dožive, da zamisle njegov obujam, težinu, oblik, teksturu i ostala obilježja, a neki puta može biti zadano da ga upotrebljavaju tako da bude vidljivo o kojem se predmetu radi. Voditelj im može pomoći u stvaranju bogatijega zamišljaja tako da im postavlja pitanja (na koja se glasno ne odgovara): *Je li predmet težak? Kakve*

je boje? Kakve je građe? Kakva mu je površina? i tome slično. Promatrači mogu na kraju igre pokušati pogoditi koji je predmet bio zamišljen.

Zamišljeni predmet može zadati i voditelj, primjerice: loptu, jastuk, kristalnu vazu, ormar, zrno pijeska. Zadatak može biti i napisan na papiriću, tako da samo izvođač zna što je zadano, kako bi promatrači nakon izvedbe pogađali o kojem je predmetu riječ.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi!* – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 57-58.)

Zvučne slike (ozvučivanje)

Igrači svi zajedno ili u manjim skupinama proizvode zvukove koji stvaraju zvučnu sliku na zadanu temu (**šuma, livada, tvornička hala, olujno more** i sl.) **Zvučne slike** definiraju prostor i ozračje dramskoga događanja, a mogu biti ostvarene i kao samostalna cjelina, npr. u vježbi ljetna kiša. Zvučne slike obično se kombiniraju s drugim postupcima i tehnikama (zamrznuti i oživljeni prizori, pantomima, pripremljena improvizacija itd.)

(Vidi više u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing. Str. 49; *Igram se, a učim!, Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 31, i *Zamisli, doživi, izrazi!* – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 46-47.)

5.

POSTUPCI I TEHNIKE POTICANJA OSOBNOSTI I SCENSKOGA OBLIKOVANJA

Kipovi

Vježba može imati vrlo različite inačice koje se sve mogu smatrati **vježbama modeliranja**. Ako igrači oblikuju neki prikaz od tijela drugih suigrača, možemo ih nazvati **kiparima**, igrače od kojih se stvara prikaz možemo nazvati **glinom**, a konačni uradak **kipom**. Evo kako se najlakše uči ovaj postupak:

Igrači se dijele u parove. Jedan je igrač **kipar**, a drugi **glina**. **Kipar** ima zadatak od **gline** (tijela suigrača) oblikovati kip. Voditelj zadaje temu (putovanje), lik (istraživač), osjećaj (uzbuđenje) i tome slično. Nakon oblikovanja kipova, ostvaraju se razgledavaju. Nakon toga, igrači koji su preuzeli ulogu kipara postaju glina, a oni koji su bili glina, postaju kipari.

Kad je vježba jednom naučena, rad u parovima više nije neophodan te svaki igrač na uputu voditelja oblikuje kip vlastitim tijelom. Ovisno o cilju zadatka ili dramskopedagoškoga procesa upute mogu biti vrlo različite; može se zadati izražavanje osjećanja i emocija, prikazivanje karakternih i moralnih osobina, zadan može biti prikaz pojma, ponašanja, profesije, može biti zadano i početno slovo, pri čemu igrači imaju mogućnost oblikovati vrlo različite likove ili prikaze radnji čiji nazivi počinju zadanim slovom itd.

Uza stvaranje pojedinačnih kipova moguće je oblikovati i **skupne kipeve** s dvoje i više igrača. Kao i sa živim slikama ili zamrznutim prizorima, tako je i pomoću kipova moguće izraziti i osvijestiti odnose likova, situaciju, problem ili osjećaj koji se prikazuje, raščlaniti ih, generalizirati te aktualizirati. Kipovi također mogu „oživjeti”, pokrenuti se, stupiti u dijalog i u suigru s drugim likovima, ili naprosto, dok su još uvijek nepokretni, izreći svoje misli naglas. Posebnu inačicu oživjeloga skupnog kipa predstavlja postupak ritam-mašina.

(Vidi više u: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 50-51; *Zamisli, doživi, izrazi!* – *Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 82-85, i Boal, Augusto. 2009. *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 119-121.)

Ritam-mašina

Vježba je inačica postupka kipovi, a ima i značajke postupka stroj, a oblikovana je u okviru prakse **kazališta potlačenih**. Voditelj zadaje temu, npr. *sreća*, *obitelj*,

škola itd. Jedan sudionik izlazi pred grupu i svoj odnos i osjećanja prema temi izražava pokretom te zvukom, riječju ili frazom koji se ritmički ponavljaju. Ostali sudionici, jedan po jedan, izlaze na scenski prostor i svojim pokretom, zvukom, riječju ili frazom nadopunjuju kompoziciju oblikujući **ritam-mašinu**. Voditelj/voditeljica može „svirati” na **ritam-mašini** – npr. dodirrom na rame utišavati ili pojačavati aktivnost pojedinih dijelova/kipova ritam-mašine, neke sasvim zaustaviti, a neke ostaviti da pojedinačno „rade” itd. Ritam-mašina može biti postupak velike izražajne snage i snažnoga dojma kako za one koji ga izvode tako i za one koji ih gledaju.

(Vidi više u: *Ne raspravljaj, igranj! Priručnik forum-kazališta*. 2007. Ur. Krušić, Vlado. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 47-48 i Boal, Augusto. 2009. *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 91.)

Stroj

Kao i ritam-mašina, **stroj** je vježba u kojoj sudjeluje više igrača. Zato za izvođenje vježbe treba više slobodnoga prostora. Radi lakšega razumijevanja zadatka voditelj može objasniti skupini da je svatko od njih vrlo važan dio jednoga stroja bez kojega taj stroj ne bi mogao funkcionirati. Njihov je zadatak da pojedinačno smisle pokret popraćen zvukom koji je moguće uzastopno ponavljati na isti način. Prvi igrač, po mogućnosti dragovoljac, ulazi u prostor i započinje s pokretom i zvukom koje je smislio. Svaki sljedeći igrač koji se uključuje u sklapanje **stroja** treba paziti da s već postavljenim dijelovima tvori cjelinu. Kada se svi igrači postave u stroj, voditelj dogovorenim znakom (npr. dodirrom jednog igrača, pljeskom ili povikom *Stani!*) zaustavlja stroj i zatim ga ponovno pokreće. Izrađeni stroj „radi” ako svi njegovi dijelovi rade usklađeno. Ritam se, prema uputi voditelja, može ubrzavati ili usporavati.

Voditelj može vježbu učiniti i složenijom tako da se zada ime ili tema stroja. Primjerice, ako stroj nazovemo *U krojačnici*, tada ritmički pokreti uz zvukove ređom mogu prikazivati uzimanje i postavljanje tkanine na stol, iscrtavanje kroja kredom, rezanje škarama, rad šivaćega stroja, pričvršćivanje dijelova tkanine ručno iglom i sl.

Posebno su zanimljive apstraktne teme, primjerice *Ljubav*, *Djetinjstvo* ili *Škola*. Tada igrači pokretom i riječju izražavaju svoj odnos i svoje viđenje zadane teme.

(U: *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetać, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 28-29.)

6.

POSTUPCI I TEHNIKE RAZRADE SADRŽAJA DRAMSKOGA RADA

Misli naglas

Postupci objedinjeni pod zajedničkim naslovom **misli naglas** zapravo su dramatizirani misaoni procesi. To su misli koje se u komunikaciji s drugima u pravilu ne izgovaraju naglas, npr. strahovi i bojazni, dileme i neodlučnosti, nadanja i slutnje, proturječne želje i osjećanja, namjere protivne vladajućim društvenim pravilima i sl., što je oduvijek bila zahvalna i dragocjena građa dramskoga i književnoga umjetničkog oblikovanja. U dramskoj pedagogiji uobičajilo se nekoliko postupaka, u osnovi preuzetih iz književne i dramaturške prakse, kojima se sudionike dramskoga odgojnog rada dovodi u izrazito aktivnu poziciju učenja, što se postiže njihovim postavljanjem u prikladne uloge i u zamišljenu dramsku situaciju u kojoj je sadržaj učenja prisutan kao osobni problem i dilema likova čije uloge sudionici preuzimaju. **Misli naglas** može dakako izgovarati učenik/igrač u ulozi lika u čijoj glavi se te misli rađaju, ali se zadatak može postaviti i tako da ih izgovaraju drugi igrači bilo da su svi istodobno stavljeni u ulogu lika, bilo da je cjelovita ličnost lika razdijeljena na nekoliko dijelova.

Unutrašnji monolog

Postupak se može izvesti samostalno ili u kombinaciji s nekim drugim postupkom ili tehnikom, primjerice kao dio vođene improvizacije te **improviziranoga** ili zamrznutoga prizora. Na unaprijed dogovoreni znak voditelja (**ruka na ramenu** ili usmena uputa) igrač progovara kao lik, tj. iz uloge u 1. osobi, i naglas govori misli koje liku toga trenutka prolaze glavom.

Važno je povesti računa da igrači ne prepričavaju misli lika (npr. *Moj lik misli da je onaj drugi stvarno zanimljiva osoba. / U ovom trenutku mislim da je moj sugovornik stvarno zanimljiva osoba.*), niti da govore kao da odgovaraju na pitanja voditelja (kao u intervjuiranju lika).

Vježbom se jača uživljenost u lik i situaciju, osnažuje se pažnja i koncentracija te maštovitost i kreativnost svakoga od igrača. Ako bi nekim mlađim i neiskusnijim igračima bilo isprva teško razumjeti zadatak, tj. govoriti iz prvoga lica, učiteljica/učitelj može pri prvoj primjeni ove vježbe odigrati jednu od uloga i izvesti unutrašnji monolog svoga lika.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur. Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 79-81.)

Drugo Ja

Postupak se izvodi u paru, a zadana je dramska situacija u kojoj **lik glavne osobe** ima neku dilemu koja ga muči i o kojoj u sebi vodi unutrašnji dijalog, tj. razgovara sâm sa sobom odnosno sa svojim drugim Ja. **Drugo Ja** može npr. biti **savjest** osobe, koja opet može biti **dobra** ili **loša savjest**, ovisno o dilemi i moralnom izazovu koji muči glavnu osobu ili to može biti neki dio ličnosti vrlo posebnih želja i namjera, npr. glas nekog autoriteta ili društvenoga pravila. Taj drugi dio glavne osobe igra drugi igrač koji je obično postavljen tik za leđima igrača u ulozi glavne osobe. Razgovor osobe i njenoga drugog Ja može biti vođen na način zabrinutih pitanja i davanja savjeta, ili na način svađe i polemike, kada jedan dio ličnosti nije zadovoljan onime što drugi dio misli ili radi. U svrhu produbljivanja problemske situacije i obogaćivanja motivacije te karakternih osobina glavne osobe voditelj/voditeljica dramskoga rada može tijekom vježbe dati uputu igračima da zamijene uloge ili dati priliku sudionicima koji gledaju da zamijene nekoga od izvođača.

Anđeo i Vrag

U ovoj inačici tehnike misli naglas imamo najmanje tri igrača. Dva igrača, od kojih jedan predstavlja **Vraga**, a drugi **Anđela**, svaki sa svojim uvjerenjima i stavovima, raspravljaju o nekom pitanju ili problemu koji predstavlja dilemu za lik **glavne osobe**, koju igra treći igrač, i nastoje ju uvjeriti da postupi prema njihovom savjetu. Za odvijanje vježbe važno je poštivanje redoslijeda govorenja. Najprije govore jedan za drugim **Anđeo** ili **Vrag**, iznose svoj stavove i argumente o tome što je najbolje za glavnu osobu, a tek onda **glavna osoba** govori svoju repliku, koja može biti zaključak, ali i novo pitanje ili dilema. Kada sudionici usvoje i uvježbaju postupak, moguće ga je usložiti tako što dvije glavne osobe, npr. momak i djevojka, raspravljaju o nekom svom problemu, a svakomu od njih dvoje pomažu u raspravi njegov/njezin Anđeo i Vrag.

Lanac misli

I ovaj je postupak inačica tehnike misli naglas, a poznat je pod još nekoliko naziva: **tunel misli**, **špalir nagovora**, **zidovi koji govore**, ovisno o načinu kako se vježba izvodi ili pak o zadaći koja se njome želi ostvariti. U osnovnome obliku **lanac misli** izvodi se tako da skupina igrača preuzima ulogu glasova ili misli koje neki lik čuje ili zamišlja. To mogu biti **glasovi i misli njegove savjesti** ili pak misli – tvrdnje ugodne i neugodne, savjeti i preporuke, ali i predbacivanja i zamjerke – drugih likova koje je glavni lik čuo, doživio ili zamišlja da bi mu ih drugi likovi mogli uputiti. Također, to mogu biti **glasovi iz snova** ili sanjarija, **ono što lik priželjkuje**, čemu se nada ili od čega strahuje i koje izbjegava. Konačno, to mogu biti **osobni stavovi** svakog sudionika/učenika o temi ili problemu koji se dramskim radom zajednički prorađuje. Glasovi, misli i stavovi mogu biti poredani na određeni način, od ugodnih i pozitivnih do krajnje neugodnih i negativnih, čime se stvara svojevrstan lanac sudova učenika o temi, o liku ili o problemu kojim se

skupina bavi. Suprotni sudovi ili nagovori mogu biti uzajamno suprotstavljeni dvama nasuprotnim lancima igrača ili više skupina sličnih stavova može činiti nekoliko lanaca različitih nagovora otvarajući više mogućnosti opredjeljivanja likovima ili igračima.

Lanac misli, dakle, izvodi jedna ili više skupina igrača, koja može biti stavljena u ulogu kora/zbora, i koja se obraća liku/učeniku kojemu su misli, glasovi ili nagovori upućeni. Skupina može imati kolektivnu ulogu, npr. **savjesti, anđela čuvara, zida učionice** koji je „upio” glasove brojnih naraštaja učenika, **sna** u kojemu lik/učenik čuje glasove raznih osoba itd. Skupina može biti postavljena iza leđa lika/učenika; zatim, lik/učenik može prolaziti mimo skupine postavljene u jednoredni lanac ili kroz dvoredni špalir. Moguće je i suprotno rješenje, takvo da lik/učenik stoji u sredini kruga koji oko njega zatvara lanac glasova i misli. U svim slučajevima stavovi, savjeti i nagovori mogu se iznositi različitim tempom, čime se mogu ostvariti dojmljivi dinamički i emocionalni učinci, u rasponu od razgovijetnoga priopćavanja pojedinačnih stavova do košmarnoga zvučanja svih glasova istodobno.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi! Dramske metode u nastavi hrvatskoga jezika*. 2008. Ur. Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d.o.o. Str. 81-82)

Vrući stolac

Nakon scenske improvizacije, odgledanoga ili pročitana umjetničkog djela jedan igrač preuzima ulogu nekog lika tako što, sjedeći na stolcu ispred svih ostalih, odgovara iz zadane uloge na pitanja ostalih igrača-gledatelja te voditelja. Cilj je vježbe pobliže upoznati karakterne značajke i razumjeti ponašanje likova, shvatiti motivaciju i razloge njihovih postupaka, odnose s drugim likovima, saznati kakvo mišljenje imaju i kako se osjećaju u odnosu na probleme s kojima su se suočili, zašto su likovi u određenim situacijama postupili upravo onako kako su postupili i sl. Igrač u ulozi na pitanja odgovara na temelju vlastitih spoznaja i zaključaka o liku kojega igra, o njegovu odnosu s drugim likovima, o zbivanjima u kojima je sudjelovao. Način izvedbe u pravilu je „realističan”, tj. igrači na vrućem stolcu trebaju odgovarati na pitanja i ponašati se što prirodnije i uvjerljivije, dovodeći do izražaja ljudske osobine i značajke lika kako ih oni osjećaju i razumiju, pa čak i onda ako igraju neko bajkovito biće iz mašte (npr. Snježnu kraljicu), životinjski lik (vuka iz Crvenkapice) ili duha (duha Hamletova oca). Za igrače na vrućem stolcu najvažnije je pravilo da na svako pitanje ispitivača moraju nastojati odgovoriti potpuno i iskreno, dakako iz uloga koje igraju, tj. iz uvjerenja i stajališta likova koje predstavljaju. Glavno, pak, pravilo za ispitivače u vježbi obvezuje ih da svojim pitanjima i iskazima ni u kojem trenutku i ni na koji način ne prosuđuju likove na vrućem stolcu niti da komentiraju njihove postupke. Budući da igrača na vrućem stolcu ova tehnika stavlja u vrlo izložen položaj te da bi se izbjegla bilo kakva mogućnost osobnih primjedaba na račun ličnosti igrača na vrućem stolcu, uputno je da ispitivači također budu u ulozi. To može biti skupna uloga kao što su **prijatelji** ili **patuljci koji žele pomoći, studenti psihologije, anđeli čuvari** i tome slično.

Učitelj/nastavnik u ovoj tehnici također u pravilu preuzima neku ulogu na strani ispitivača, a njegov je glavni zadatak da, osim što se brine da se poštuju pravila komunikacije, ispitivanje usmjerava na neki određeni problem. Smjer ispitivanja odnosno problematiku učitelj u ulozi može zadati i početnim pitanjima likovima na **vrućem stolcu**. Tijekom odvijanja vježbe, ako procijeni da su igrači na **vrućim stolcima** iscrpili svoje odgovore ili se ne snalaze baš najbolje u likovima, ako rade bezvoljno i nemotivirano ili im je vidljivo neugodno to raditi, u takvim slučajevima učitelj može, i to po potrebi nekoliko puta, zamijeniti igrače. Novi igrači u pravilu ne počinju iznova, već nastavljaju oživljavati lik tamo gdje su prethodnici stali, a igrači koji su bili na **vrućem stolcu** nastavljaju sudjelovanje kao članovi ispitivačke ekipe.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 76-77.)

Dijagram stavova

Ova je tehnika poznata i pod nazivom **barometar stavova** i **skala**. Dužinom radnog prostora naznači se crta koja će predstavljati vrijednosnu skalu nečega o čemu će voditelj/učitelj pitati sudionike. Krajnje točke crte označavaju najmanju odnosno najvišu vrijednost ili pak suprotne vrijednosti onoga što se propituje. Vježba se može izvoditi unutar ili izvan okvira fikcionalne priče odnosno dramske situacije koja se rabi za prorađu odabrane teme ili problema. Umjesto skale s vrijednosnim opredjeljenjima različitih stupnjeva moguće je zatražiti samo opredjeljivanje „za” i „protiv” neke tvrdnje, uz mogućnost da se odabere i opcija „neopredjeljen”. Na voditeljeva pitanja ili upute, sudionici se, u odabranim ili dodijeljenim im ulogama, postavljaju po crti tamo gdje smatraju da njihov lik pripada, tj. za koji vrijednosni stav se opredjeljuje, pa tako svojim tijelima oblikuju dijagram svojih vrijednosnih opredjeljenja i stavova. Na ovaj način mogu se propitati različita vrijednosna opredjeljenja likova i sudionika fikcionalne dramske priče oko tema i problema koji se prorađuju. Nakon rasprave s likovima o razlozima njihovih opredjeljenja oko problema s kojim su bili u priči suočeni sudionici se može pozvati da izađu iz uloga i ponovno, ali sada kao nefikcionalne, privatne osobe odaberu mjesto na dijagramskoj crti i obrazlože svoje vrijednosno opredjeljenje.

Ova metoda učenicima i učenicama pomaže da se nauče snalaziti, propitivati i graditi svoje stavove oko složenih društvenih pojava, da prevladaju isključivost, rigidne, stereotipne, ukopane stavove. Korištenjem ove metode s učenicima i učenicama dugoročno doprinosimo demokratskoj kulturi i stvaranju uvjeta za demokratski dijalog o kontroverzним temama, a da se na njih ne gleda crno-bijelo i krajnje polarizirano.

(Vidi više u: *Ne raspravljaj, igranj! Priručnik forum-kazališta*. 2007. Ur. Krušić, Vlado. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 46, i *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Zenzerović Šloser, Iva (Ur.). Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske. Str. 74-75.)

Debata

Kao raspravljajući žanr i govornička vještina debatiranje se uvriježilo u modernim građanskim demokratskim društvima, kako u njihovim odgojno-obrazovnim sustavima, tako i u djelatnostima civilnoga društva. Postoje brojni načini i organizacijski oblici njegovanja i razvijanja debatne djelatnosti, od školskih oblika edukacije, preko izvanškolskih i civilnih radionica i programa do nacionalnih i međunarodnih natjecanja, što sve govori koliko se debatiranje kao djelatnost i vještina cijeni i kolika mu se važnost pridaje u razvoju građanske i demokratske kulture i u njegovanju demokratskih oblika društvene komunikacije, organizacije, odlučivanja i vladanja.

Debata kao raspravljачka tehnika, pogotovo kada se izvodi kao igra s pravilima (prisjetimo se zanimljive edukativne TV-emisije *Ni za, ni protiv*), može poprimiti razne inačice, s raznim pravilima, no njezin osnovni oblik sastoji se u tome da se sudionici podijele u dvije skupine podjednake veličine: **afirmacijsku** i **negacijsku**, koje sjede jedna nasuprot drugoj. Afirmacijska skupina zastupa određenu tezu ili stav prikupljenim i iznesenim argumentima, dok negacijska skupina tu tezu osporava suprotstavljenim stavom koji također brani vlastitim argumentima. U ovome uobičajenom obliku debata obično ima i sudce koji vode računa o poštivanju pravila debatiranja te na kraju ocjenjuju koja je skupina bila uspješnija u zagovaranju i obrani svoje teze.

Kao dramskopedagoška tehnika, pogotovo ako se provodi s mladim dobnim skupinama nenaviklima na javno raspravljanje, debata se može osloboditi uobičajenih pravila izvođenja te ju se u nešto jednostavnijem obliku može kao dodatni oblik rasprave povezati s drugim postupcima i tehnikama, npr. može postati dijelom plenarnoga skupa, može se nadovezati na prikaz / izvješće o radu ili na dijagram stavova i sl. Debata tada može postati korisna vježba javnoga raspravljanja, iznošenja i argumentiranja vlastitih stavova te razvijanja kritičkoga mišljenja. U kontekstu građanskoga odgoja i obrazovanja važno je znati da debatom ne potičemo samo učenje i usvajanje njezinih pravila (koja su u njezinom razvijenom obliku prilično stroga), nego prije svega razvijanje vlastitih stavova te slušanje i uvažavanje tuđih mišljenja. Prednost debate kao skupne aktivnosti jest u tome što su u raspravu uključeni svi igrači istovremeno, čak i oni najintrovertniji (npr. anketnim glasovanjem, kad učitelj/nastavnik zatraži da se o nekom stavu izjasne dizanjem ruke). U takvoj formi debate učitelj/nastavnik prvenstveno je koordinator i usmjerivač rasprave koju razvija poticajnim pitanjima.

(Vidi više u: *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Ur. Zenzerović Šloser, Iva. Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske. Str. 75 i *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 91-93.)

IMPROVIZACIJSKE I SCENSKE TEHNIKE I POSTUPCI

Premda je potrebno razlikovati specifična usmjerenja suvremene dramske pedagogije, u svakodnevnoj se praksi ciljevi, metode i ishodi tih različitih namjena u pravilu isprepliću i dopunjuju, pa se neke improvizacijske i scenske tehnike tipične za poticanje dramskoga stvaralaštva pokazuju izuzetno uporabljivima i za dramski rad namijenjen iskustvenomu poučavanju.

U izvedbenim predstavljачkim praksama **improvizacijom** općenito nazivamo svaku kreativnu aktivnost koja nastaje i izvodi se spontano, bez prethodnoga uvježbavanja. Međutim, u svim takvim slučajevima, a pogotovo kada je koristimo **kao metodu dramskoga rada**, improvizacija redovito zahtijeva neku vrstu pripreme, dogovora ili prethodnoga iskustva izvođača. Drugim riječima, nešto je uvijek zadano ili unaprijed dogovoreno i služi kao polazište za improviziranu izvedbu kojom će izvođači nadopuniti i razviti ono što je zadano. U dramskome odgoju postoje različite vrste improvizacija, a koriste se ovisno o cilju koji se želi postići.

U dramskopedagoškome radu namijenjenom poticanju i razvijanju dramskoga stvaralaštva improvizaciju nalazimo prije svega kao inačice **scenske improvizacije** u kojoj se od sudionika očekuje svjesno kreativno sudjelovanje u oblikovanju scenskoga događaja, tj. gluma.

S druge strane, u dramskopedagoškome radu namijenjenom primjeni u školskoj nastavi te drugim vrstama poučavanja, učitelji/voditelji koriste prvenstveno oblike vođene improvizacije i kombiniraju ih s drugim dramskopedagoškim postupcima i tehnikama. U takvom radu improvizacijsku aktivnost sudionika nećemo prvenstveno promatrati, a pogotovo je nećemo procjenjivati kao **glumu**, tj. kao svjesno stvaralačko oblikovanje, već ćemo radije govoriti o **dramskome ponašanju u zadanim (zamišljenim) okolnostima i ulogama** (skupnim ili pojedinačnim). Ovdje je, dakle, riječ o igranju uloga kao opće primjenjivoj tehnici u kojoj se improvizacijsko ponašanje podrazumijeva kao način njezina izvođenja.

Ni u scenskoj improvizaciji, pogotovo kada se radi s djecom, ne mora se toliko zahtijevati od igrača glumačka vještina, koliko je potrebno poticati uživanje u dramsku situaciju te istinsko zamišljanje i doživljavanje. Važnije od dobre glume jest osobno zamišljanje i proživljavanje te izražavanje doživljenoga. Proživljavanjem zamišljenih svjetova igrači imaju priliku suočiti se sa situacijama i osobinama ljudi (osoba i likova) te njihovim odnosima koje možda nemaju prilike upoznati u stvarnosti. To vodi boljemu razumijevanju i sebe i drugih, a to je

ujedno i poticaj da iskušaju modele ponašanja koji bi im mogli zatrebati u stvarnome životu, u kojemu nije uvijek moguće razumjeti ponašanja i razriješiti sukobe. U fikcionalnome dramskom svijetu, pak, moguće je nesporazume, sukobe i međuljudske odnose zamisliti, oblikovati i raščlanjivati. Scenske improvizacije, one jednostavne kao i one složenije, omogućuju upravo to. Kada u kazalištu gledamo dramsku predstavu, potrebu za raščlanjivanjem prikazanoga problema zadovoljavamo izvana, kao promatrači; u dramskome odgoju, a osobito u scenskim improvizacijama, to činimo kao neposredni sudionici, preuzimajući razne uloge, igrajući sukobe i odnose među ljudima.

Jednostavna scenska improvizacija

Ono što se zadaje u improvizacijskom zadatku nazivamo **zadanim okolnostima ili elementima** zadane improvizacije. Zadane okolnosti daju oslonce, okvir i smjer improvizaciji. U **jednostavnoj scenskoj improvizaciji** zadano je samo ponešto od onoga što će nastati kao scenski rezultat, npr. početak i/ili svršetak prizora, točnije početna i zadnja rečenica. Zatim, izvođačima mogu biti zadane uloge, likovi koje igraju ili neke od njihovih značajki, npr. status (koji može biti viši, niži ili ravnopravan statusu drugih likova) ili raspoloženje lika (sretan, žalostan, zaljubljen, bijesan i sl.) dok se tekst improvizira tijekom izvedbe; ili se može zadati tekst, ali je igračima prepušteno na koji će ga način izreći te kako će se pritom ponašati, kuda će se kretati i kakve će likove pritom oblikovati.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 68-70.)

Pripremljena improvizacija

Nakon što voditelj zada temu ili sadržaj improvizacije, grupa priprema scenski prikaz. Čitava grupa može raditi zajedno ili male grupe mogu pripremati odvojene improvizacije. U ovom drugom slučaju, dok jedna grupa prikazuje svoju improvizaciju, ostale gledaju. Sadržaj i način izvedbe (žanr, stil, vrste izraza) mogu biti zadani u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o svrsi i zadaći radi koje se pripremljena improvizacija izvodi. Postupak je u osnovi isti kao i **improvizacija na temu** u kojoj igrači u parovima ili u malim skupinama trebaju u zadanome vremenu smisliti i oblikovati jedan ili više prizora na zadanu temu i zatim ih odigrati za ostale članove skupine. Dakle, u pravilu, voditelj zadaje temu, a igrači sami trebaju dogovoriti sve ostalo: likove, priču, broj prizora, mjesta događanja, potrebne rekvizite, scenografiju i konačno odigrati samu priču. Sadržaj voditelj može zadati poticajnim naslovom ili rečenicom. Mogu biti zadani i tekstni predlošci (prozni, pjesnički ili dramski ulomci) koje treba uprizoriti.

(Vidi više u: Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing. Str. 46.)

Improvizirani prizor

U **improviziranom prizoru** voditelj u pravilu iz gledališta nadzire i po potrebi usmjerava tijek improvizacije. Međutim, umjesto da upute i opis događanja, kao u vođenoj improvizaciji, iznosi tijekom improvizacije, zadane okolnosti su zadane ili dogovorene prije početka prizora. Mogu se dogovoriti sljedeći elementi:

1. **Događaj i povod** (*Što se događa?*)
2. **Mjesto i vrijeme događaja** (*Gdje i kada se događa?*)
3. **Likovi** (*Tko sudjeluje u događaju?*)
4. **Motivacija likova** (*Što likovi žele u trenutnoj situaciji/događaju, odnosno kako njihove osobine, htijenja, postupci djeluju na razvoj odnosa među likovima i tijekom radnje?*)
5. **Međusobni odnos i status likova** (*U kakvu su uzajamnu odnosu i kako se to očituje u njihovu ponašanju i postupcima?*)
6. **Uzroci ponašanja i postupaka** (*Zašto se tako ponašaju i postupaju?*)
7. **Posljedice događaja** (*Koji su mogući ishodi događaja?*)

Voditelj/voditeljica s igračima prethodno dogovara sve ili samo neke okolnosti. Igrači su u pravilu u nekoj dogovorenoj ulozi. Sudionici koji ne igraju bit će gledatelji improviziranoga prizora (To je također uloga: da budu pažljivi promatrači!), što znači da će radni prostor biti podijeljen na **gledalište** i **scenu (prizorište)**. Tijekom improvizacije voditelj/voditeljica je prvenstveno pažljivi promatrač, ali on/ona može i treba dati dodatne upute i zadati nove okolnosti ako improvizacija krene krivim tijekom ili ako se radnja ne razvija, nego ostaje na mrtvoj točki. Prizor se zaustavlja dogovorenim riječima (*Stop!*, *Stani!*, *Kip!* ili *Zaledi!*) i tada igrači koji sudjeluju u improvizaciji ostaju u onome položaju u kojemu su se zatekli te nakon upute nastavljaju gdje su stali. Igračima naviklima na ovakav rad kratke dodatne upute mogu se dati i bez zaustavljanja improvizacije i tada igrači ne prekidaju improvizaciju (ne izlaze iz uloge, ne gledaju voditelja niti komentiraju uputu), nego nastavljaju prema uputi. Voditelj može tijekom improvizacije **zamijeniti uloge igrača** koji improviziraju, može pozvati nekoga iz gledališta da **zamijeni nekoga od igrača** u scenskome prostoru, može iz gledališta na scenu poslati **nove likove** ili zadati **nove okolnosti**. U takvim slučajevima radnja se uvijek nastavlja ondje gdje je bila zaustavljena.

Najtipičniji i najefektniji oblik improviziranoga prizora jest onaj u kojemu je zadan nekakav **sukob** među likovima, npr. svađa među braćom ili s vršnjacima, sukob s roditeljima itd. Sukob može biti zadan naslovom ili početnom rečenicom. Za početak takva prizora dovoljna su dva lika i povod za sukob.

(Vidi više u: *Zamisli, doživi, izrazi!* – *Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 71-73 i *Igram se, a učim!*,

Dramski postupci u razrednoj nastavi. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 43-44.)

Žive novine

Scensko-izvedbena tehnika **žive novine** (eng. *Living Newspaper*) sastoji se u dramatizaciji, tj. scenskome uprizorenju aktualnih i prijeponih tema i pitanja od javnoga značaja (političkoga, socijalnoga, kulturnoga itd.) sa svrhom njihova osvještavanja, problematiziranja i poticanja kritičke rasprave putem predstava za ciljane gledateljske skupine (učeničke, socijalne, profesionalne, terapijske, političke i sl.). Metoda je bliska **novinskomu kazalištu** (eng. *newspaper theatre*) jednoj od tehnika **kazališta potlačenih** Augusta Boala, kojom se dramatiziraju i uprizoruju dnevne novinske vijesti i sadržaji s ciljem, slično **živim novinama**, poticanja kritičke rasprave kako o problemskim temama o kojima članci govore, tako i o manipulativnim iskrivljanjima kojima su informacije u medijima često podložne.

Pod istim nazivom – **žive novine** (*Živaja gazeta*) – ova se tehnika, kao kazališni žanr, izvorno najprije razvila u Sovjetskom Savezu 1920-ih godina kao oblik promidžbenoga političkog kazališta (**agitprop**) sa zadaćom političkoga osvještavanja te prenošenja i promicanja političkih poruka komunističke vlasti širokim narodnim slojevima uglavnom nepismenoga i polupismenoga stanovništva. Potaknute ruskim izvorima **žive novine** ponovno se, pod nazivom *Living Newspaper*, javljaju u Sjedinjenim Američkim Državama sredinom 1930-ih kao dio političko-propagandnih aktivnosti u okviru New Deal, državnog programa gospodarskoga i socijalnoga oporavka, s ciljem edukacije te socijalnoga i političkoga osvještavanja proletariziranoga radničkog stanovništva najteže pogođenoga tadašnjom svjetskom gospodarskom krizom.

Forum-kazalište

Forum-kazalište je oblik interaktivnoga improvizacijskog kazališta u kojem gledatelji, uz posredničku ulogu džokera, koji vodi i usmjerava forum-predstavu, aktivno pitanjima, savjetima glumcima te igranjem uloga sudjeluju u raščlambi i rješavanju nekog društvenog, njima bliskog problema što im ga nudi izvorna, unaprijed pripremljena i odigrana, scenska priča. Od 1973., kad ga je osmislio Augusto Boal, brazilski kazališni umjetnik, pedagog i politički aktivist, forum-kazalište proširilo se svijetom ne samo kao zanimljiv oblik participacijskoga i socijalno angažiranoga kazališta, nego i kao dramska tehnika uporabljiva u radu s pedagoškim, socijalizacijskim i terapijskim skupinama.

Ovdje donosimo okvirni opis osnovnih pravila oblikovanja i izvođenja predstave forum-kazališta kao samostalne i cjelovite scenske forme, uz napomenu da se radi o složenoj dramskoj tehnici za čiju je kvalitetnu primjenu svakako potrebna dodatna edukacija ne samo putem literature preporučene na kraju ovog opisa, nego prije svega putem praktičnih radionica.

Za uspješnu uporabu ove tehnike važno je prethodno oblikovati dobru **forum-priču**, tj. malu predstavu u jednome ili nekoliko prizora, ne dužu od desetak minuta, u kojoj će biti predstavljen problem namijenjen rješavanju putem forum-kazališta. Prema Boalu, predstavljeni problem bi u pravilu trebao biti neki **prepoznatljiv oblik tlačenja**, a u forum-priči bismo, s jedne strane, trebali moći prepoznati jednu ili više **žrtava tlačenja**, a s druge, jednoga ili više **tlačitelja**. Priča, zatim, mora biti dovoljno jednostavna i pregledna da omogući snažnu identifikaciju gledalaca sa žrtvom i tako ih potakne da se sami uključe u rješavanje problema. Forum-priča može završiti, bolje reći prekinuti se, na najdramatičnijem mjestu (npr. u trenutku kada razred odbacuje novu učenicu ili u trenutku njezine najave da će pobjeći), a može prikazati i očekivani ishod tlačenja (npr. ispis iz škole).

A) Pravila i upute za skupinu koja priprema forum-priču:

Obvezne sastavnice priče za predstavu forum-kazališta:

1. Priča se mora baviti nekim oblikom tlačenja.
2. Najmanje je dvoje likova potrebno u priči:
 - a) **žrtva** tlačenja (protagonist)
 - b) **tlačitelj** (antagonist).Moguće je, a praksa pokazuje da je i korisno, govoriti i o trećemu, skupnome liku, a to su:
 - c) **svjedoci/promatrači** (tritagonisti) koji svojom šutnjom, pasivnošću, ravnodušnošću ili strahom omogućuju tlačitelju da nesmetano tlači žrtvu.
3. Poželjno je da žrtva ima jednoga (ili više) potencijalnih pomagača koji joj mogu ukazati na povoljna rješenja njezina problema.
4. Priča mora sadržavati mogućnost promjenjiva ishoda. (Priča ne smije potencirati osjećaj nemoći).
5. Tijekom izvedbe jedna je osoba **džoker**, tj. voditelj, posrednik između scen-skoga događanja i gledatelja, glavni animator, nadziratelj i usmjeritelj ukupnoga tijeka predstave.

Pri oblikovanju priče vodimo se sljedećim pitanjima:

- Je li problem „realan”, tj. poznat, prepoznatljiv u životu?
- Je li priča razumljiva?
- Je li tlačenje vidljivo?
- Je li jasno tko je tlačitelj, a tko žrtva?
- Je li nam stalo do žrtve? I zašto?

- Je li jasno što žrtva želi?
- Postoje li u priči mjesta za intervenciju, tj. trenutci u kojima bi protagonist drukčijim ponašanjem, ili netko od pomagača, mogao promijeniti tijek zbivanja i dovesti do povoljnoga ishoda?

Kod oblikovanje likova u priči, za svaki lik poželjno je odrediti:

- spol i dob
- obrazovanje i zanimanje
- obiteljsku situaciju
- profesionalnu situaciju
- odnos s drugim likovima u priči
- karakterizaciju lika: osobine izgleda, držanja i ponašanja, psihoemocionalne osobine
- status: objektivan (kako ga drugi vide), subjektivan (kako lik samog sebe vidi)
- motivaciju lika (što lik želi i zašto): u prikazanoj situaciji, u životu.

B) Pravila i upute za sudjelovanje gledatelja u predstavi forum-kazališta:

Opća pravila forum-kazališta:

1. U traženju rješenja prikazanih problema ne može se koristiti nasilje.
2. Isto tako nisu moguća ni „čarobna”, tj. nevjerojatna rješenja.
3. Gledatelji mogu intervenirati u prikazano zbivanje na sljedeće načine:
 - a) ispitivanjem likova
 - b) zadavanjem novih zadataka tumačima likova
 - c) igranjem likova.
4. Gledatelji mogu igrati sve likove i mijenjati njihovo ponašanje, osim lika tlačitelja.

C) Pravila za džokera forum-predstave:

1. Prije početka **džoker** uspostavlja srdačan kontakt s gledateljima, objašnjava im kontekst i upoznaje ih s pravilima forum-kazališta.
2. Zatim se bez prekidanja odigra pripremljena priča.
3. Nakon toga džoker još jednom provjerava je li priča gledateljima razumljiva, smatraju li ju vjerojatnom, ako je potrebno dodatno objašnjava kontekst i zatim ih poziva da likovima postave pitanja radi dobivanja dodatnih obavijesti o tome tko su, o njihovim uzajamnim odnosima i razlozima njihovih postupaka. Također provjerava jesu li zapamtili pravila.
4. Priča se ponavlja točno onako kako je prvi put odigrana, ali sad se od gledatelja očekuje da interveniraju u zbivanje. Tehnički se to postiže dizanjem ruke i povikom *Stop!*, nakon čega se igra na pozornici zaleđuje, a gledatelj ili daje uputu glumcima što da promijene u igri ili sam preuzima pojedinu ulogu i mijenja tijek dramskoga zbivanja.
5. Zadaće **džokera** su sljedeće:
 - ohrabrivati i poticati gledatelje da uđu u uloge i osobno sudjeluju u predstavi
 - održavati osnovni smjer odvijanja predstave (a to je rješavanje problema o kojem priča govori)
 - za predložena rješenja tražiti komentar gledatelja
 - nastojati održati predstavu zanimljivom kroz uključivanje što šireg kruga gledatelja i putem izbora, ako je ponuda šira, kvalitetnijih intervencija.
6. **Džoker** ne smije iznositi svoje mišljenje tako da onemogući djelovanje gledatelja.

Napomene

1. Ova je tehnika vrlo zahtjevna za igrače koji glume u forum-prizoru, a osobito za osobu koja preuzme ulogu džokera. Stoga forum-priču treba pažljivo pripremiti, prvenstveno temeljito razraditi likove (s jasnim i dosljednim biografijama) te, prije izlaska pred publiku, svaki lik propitati tehnikom vrući stolac te unaprijed iskušati neke moguće promjene radnje i djelovanja/ponašanja likova koje bi mogla predložiti publika. Isto tako mogu se, kao priprema za nastup, izvesti improvizacije s likovima forum-priče, ali u sasvim drugim životnim situacijama. Npr. ako se radnja priče koja se misli prikazati publici odvija u razredu gdje dva učenika tijekom odmora verbalno zlostavljaju trećega učenika, a ostali su promatrači i potencijalni pomagači, mogu se izvesti improvizacije u kojima zlostavljači razgovaraju sa svojim roditeljima, prijateljima i/ili u kojima likovi potencijalnih pomagača međusobno komentiraju

dogadaje, iznose mišljenja o jednoj i drugoj sukobljenoj strani i dr. Te improvizacije neće biti prikazane pred publikom, no pomoći će u razradi karaktera i razumijevanju ostalih okolnosti u kojima se likovi kreću.

Ulogu džokera zbog njezine zahtjevnosti, u radu s učenicima osnovnoškolske i srednjoškolske dobi te u skupinama koje nemaju iskustva, svakako treba preuzeti voditelj/učitelj.

2. Primijenjeno u pedagoškome kontekstu, naročito u radu s mlađim dobnim skupinama, forum-kazalište doživjelo je prilagodbe i nužna pojednostavljenja, ali je zadržan osnovni princip njegova funkcioniranja – aktivno sudjelovanje sudionika (učenika) u raščlambi i rješavanju nekog njima bliskoga problema koji im je scenski prikazan ili su ga sami uprizorili. (Za pojašnjenje, pogledajte primjer uporabe forum-kazališta u prilogu Roberte Barat Prepoznavanje diskriminacije i prihvatanje različitosti u ovome priručniku.)

(Vidi više u: *Ne raspravljaj, igray! Priručnik forum-kazališta*. 2007. Ur. Krušić, Vlado. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.; Boal, Augusto. 2009. *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.; *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur.: Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Str. 97-101.) ■

ISKUSTVA PRAKSE

Prilozi koji slijede nastali su na osnovu praktičnih obrada tema i sadržaja Građanskoga odgoja i obrazovanja koje su u svojim matičnim školama ostvarile sudionice projekta *Aktivne metode za građanski odgoj i obrazovanje* te ih predstavile na završnim evaluacijskim radionicama.

U skladu s aktualnim *Programom međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskoga odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole*, u svim obradama sadržaji Građanskoga odgoja i obrazovanja obrađivani su međupredmetno na nastavi pojedinih predmeta, Sata razrednika ili kao oblik projektne nastave. Izborom postupaka, sadržajnih naglasaka te strukturiranjem nastavnoga procesa u svima njima vidljivo je naglašena važnost obrađivanih sadržaja upravo kao tema građanskoga odgoja i obrazovanja.

Tijekom priređivanja odabranih obrada za objavljivanje urednici su se suočili s problemom kako ih metodički uskladiti sa strukturom i određenjima ishoda i tema u važećem *Programu*. Naime, svim predstavljenim obradama postižu se mnogostruki odgojno-obrazovni učinci koje najčešće nije moguće svesti samo na popis očekivanih ishoda predviđenih u određenome predmetu, odgojno-obrazovnom području, razredu ili ciklusu. Zbog toga smo odustali od naše prvotne namjere da svakoj obradi pridodamo popis ishoda zapisanih u aktualnom *Programu*, već smo se odlučili samo na to da istaknemo dimenzije u kojima se mogu očekivati odgojno-obrazovni ishodi provedene obrade, a koji su u pravilu brojniji od onih navedenih za određeni razred ili predmet i koji su redovito isprepleteni s ishodima drugih dimenzija i razreda.

Sličnu dilemu imali smo i pri određivanju teme svake obrade. I ovdje, u pravilu, teme svih obrada šire su, općenitije i barem nešto drukčije određene od tema popisanih za pripadajući razred ili predmet. Temu svake obrade naznačili smo u njezinu naslovu, a odredili smo je i imenovali na osnovu uvida u samu obradu i u sadržaj kojim se bavila, što znači da su teme prvenstveno rezultat izbora i opredjeljenja učiteljica i nastavnica koje su ih obrađivale. Dakako, zadaća je daljnjega razvoja kurikula i metodike nastave građanskoga odgoja i obrazovanja da učiteljima i nastavnicima ponudi raznovrsniji i svrsishodniji izbor tema i sadržaja kojima će se postizati naznačeni očekivani ishodi, što će kao proces također trebati pratiti, ocjenjivati i dalje razvijati. Predstavljene obrade smatramo korisnim priložima u tom smjeru.

Uvodne obavijesti i napomene u svakome prilogu, pored osobnih podataka o autoricama, sadrže osnovne podatke o školskome i nastavnome kontekstu u kojem se obrada odvijala te popis primijenjenih dramskopedagoških postupaka.

Nakon uvodnoga dijela slijedi najzanimljiviji dio, a to je opis tijeka obrade naslovljene teme. S obzirom na funkciju i značajke priručnika u kojem ih objavljujemo, opisi stvarnih provedaba djelomično su promijenjeni, nadograđeni i obogaćeni uredničkim dopunama kako bi zaista bili dolično predstavljeni i ponuđeni kao primjeri dobre prakse i poticajni modeli kvalitetnoga rada.

Nakon opisa tijeka obrade ostavili smo mogućnost autoricama da iznesu vlastite dojmove, komentare i preporuke vezane uz iskustvo stečeno provedenom obradom. U tim dijelovima nema previše uredničkih dodataka, osim tamo gdje smo se pridružili ponekom preporukom i savjetom.

Prikazi obrada završavaju priložima (literarni tekstovi, predlošci za dramatizaciju, tekstovi za govor iz uloge, crteži i sl.) kojima se dopunjuju opisi tijeka obrade.

Važnost empatije u društvenoj komunikaciji i razvijanju društvene solidarnosti društvena dimenzija

Snježana Pacek Balja, učiteljica razredne nastave
OŠ Vodice u Vodicama
snjezana.pacek-balja@skole.hr

1. razred osnovne škole Hrvatski jezik, Sat razrednika

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Procesna drama

Učitelj u ulozi

Ritam-mašina

Izražajno čitanje

Trajanje obrade: 2 nastavna sata

Prostor/i izvođenja: učionica; školska knjižnica

Nastavna sredstva, pomagala i materijali:

čarobni šešir Vilice Milice, čarobni štapić, pismo o dječaku, kartice, papiri A2 za pisanje pozdrava, početnica *Čitam i pišem pisana slova*, flomasteri, snimka radijske emisije *Bijela vrana*

Izvori:

- *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.
- Kušec, Mladen. 1998. *Bijela vrana*. HRT. Zagreb.
- Kušec, Mladen. 1976. *Dobar dan*. Mladost. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

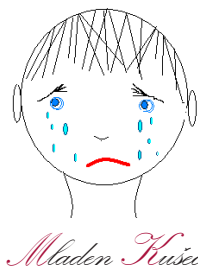
U ovoj obradi, provedenoj primjenom procesne drame, ispreplećemo sadržaj Građanskoga odgoja i obrazovanja sa sadržajima i ciljevima nastave Hrvatskoga jezika i Sata razrednika. Na taj se način nastavni proces upotpunjuje, prilagođava

djeci različitih sposobnosti i sklonosti, razvija njihovu maštu, kreativnost, usmeni i pismeni izražaj kao i kvalitetnu suradnju unutar grupe.

U obradi koja slijedi koristim se imaginarnim likom Vilice Milice koji sam u rad s učenicima uvela na samom početku 1. razreda. (Ona se, uz čarobnjaka Sinusa i ostale likove, pojavljuje u udžbeniku *Matematičke priče*.) Vilica Milica je vrlo prisutna i dragocjena članica našega razrednog odjela koju su učenici prvašići bez problema prihvatili kao imaginarni lik koji aktivno, a najčešće prema potrebama nastave, sudjeluje u životu i aktivnostima razreda. Ona je majušna i nevidljiva, ali je uvijek tu i svemoguća je. Neki put pomaže učenicima, a ponekad je kriva kada se desi kvar na projektoru ili se slučajno zametnu bilježnice. Najčešće se skriva u svome čarobnom šeširu koji stoji na vrhu ormara u učionici. Njen lik imaće veliki utjecaj u svim dijelovima obrade koja slijedi, a posebno u njezinom uvodnom, motivirajućem dijelu.

Priprema

Učitelj/učiteljica prije uvodne aktivnosti priprema učionicu razmještajući klupe i stolce polukružno u prostoru. Na ploči nacrtala lice uplakanoga tužnog dječaka, a ispod crteža napiše i dječakovo ime – Mladen Kušec.

Aktivnost 1 (10')

Učitelj/učiteljica, s čarobnim šeširom Vilice Milice na glavi i osmijehom na licu, dočekuje učenike ispred učionice uz pozdrav svakom učeniku posebno. Služeći se tehnikom učitelj u ulozi učiteljica je već u liku **savjetnice Vilice Milice**, što će djeci otkriti malo kasnije. **Savjetnica** svim učenicima daje kartončić (4 grupe po 6 učenika) na kojem je napisano nešto od sljedećega: 1. grupa: **OBITELJ**; 2. grupa: **PRIJATELJ**; 3. grupa: **VODICE**; 4. grupa: **ŠKOLA**. (Grupe će voditelj/voditeljica unaprijed složiti prema kriteriju podjednakih sposobnosti.) Djeca samostalno zaključuju da je potrebno pronaći svoju grupu jer su kartoni većega formata s istim riječima razmješteni u prostoru učionice.

Obratite pozornost na reakcije koje će djeca zasigurno iskazati čim ugledaju crtež. Bit će radoznalaca koji će uporno dizati ruku i propitivati što je i tko je to, ali voditeljica u ulozi **savjetnice Vilice Milice** bit će ozbiljna i pomalo zabrinuta.

Kada su se svi smjestili po skupinama, učitelj/učiteljica pričekala da se svi smire i trenutku potpune tišine predstavlja se učenicima:

Draga djeco, nosim vam pozdrave vaše Vilice Milice koja upravo sada u jednoj dalekoj, siromašnoj zemlji pomaže djeci da budu sretna. Mene je kao svoju savjetnicu ovlastila da danas od vas zatražim pomoć. Čak mi je posudila i ovaj svoj čarobni šešir. Vilica Milica bi htjela da pomognete dječaku čiji lik je, evo, nacrtan na ploči. Želite li znati zašto je Mladen tužan? Želite li saznati zašto plače? Poslušajte!

Voditelj/voditeljica čita tiho i izražajno.

Mladenovo jutro

Jednoga sunčanog dana Mladen je ustao veseo i nasmijan. Umio se, oprao je zube i lijepo se obukao. Ušao je u kuhinju i vedro pozdravio: „Mama, dobro jutro!“, ali mama je bila zaokupljena pripremanjem doručka i nije ga čula. Zato je Mladen ponovno rekao, sada malo glasnije: „Dobro jutro!!!“ Mama je upravo upalila mikser i neuromno miješala palačinke ne obraćajući pažnju na njega. Tata je već bio na poslu, a braća kod bake na selu.

Mladen se uputi u školu. Sreo je susjeda koji je svaki dan vrijedno uređivao vrt. Uljudno ga pozdravi, ali susjed ga nije čuo jer je kosio travu.

Kada je stigao u učionicu, razveselio se svojim prijateljima, ali ni oni ga nisu pozdravili jer su razgovarali o Ivanovim novim patikama. Mladena su samo pogledali. Nisu čuli Mladenovo: „Dobro jutro, prijatelji!“

Zamislite samo njegovu tugu! Nitko ga cijelo jutro nije pozdravio. „Nitko me ne voli!!!“ zaključio je Mladen.

Rad u skupinama

Nakon kratke doživljajne stanke **savjetnica** provjerava je li svima jasno zašto je Mladen tužan, a zatim djeci prenosi da Vilica Milica vjeruje kako će baš oni riješiti Mladenov problem, ukloniti mu suze s lica i razveseliti ga, a ona, **savjetnica**, u tome će im pomoći. Savjetnica može otvoriti raspravu o tome kako bi oni pomogli Mladenu, a može odmah usmjeriti razgovor prema (unaprijed smišljenom) prijedlogu učenicima da, znajući što ga je ražalostilo, pokušaju smisliti nove, odnosno *svoje* pozdrave za Mladena.

Taj će zadatak obaviti u grupama u koje su raspoređeni pomoću kartončića: *grupa OBITELJ* smišljat će pozdrave koje bi Mladenu mogli uputiti **kao članovi obitelji**. Na isti način će i ostale grupe smišljati svoje pozdrave: **kao prijatelji, kao Vodičani, kao suškolci**.

Učenici flomasterima pišu svoje pozdrave na velikom formatu papira položenima na pod i to pisanim slovima koristeći pravilnu interpunkciju (cilj nastave Hrvatskoga jezika).

Rad u skupinama

Aktivnost 2 (15')

U trenutku kada učenici započinju skupni rad, voditelj/voditeljica prestaje biti **savjetnica Vilice Milice**, skida šešir i postaje učiteljica koja će im, po potrebi, pomoći u smišljanju pozdrava. Pisanje traje oko 5 minuta, a zatim učitelj/učiteljica poziva grupu po grupu da Mladenu pročitaju pozdrave. Grupa može imati glasnogovornika ili svatko čita jedan pozdrav.

Za uspješnu izvedbu toga zadatka vrlo je važno reći djeci neka se pri upućivanju svojih pozdrava izravno obraćaju nacrtanom dječaku čime ih stavljamo u ulogu da vrlo osobno, s emocionalnim doživljajem i odnosom izgovore svoj pozdrav. Istovremeno, sretni što pomažu dječaku, uvježbavaju dramsko izražavanje.

Nakon što prva grupa uputi svoje pozdrave, svi ćemo pohvaliti njihov rad, a učitelj/učiteljica ili netko od djece, najbolje bi bilo iz grupe koja je uputila pozdrave, zadovoljno će obrisati suzu na dječakovom licu.

A budući da suza ima dvaput više od broja grupa, svaka grupa svojim nastupom suši jednu suzu i pritom se veseli svakoj obrisanoj suzi.

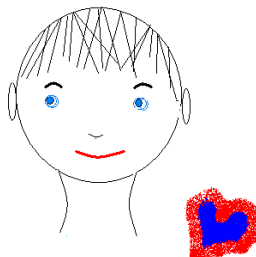
Ako tijekom izvođenja aktivnosti neka djeca izraze želju ili spontano počnu razgovarati s Mladenom i postavljati mu pitanja, potaknite i omogućite im dijalog jer se ovakvim pričanjem sa zamišljenim sugovornikom, što je dramski postupak vrijedan pažnje, djeca snažno uživljavaju i senzibiliziraju za problem s kojim su suočena.

Aktivnost 3 (20')

Nakon što sve grupe upute svoje pozdrave Mladenu, na licu dječaka ostat će još nekoliko suza. U tom trenutku učiteljica ponovno ulazi u ulogu **savjetnice Vilice Milice** i poziva sve grupe da svoje pozdrave, ili samo jedan ako im je lakše, uz pomoć pokreta i ritmičko ponavljanje pozdrava, pretvore u ritmičku mašinu i na taj način ga razvesele i uklone preostale suze s Mladenovog lica. Oblikovanjem ritam-mašine tužna priča iz uvodnoga dijela sada se pretvara u pripremu vesele predstave za nacrtanoga dječaka na ploči, učenici surađuju i međusobno se potiču na aktivnost te tako pomažući jedni drugima pomažu i malom Mladenu. Kada grupe uvježbaju svoje ritam-mašine, **savjetnica** svojim čarobnim štapićem i čarobnim riječima (*Pozdrav-mozdrav-kozdrav!*) pokreće, zaustavlja, ubrzava i usporava, pojačava i utišava rad mašinic. Pošto su sve grupe izvele svoje pozdrave, **savjetnica** s djecom ustvrđuje da je Mladen sada sigurno opet sretan te briše preostale suze, a djeci zahvaljuje i pohvaljuje ih što su uspješno okončala svoju malu, a važnu misiju: dječak više nije tužan i nesretan, a tome su pridonijeli svi prisutni učenici koji su zbog toga ponosni i sretni. Zato...

...brišemo sve suze s Mladenova lica i crtamo osmijeh!

Aktivnost 4 (10')

Učitelj/učiteljica još jednom mijenja ulogu: odlaže čarobni šešir i štapić Vilice Milice i stavlja na sebe neki drugi znak (naočale, muški šešir ili kapu i sl.) i predstavlja se: *Hvala vam, djeco, što ste me razveselili dok sam bio dječak.*

Novi lik, **pisac** (Mladen Kušec), razmjenjuje s učenicima nekoliko riječi, npr. pita ih kako im je bilo dok su smišljali kako će pomoći malom Mladenu i sl. Funkcija je ovoga kratkog dijaloga da djecu „prebaci” u novu dramsku situaciju. Kada se voditelj/voditeljica uvjeri da su sva djeca prihvatila novi dramski lik, **odrasli Mladen** nastavlja: *Kao nagradu za vaše dobro djelo pročitat ću vam svoju pjesmu o pozdravima. Poslušajte!* Učitelj/učiteljica u ulozi jednostavno i prisno, ali izražajno, čita djeci pjesmu Mladena Kušeca *Pozdrav* (u *Prilogu*) koja govori o važnosti i smislu iskrenog pozdravljanja, dakle o onome čime su se djeca zapravo u proteklom satu bavila. Učenici će tako intenzivnije doživjeti sadržaj pjesme i pjesnika kao njenoga tvorca, a sada znaju i zašto je napisana. Još uvijek u ulozi **pisca**, učitelj/učiteljica može sada obaviti kratku provjeru učeničkoga doživljaja pjesme. Učenici sudjeluju u analizi odgovarajući potpunim ili kratkim odgovorima te **pisca** postavljaju pitanja, npr. o njegovu životu. Po završenom razgovoru s **piscem** učitelj/učiteljica će izaći iz uloge i učenicima najaviti novu aktivnost.

Aktivnost 5 (20')

Učitelj/učiteljica odvodi učenike u školsku knjižnicu, poticajno okružje oplemenjeno brojnim knjigama, među kojima su i knjige Mladena Kušeca. Djecu upućuje da se udobno smjeste u prostoru, da se smire i pažljivo poslušaju ono što će uslijediti. Bez najave, puštamo snimku radijske emisije *Bijela vrana* u kojoj novinar Mladen Kušec razgovara s dječakom s Brača. Nakon odslušane emisije učitelj/učiteljica otkriva da to upravo Mladen Kušec razgovara s dječakom te ga potpunije predstavlja kao pisca i novinara koji prije svega piše za djecu i o djeci, a najdraže mu je za radio pričati s djecom o raznim stvarima koje ih zanimaju ili im predstavljaju problem. Tako je nastala i radio-emisija *Bijela vrana* u kojoj smo čuli što muči dječaka koji razgovara s piscem, a učenici su uočili i njegov lokalni brački go-

vor. U razgovoru pojašnjavamo i značenje naslova emisije (*Bijela vrana*) te pričamo o različitostima i toleranciji. U završnici razgovora nastojimo s pričom o tužnome dječaku Mladenu povezati vlastita iskustva učenika – *Jesu li i oni ponekad bili tužni poput Mladena? Je li njihov problem bio sličan Mladenovom ili potpuno drugačiji?* Razgovaramo o razlozima za tugu ali i za radost, djeca opisuju svoje osjećaje (ljubav, prijateljstvo), odnose u obitelji, zajedno ih analiziramo, dajemo jedni drugima savjete te tako gradimo ozračje povjerenja unutar razredne zajednice.

Aktivnost 6 (15')

Po povratku u učionicu učitelj/učiteljica s učenicima sažima aktivnosti koje su proveli te uz ocjenu da je posao uspješno obavljen zaključuje: *Naučili smo koliko bismo trebali biti važni jedni drugima! Pokažimo lijepe osjećaje i uputimo svima lijepe pozdrave s osmijehom – svaki dan! Pomognimo jedni drugima u prevladavanju tuge!*

Za kraj, grupe iz prvoga dijela naše procesne drame oslikavaju velike papire s pozdravima dječaku Mladenu koje ćemo uvezati u jednu razrednu slikovnicu naslovljenu *Hej, Mladene!* To će biti dokument i dokaz našega zajedničkog i uspješnoga rada.

Za domaći rad učenici dobivaju dva zadatka:

- a) naučiti čitati pjesmu *Pozdrav*, a tko je voljan, može ju naučiti i napamet
- b) pisanim slovima napisati čestitku prijatelju u razredu s najljepšim jutarnjim ili večernjim pozdravima.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Želim naglasiti da nisam očekivala toliko empatije za tužnoga Mladena. Djeca su uz pisanje pozdrava (*Dobar dan, Mladene! Dobro jutro, prijatelju moj! Dobra večer! Pozdrav, Mladene! Laku noć, blago moje! Halo!...*) dodavala i pitanja, molbe i tvrdnje (*Kako si, Mladene? O, jesi li dobro? Kako se osjećaš? Brinut ću se za tebe! Darovat ću ti nešto! Volimo te! Kako ti želiš! Molim te, nemoj plakati!*). Bili su veoma aktivni, pazili na vrijeme, slušali upute i naravno **savjetnicu** pitali kada će doći Vilica Milica. Mislim da su uživali. Bili su iznenađeni problemom maloga Mladena i shvatili svoju malu misiju.

Iz naknadne perspektive i s nešto više stečenoga dramskopedagoškog iskustva mislim da se ovi i slični sadržaji mogu obrađivati i s potpuno drugačijim dramskim postupcima, aktivnostima i njihovim slijedom, kao i u različitim kombinacijama integrirane i projektne nastave. Možda smo mogli doći i do ideje nekakvoga projekta (*Pozdravi u prošlosti / Pozdravi i običaji moje bake / Stari vodiški*

pozdravi...). Mislim da nam se pružaju bezbrojne mogućnosti nadogradnje u hodu, tijekom rada, samo ih treba prepoznati i ne bismo trebali žuriti hvatajući po svaku cijenu korak s planom i programom koji smo dužni ostvariti. Veća nam je odgovornost učiniti djecu sretnima, radoznalima, aktivnima te da ih vode pozitivne emocije u učenju. Također sam mišljenja da je u našem radu iznimno bitno dokučiti koju motivaciju upotrijebiti na samom početku obrade ili ponavljanja sadržaja te kako djecu držati „budnima” u nizanju aktivnosti koje treba neprekinuto i smisleno voditi iz jedne u drugu.

Čini mi se da su upravo dramski postupci u korelaciji s ostalim metodama veoma učinkoviti i da izazivaju kod djece pravu uživiljenost u rad koji tada ne osjećaju kao napor ili opterećenje. Drago mi je da sam započela ovakav eksperiment. Pokušajte i vi, prilagodite temu i aktivnosti, postavite sebi i djeci nove izazove. Sigurna sam da će rezultati biti poticajni i ohrabrujući.

PRILOG

Pozdrav

Svaku večer
Ljudima oko sebe
Treba poželjeti
„Laku noć”.
Ne iz običaja,
Već zbog prijateljstva.
(Prijateljstvo, upamtite,
ima veliku moć.)
Svako jutro
Ljudima oko sebe
Treba poželjeti
„Dobro jutro”,
U podne „Dobar dan”,

Ne iz običaja.
Iz običaja ne valja pljeskati
Ni dlanom o dlan.
Svakog dana
Zbog prijateljstva
Ljudima treba
Poželjeti nešto lijepo.
Darovati osmijeh,
Cvijeće i blage riječi.
Treba im pomoći
Da se približe sreći.

(U: Kušec, Mladen. 1976. *Dobar dan*. Mladost. Zagreb.)

Razumijevanje potreba drugih i odgovorno pomaganje

ljudsko-pravna i međukulturna dimenzija

Nataša Roginek, dipl. kateheta, vjeroučiteljica,
savjetnica i dramska pedagoginja
OŠ Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ivanec
josip.roginek@optinet.hr

2. razred osnovne škole

Katolički vjeronauk i Građanski odgoj i obrazovanje

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Padamo u nesvijest

Izražajno čitanje

Vođena improvizacija

Pantomima

Vrući stolac

Forum-kazalište

Trajanje obrade: 1 školski sat + 1 sat pripreme; priprema izvođača na satovima dramske grupe

Prostor izvođenja: školska knjižnica s dijelom prostora uređenim za scensko izvođenje

Nastavna sredstva, pomagala i materijali:

- biblijska priča *Milosrdni Samarijanac*, Lk 10, 29-37
- crtani film *Isusove prispodobe – Milosrdni Samarijanac* <https://www.youtube.com/watch?v=dRtELzdX4LM->
- rekviziti i kostimski dodaci potrebni za scensko izvođenje priče
- crveni i zeleni papirići za anketno izjašnjavanje
- pribor za crtanje (papir, flomasteri i sl.)

Korišteni izvori:

- *Biblija*. 2012. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.
- Jakšić, Josip; s. Mićanović, Karolina Manda. 2007. *Rastimo u zahvalnosti*,

udžbenik za Katolički vjeronauk drugog razreda osnovne škole. Glas Koncila. Zagreb.

- *365+1 igra za odgoj. Igre pokreta i kontakta, igre umješnosti, igre koncentracije, scenske igre.* 2003. Katehetski salezijanski centar. Zagreb.
- *Igram se, a učim! Dramski postupci u razrednoj nastavi.* 2007. Ur. Radetić- Ivetić, Jadranka. HCDO – Pili Poslovi. Zagreb.
- *Ne raspravljaj, igranj!, Priručnik forum-kazališta.* 2007. Ur. Krušić, Vlado. HCDO – Pili Poslovi. Zagreb

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

Lijepa i poučna biblijska priča o milosrdnom Samarijancu, koja se u sklopu nastave Katoličkoga vjeronauka obrađuje u 2. razredu osnovne škole, svojim etičkim sadržajem nudi mogućnost kvalitetne obrade tema i postizanja ishoda Građanskoga odgoja i orazovanja. Dramskopedagoška obrada koja slijedi predstavlja primjer integrirane nastave tijekom koje se istovremeno ostvaruju odgojno-obrazovni ciljevi Katoličkoga vjeronauka i Građanskoga odgoja i obrazovanja.

Priprema

Priprema za dramskopedagošku obradu odvija se s dvije strane. S učenicima 2. razreda na satu Katoličkoga vjeronauka koji prethodi dramskopedagoškoj obradi čitamo izvornu biblijsku priču prilagođenu za učenike 2. razreda (*Prilog 1*), analiziramo je, objasnimo djeci nerazumljive pojmove i nazive (pismoznanc, levit, Samarijanac i sl.) i popratimo gledanjem istoimenoga crtanog filma. Poslije filma razgovaramo o nekim situacijama u kojima se danas možemo naći kad netko treba ili očekuje našu pomoć, a mi nismo sigurni trebamo li reagirati, poduzeti nešto, ili ostaviti unesrećenoga ili čovjeka u potrebi tješeći se da ni nama nije sjajno ili da ima drugih koji će mu pomoći. Navodeći slične situacije koje smo iskusili u vlastitome životu, u obitelji, u školi ili na ulici, poruku izvorne priče prenosimo u današnje vrijeme, čime učenike pripremamo za rad na sljedećem satu.

S druge strane, za dramskopedagoški rad na ovoj temi pripremamo i članove školske dramske grupe (učenici viših razreda) čija nam je pomoć neophodna za namjeravanu obradu. S članovima dramske grupe biblijsku ćemo priču prenijeti u suvremeno doba, u današnje okolnosti i s današnjim mogućim likovima. Za izvedbu učiteljica priprema novi, aktualizirani tekst priče (*Prilog 2*), a s članovima dramske grupe dogovara način uprizorenja: aktualiziranu priču izvest će pantomimom, odnosno na isti način kako bi se ponašali u vježbi vođene improvizacije – učitelj/učiteljica će izražajno čitati osuvremenjeni tekst priče, a članovi će dramske igrati ono što učiteljica pripovijeda. Izvođači priču scenski izvode pantomimski, tj. bez uporabe govora, ali prirodnim ponašanjem i kretanjem. Budući da su navikli na vježbe improvizacije, polaznicima dramske grupe dovoljno je da

slušajući učiteljicu-pripovjedačicu dva-tri puta proigraju novu priču kako bi se uživali u situaciju i što vjernije prikazali i utjelovili likove koje igraju. Više vremena zahtijeva priprema za ispitivanje na vrućem stolcu, za koje se „glumci” moraju odgovorno pripremiti, a to znači kreirati životno uvjerljiv i prepoznatljiv lik uživljavajući se u njegovu životnu situaciju i probleme. Za tu svrhu izvođači mogu sami osmisliti i kostim ili rekvizite kojima će se služiti u izvedbi. Što više truda ulože u oblikovanje svoga lika, što ga bolje upoznaju i **uđu u njegove cipele**, to će se lakše snalaziti na vrućem stolcu kada budu morali – kao lik! – smišljati i improvizirati odgovore. O dobroj pripremi, kako onih koji će priču scenski izvoditi, tako i onih koji će uprizorenje gledati, ovisi i uspješnost dramskopedagoške obrade koja slijedi.

Aktivnost 1 (5')

Nakon uvodnoga molitvenog početka (pjesma *Velik si*, uz pokrete) učenici u prostoru odigraju motivacijsku vježbu padamo u nesvijest, kojom kod učenika, fizičkom aktivnošću i međusobnom interakcijom, osvještavamo spremnost za pružanje pomoći, **spremnost da se bude tu za nekoga u nevolji**. Slijedi kratka provjera dojmova postavljanjem pitanja npr. *Kako ste se osjećali tijekom izvođenja vježbe? Kako se osjećao onaj čiji je broj bio prozvan? Kako su se osjećali ostali koji su bili u neposrednoj blizini onoga čiji je broj bio prozvan?* Nakon razgovora, ističemo svrhu vježbe: Mi smo bili oslonjeni jedni na druge, upućeni jedni na druge, od drugih smo očekivali pomoć. Onaj koji nam može pomoći u nevolji kao i onaj kome mi možemo pomoći u nevolji zove se naš BLIŽNJI.

Učenici zauzimaju mjesta u *gledalištu* i u bilježnice zapisuju naslov: *Upućeni smo jedni na druge*.

Aktivnost 2 (10')

Učitelj/učiteljica se obraća učenicima: *Zamislimo sada jednu konkretnu situaciju: idemo kući iz škole, prolazimo putem i naiđemo na čovjeka koji leži pokraj ceste. Kako bismo reagirali, što bismo učinili? Je li on naš bližnji?*

Zatim najavljuje da ćemo takvu situaciju upravo sada pokazati učenicima-gledateljima. U tome će nam pomoći stariji učenici, članovi dramske grupe (koji tada ili ulaze u knjižnicu ili još bolje, ako im nastava dopušta, čekaju na poziv iza polica s knjigama). Oni će uprizoriti priču što će je učitelj/učiteljica izražajno čitati.

Kada učenici-izvođači zauzmu svoja polazna mjesta, prije samoga početka izvedbe učitelj/učiteljica upućuje učenike-gledatelje da pažljivo prate tijek priče i nastoje zapamtiti likove koji se u priči pojavljuju, njihovo ponašanje i odnos prema bližnjemu koji se nalazi u potrebi. Svaki učenik dobije po jedan crveni i jedan zeleni listić s uputom da to čuvaju kad dođe vrijeme razgovora o odgledanoj priči.

Po završetku izvedbe odgovorit će na pitanje: *Kako bi ti reagirao/reagirala da tako susretnješ stranca/bližnjega u nevolji?*

Slijedi scensko izvođenje priče *Jesmo li spremni pomoći?*, osuvremenjene inačice priče o milosrdnom Samarijancu (*Prilog 2*). Učiteljica polagano i sugestivno čita, a izvođači pantomimski igraju priču izvođeci radnje prirodno i uživljeno.

Prizori iz priče: razbojnici, poslovna žena i prosjak

Poslije izvedbe učitelj/učiteljica povede kratak razgovor s gledateljima tijekom kojega imenuju likove koje susrećemo u priči (**stranac, razbojnici, djevojka, poslovna žena, prosjak, djevojčica, žena s djetetom i ekipa Hitne pomoći**) te odgovaraju na ranije postavljena pitanja o tome kako bi reagirali da tako susretnu stranca u nevolji.

Aktivnost 3 (20')

Slijedi interaktivni dio predstave – razgovor s likovima priče, koji redom svog pojavljivanja u izvedbi priče dolaze pred učenike-gledatelje i sjedaju na vrući stolac sa zadatkom da odgovaraju na njihova pitanja. A zadaća je gledatelja da likove ispituje o razlozima njihova ponašanja i postupanja. Da im pomogne i da ih ohrabri da slobodno postavljaju pitanja likovima učitelj/učiteljica može sam/sama započeti ispitivanje. S obzirom na dob učenika-ispitivača (2. razred), cilj vježbe nije toliko njihova temeljita i potpuna analiza ponašanja likova, koliko poticanje i navikavanje da aktivno, promišljajući i pitajući, promatraju i zauzimaju stavove o događajima i pojavama, o ljudima i njihovim postupcima te problem-skim situacijama koje susreću i uočavaju kako u fikcionalnim sadržajima (pričama, filmovima, predstavama itd.) tako i u svakodnevnome životu. Premda se to ne može sasvim izbjeći kod učenika te dobi, učitelj/učiteljica će pripaziti da tijekom ispitivanja mladi ispitivači nastoje poštovati glavno pravilo vježbe, naime,

da svojim pitanjima i eventualnim komentarima ne prosuđuju likove na vrućem stolcu. (Moralna prosudba njihovih postupaka i ponašanja može se obaviti nakon vježbe.) Evo primjera nekoliko mogućih pitanja za likove iz priče:

- **Stranac** – *Zašto nosiš takvu torbu koja privlači pažnju? Zašto putuješ sam u nepoznatu zemlju? Zašto nosiš novac u torbi?*
- **Razbojnici** – *Zašto ste napali stranca? Kakav je osjećaj kupovati nešto ukradenim novcem? Nije li vas poslije boljelo srce i niste li pomislili da je možda stranac umro od ozljeda?*
- **Djevojka** – *Misliš li da je moda najvažnija u životu? Zašto nisi nazvala Hitnu pomoć, a sigurno imaš mobitel u torbici?*
- **Poslovna žena** – *Što je bilo važnije: stići na poslovni sastanak ili pomoći čovjeku u nevolji? Što bi na primjer bilo da je nesretni čovjek neki poslovni čovjek koji je također trebao prisustvovati sastanku ili ga čak i voditi; kako bi se osjećala u takvoj situaciji?*
- **Prosjak** – *Što je lakše: opljačkati polumrtvoga čovjeka ili od živoga prositi novac? Kako to da mu nisi uzeo npr. cipele, kaput, hlače, sat, nego baš novac?*
- **Djevojčica** – *Zašto nisi pomogla strancu; učiš u školi strane jezike i prvu pomoć? Jesi li kod kuće ispričala roditeljima što ti se dogodilo ili si im to prešutjela; zašto?*
- **Žena s djetetom** – *Zašto si pomogla strancu a ne poznaješ ga? Što bi bilo kad bi se saznalo da je nesretnik bio pijan; bi li ti bilo žao što si mu pomogla? Nisi li se bojala za svoje dijete kad si se približila nepoznatom čovjeku? Ako se npr. pretvarao i varao, mogao je skočiti na tebe i opljačkati te?*
- **Ekipa Hitne pomoći** – *Uvijek pomažete unesrećenima, bez obzira poznajete li ih ili ne? Biste li pomogli i pljačkašu ako je ozlijeđen? Ako je neki ubojica u napadu ozlijeđen, treba li i njemu pomoći ili ne?*

Majka s djetetom na vrućem stolcu

Gledatelji ocjenjuju postupke likova

Nakon ispitivanja svakoga lika učenici se glasovanjem izjašnjavaju o tome je li se lik, po njihovu mišljenju, dobro ponio prema strancu u nevolji ili ne. Svoje stavove učenici iskazuju podizanjem papirića crvene boje ako smatraju da lik nije dobro postupio, ili zelene boje, ako smatraju da je lik dobro postupio.

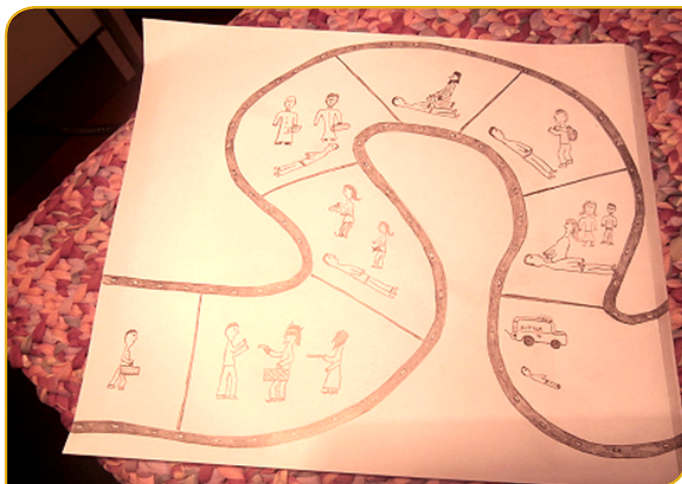
U slučaju da se pri ovim izjašnjavanjima pokažu razlike u stavovima, učitelj/učiteljica prema vlastitoj procjeni može o tome otvoriti raspravu u kojoj će učenici koji 'drukčije' misle moći obrazložiti svoj stav i koja bi mogla pokazati da ponekad nije jednostavno ocijeniti je li netko postupio dobro ili loše. Takva rasprava bi, dakako, mogla promijeniti vremenski raspored i daljnji tijek ovdje opisane obrade.

U nastavku rada koristimo se osnovnim postupcima forum-kazališta prilagođenima za rad s vrlo mladim sudionicima: učenici-gledatelji pozvani su da razmisle koji bi likovi mogli ili trebali drukčije, tj. ispravno postupiti u odnosu na napadnutoga i ozlijeđenoga stranca. Kada gledatelji predlože lik (npr. **djevojčica koja ide iz škole**, s kojim se učenici mogu poistovjetiti), učenici-glumci ponavljaju prizor s tim likom, zatim im gledatelji predlažu kako bi taj lik trebao i mogao reagirati i tako ispraviti svoje ponašanje, a glumci ponavljaju prizor u skladu s predloženim promjenama. Učitelj/učiteljica će u ovom zadatku preuzeti ulogu **džokera**, tj. koordinatora i usmjeravatelja postupka. Ako gledatelji opet nisu zadovoljni, mogu glumcima predložiti nova rješenja ili i sami postati akteri u priči, tj. doći na scenu i **ući u ulogu** te pokazati kako bi oni postupili u danoj situaciji. Poželjno je o ishodu svakog predloženoga rješenja dobiti stav svih učenika, što se za ovu svrhu može postići dizanjem ruke na pitanje tko prihvaća, odnosno ne prihvaća predloženo rješenje.

Aktivnost 4 (10')

Obradu teme *Tko je moj bližnji?* završit ćemo crtanjem stripa o priči koju smo gledali, o kojoj smo razgovarali i razmišljali te sudjelovali u rješavanju problema o

kojem priča govori. Učenici u malim skupinama, svaka na svom komadu papira (foto-traka, pakpapier, 2-3 arka bijeloga fotopapira A3/A4) flomasterom crtaju strip s 8 sličica (tj. 8 prizora/epizoda priče). Imenujemo ih: 1. Dolazak stranca; 2. Razbojnici napadaju stranca; 3. Dolazi djevojka; 4. Poslovna žena; 5. Prosjak uzima novac iz lisnice; 6. Djevojčica koja ide iz škole; 7. Žena s djetetom zove Hitnu pomoć; 8. Dolazi ekipa Hitne pomoći i pomaže unesrećenomu.

Po završenom zadatku stripovi se stavljaju na zid ili oglasnu ploču kao svjedočanstvo obavljenoga rada i stečenoga znanja.

ANALIZA I OCJENA OBRADJE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Samim provođenjem takvoga načina participativnoga učenja svakako se stvara jedno bogato i poticajno okruženje za učenike. Građansko znanje, vještine i stajališta razvijaju se na način da se učenici dovode u situacije u kojima opisuju, analiziraju, tumače, prosuđuju i rješavaju moralne dvojbe (pomoći unesrećenom ili ne, procijeniti koju vrstu pomoći mogu primijeniti, koga još mogu uključiti u pružanje pomoći).

Učenici, kako oni mlađi koji gledaju, tako i oni stariji koji izvode priču, redovito izražavaju veliku motiviranost i interes za takav način rada. Gotovo uvijek nakon prvoga gledanja scenske izvedbe reaguju na način da traže da se igra ponovi. I u samoj analizi vrlo su aktivni i uživljavaju se u konkretnu situaciju. Uloga učitelja tu je zaista uglavnom majeućička, posrednička, jer koristeći mogućnosti dramskopedagoških metoda učenja vodi učenike procesom upoznavanja, propitivanja i zauzimanja stavova o određenome problemu čime ostvaruje neke od najvažnijih zadaća Građanskoga odgoja i obrazovanja. Takvim „malim iskricama“ (rad u 2. razredu) učenici uče kako se ponašati ako se može bitno jednoga dana nađu u takvoj ili sličnoj situaciji, razvijaju vještine uočavanja problema i njihovog rješavanja u suradnji s drugima te počinju i sami graditi samosvijest i odgovorno ponašanje za budućnost u lokalnoj zajednici.

Ideje za daljnje istraživanje i produbljivanje teme

Spomenuta priča dobra je podloga i za rad u višim razredima u kojima se problem pomaganja nepoznatima uvelike može proširiti i produbiti. Predložila bih svakako da se to provede dramskom tehnikom forum-kazališta, jer smatram da je ona najprimjerenija (za takav način rada). Tako možemo krenuti u propitivanje stavova, predrasuda i stereotipa koji su u velikoj mjeri prisutni kod naših učenika (pa i kod nas samih, moramo priznati, na žalost). Razmišljanja mogu ići u smjeru: pomoći ili ne ako je unesrećeni čovjek npr. romske pripadnosti ili neke druge rase, ako je siromah, izbjeglica; kako se postaviti u takvim situacijama.

Priča o milosrdnom Samarijancu je, dakle, vrela i bogatstvo na kojem se može raditi s više generacija učenika, od najmlađih do najstarijih, i uvijek inspirativna. Za nove ideje, proširujemo spoznaje i otkrivamo nove mogućnosti empatije s potrebitima i rješavanja svakodnevnih ljudskih problema.

PRILOZI

Prilog 1

Trebamo jedni druge – Biblijska priča

Isus je narodu govorio o dvjema zapovijedima ljubavi: ljubavi prema Bogu i ljubavi prema bližnjemu. Slušajući to, jedan ga pismoznanc upita: „A tko je moj bližnji?” Isus mu, umjesto odgovora, ispriповjedi ovu priču:

Čovjek neki silazio putem iz Jeruzalema u Jerihon. Upao je među razbojнике, koji ga raniše, svukoše i ostaviše polumrtva. Slučajno je onim putem prolazio neki svećenik. Vidio je ranjena čovjeka i zaobišao ga. Tako je učinio i levit: prolazeći onuda, vidio ga je i zaobišao. Neki je Samarijanac putujući došao do njega. Kad ga ugleda, sažali se, pristupi mu, povije mu rane zalivši ih uljem i vinom. Zatim ga stavi na svoje živinče, odvede ga u gostinjac i pobrinu se za njega. Sutradan je izvadio dva denara i rekao gostioničaru: „Pobrine se za njega. Ako što više potrošiš, isplatit ću ti kad se budem vraćao.”

„Što ti se čini, koji je od ove trojice bio bližnji onomu koji je upao među razbojнике”, upitao je Isus pismoznanca. On odgovori: „Onaj koji mu iskaza milosrđe.” Na to mu Isus reče: „Idi pa i ti čini tako.”

Prema Evanđelju po Luki 10

Prilog 2

Jesmo li spremni pomoći? – Osvremenjena biblijska priča

Priča koju ćemo upravo čuti i vidjeti mogla se dogoditi nekoć davno, a mogla se možda i jučer, možda danas, možda tebi, meni ili bilo kome...

Pozorno je poslušajte i pogledajte, pratite likove koji će se pred vama pojavljivati, način na koji će oni reagirati. Nakon svega dobro promislite, kako bi vi reagirali da tako susretnete nepoznatoga čovjeka kojemu je potrebna pomoć!

Jednoga je dana neki čovjek doputovao u stranu zemlju. Tu nije nikoga poznao pa je, sišavši s vlaka, pogledom potražio Plan grada kako bi pronašao zgradu u koju se poslom uputio. U ruci je držao poveću putnu torbu i baš kad je na karti pronašao ulicu koje je tražio, skočila su na njega dva razbojnika, oveli mu torbu, bacili ga na pod udarajući ga rukama i nogama... Lica im nije vidio jer su bila prekrivena marama, a u rukama su držali pištolje kojima su mu prijetili. Čovjek je gotovo premro od straha, ležeći na podu potrbuške ni ne osvrćući se za razbojnicima, koji su s njegovom torbom otrčali u nepoznatom smjeru.

Toga trena putem je prolazila mlada djevojka. Bila je lijepo odjevena i dotjerana, lagano je, šećući razgledavala najnoviji broj modne revije, promatrajući modele koji su unutra bili prikazani. Došavši do stranca malo je zastala i bacivši pogled na nje-ga, nezainteresirano je krenula dalje.

Stranac je još uvijek ležao na zemlji ne pomičući se. Prema strancu žurnim je kora-kom dolazila mlada, vrlo zaposlena poslovna žena, držeći u rukama svoju poslov-nu torbu punu papira o važnom projektu izgradnje nove tvornice u gradu. Hitrim je koracima prolazila, pogledavajući na sat. Tren se zaustavila pred strancem, ali vremena joj je bilo premalo da mu pomogne. Pogledavajući na sat žurila je dalje.

Uto se strancu polako približavao prosjak, čovjek kojega se često moglo sresti na gradskim ulicama. Osvrćući se oko sebe i provjeravajući ne vidi li ga tkogod, prišao je strancu, okrenuo ga na leđa, pretražio mu džepove kaputa i uzeo novčanik kojega je našao. Odjurio je, ne osvrćući se.

Prolazila je onuda neka djevojčica, vraćajući se iz škole. Veselo je doskakutala do stranca, znatiželjno ga pogledala i već je rukom krenula prema njemu da malo bolje pogleda diše li i da ga pita što mu se zapravo dogodilo, kad je naglo zastala. Sjetila se kako su joj roditelji stalno govorili, a i u školi je učila, da se nepoznatim ljudima ne približava. Malo je zavrtjela glavom i slegnula ramenima te otišla dalje.

Naposljedku je od stranca došla neka žena s djetetom. Kad ga je vidjela gdje nepo-mično leži, izvadila je iz torbice mobitel i bez puno razmišljanja nazvala je Hitnu pomoć.

Hitna je pomoć ubrzo došla, njezino je osoblje stranca pregledalo i odvezlo u bolni-cu gdje mu je pružena pomoć. Pozvana je i policija, čiji su djelatnici nakon razgo-vora sa strancem dojavili njegovoj obitelji što mu se dogodilo i sastavili zapisnik, ispitali svjedoke i uzeli otiske ne bi li pronašli razbojnike koji su ga napali i oteli mu torbu.

A TI, KAKO BI TI REAGIRAO DA TAKO SUSRETNEŠ STRANCA?

Prepoznavanje diskriminacije i prihvatanje različitosti

društvena, ljudsko-pravna i međukulturna dimenzija

Roberta Barat, dipl. učiteljica razredne nastave, dramska pedagoginja

OŠ Selnica, Selnica

robertabarat@gmail.com

3. razred osnovne škole Sat razrednika

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Procesna drama

Izražajno čitanje

Zamrznuti prizori

Unutrašnji monolog

Stroj

Forum-kazalište

Vrući stolac

Lanac misli

Improvizirani prizor

Trajanje obrade: 2 školska sata (dvosat)

Prostor/i izvođenja: učionica iz koje se mogu ukloniti klupe

Nastavna sredstva, pomagala i materijali: odlomci skraćenoga teksta *Ružno pače*, papiri

Korišteni izvori:

- *Igram se, a učim! Dramski postupci u razrednoj nastavi.* 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Zagreb.
- Grujić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet – procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima.* Golden marketing, Zagreb.
- *Ne razmišljaj – igranj! Priručnik forum-kazališta.* 2007. Ur. Krušić, Vlado. HCDO

– PILI POSLOVI d. o. o. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodna napomena

Predložak za obradu sažeti je sadržaj priče H. C. Andersena *Ružno pače* (u *Prilogu*). Naglasak rada nije na interpretaciji literarnoga predloška, već na osvještavanju učenika primjenom dramske metafore i estetskoga doživljaja za problem odbacivosti i diskriminacije drukčijih, na razvijanju empatije, socijalne osjetljivosti i potrebi prihvatanja drukčijega i različitoga te na razvijanju obrazaca ponašanja koji služe kao pomoć žrtvama diskriminacije, odbacivanja i raznih vidova nasilja.

Premda učenici ne moraju biti posebno vješti u dramskopedagoškim i suradničkim oblicima nastave, za uspješnu provedbu obrade dobrodošla su sva takva njihova prethodna iskustva, a posebice naviknutost na rad u ulogama i na tehniku zamrznuti prizori. U protivnom, učitelj/učiteljica koja želi koristiti ovaj način rada morat će prilagoditi aktivnosti i satnicu opisane procesne drame i nešto više vremena izdvojiti za uigravanje učenika.

Aktivnost 1 (5')

Učitelj/učiteljica podsjeća učenike na priču *Ružno pače* koju su obrađivali za lektiru, razgovara s učenicima o njezinu sadržaju te najavljuje da će se pričom danas malo drukčije baviti, odnosno drukčije biti uključeni u rad i promišljati o problemima.

Aktivnost 2 (10')

Učitelj/učiteljica sugestivno čita skraćeni tekst priče (izražajno čitanje), a zatim s nekoliko pitanja učenicima provjerava njihovo razumijevanje teksta: *O kome govori priča? Gdje se rodilo ružno pače? Kako su se prema njemu odnosila njegova braća i sestre? A majka? Zašto? Kako se ružno pače osjećalo? Što je ružno pače odlučilo učiniti? Što je ugledalo na površini jezera? Koga je susrelo na jezeru? Što se dogodilo ujesen? Kako su se ponašale patke na dvorištu iznad kojih je ružno pače, sada lijepi labud, letjelo? Zamjera li im ružno pače što su se tako ponašali prema njemu? Po čemu to zaključujete?*

Procesna drama o ružnom pačetu

Aktivnost 3 (10')

Učitelj/učiteljica dijeli učenike u pet skupina. Svaka skupina dobiva ulomak teksta izvlačenjem tako da grupe ne znaju koji od ulomaka imaju ostali. Učiteljica potom daje učenicima uputu da pažljivo u grupi pročitaju ulomak koji su dobili.

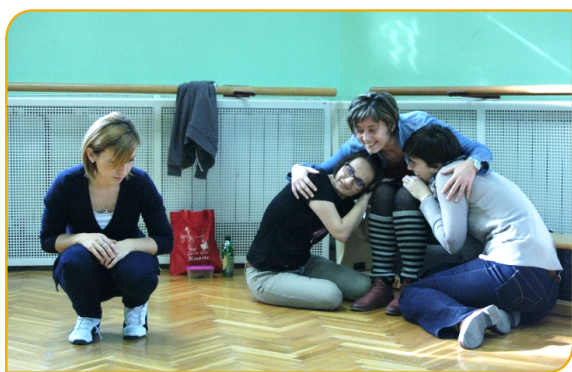
Zadatak im je da uoče koji se likovi nalaze u ulomku, koje su njihove osobine i u kakvome su međusobnom odnosu.

Aktivnost 4 (10-15')

Učitelj/učiteljica traži od učenika da svatko u grupi preuzme ulogu jednoga od likova koji se spominju u njihovom ulomku te da oblikuju zamrznuti prizor u kojemu će se položajima tijela, ali i izrazom lica moći razabrati što likovi rade, u kakvom su međusobnom odnosu i o kojem je dijelu teksta riječ. Učitelj/učiteljica također upozorava skupine da će njihovi prizori biti i odmrznuti, tj. stavljeni u pokret pa im preporučuje da uvježbaju i zamrznuti prizor i njegovo pokretanje. Ovdje je potrebno učenicima dati jasnu uputu da pri oživljavanju zamrznutoga prizora koriste pokret, ali i glas i govor.

Važno je napomenuti učenicima da ulaskom u ulogu prestaju biti oni i da postaju lik u priči, a to zbog toga da se ukloni bilo kakva povezanost djeteta s osobinama toga lika. Tu napomenu važno je navoditi češće tijekom rada.

Kako bi se učenike motiviralo da što bolje izvrše zadatak, može im se najaviti da će ostale grupe pogađati o kojem dijelu priče se radi. Učenici oblikuju zamrznute prizore, a učitelj/učiteljica obilazi, predlaže, propituje i pomaže.

Pačja obitelj odbacuje „ružnog“ pačića

Ružno pače kao odrasli
labud nadlijeće pačju obitelj

(Zamrznuti prizori oblikovani na radionici za učitelje u OŠ Grabrik u Karlovcu.)

Aktivnost 5 (10')

Učitelj/učiteljica najavljuje sljedeću aktivnost: svaka će grupa prikazati svoj zamrznuti prizor, ne slijedom ulomaka u tekstu, već onim redom kako su trenutno postavljeni u prostoru. S učenicima dogovara sljedeća pravila odvijanja aktivnosti: dok jedna skupina nastupa, ostali učenici su gledatelji i nastup svake skupine prate u tišini, pažljivo i bez komentara, sa zadaćom da pogode o kojem se dijelu priče radi.

Na dogovoreni znak učitelja (npr. pljesak ili uz uputu: *Kreni!*) svaki se zamrznuti prizor pokrene, a živa igra traje dok učitelj/učiteljica ne vikne *Stani!* ili *Zamrzni!*, na što se izvođači trebaju na mjestu zalediti, čime njihov nastup završava.

Kad je prizor pokrenut, njegovo odvijanje ne mora trajati dugo, tek onoliko koliko je potrebno da izvođači živom igrom naznače svoje likove, njihove međusobne odnose i događanje u tom trenutku. Učitelj/učiteljica će naročito voditi računa da predugom živom izvedbom ne opterećuje manje iskusne i povučenije učenike, ali će isto tako u oživljenom prizoru rječitijim i sigurnijim učenicima dati više vremena da se razigraju u svojim ulogama i pokažu koliko su uživljeni u svoje likove i u situaciju koju prikazuju.

Poslije svakoga prizora slijedi kratka provjera: *Jeste li lako prepoznali o kojem se dijelu priče radi? Po čemu?*, a izvedbe se u pravilu ne komentiraju.

Nakon nastupa svih grupa ponovno se izvode svi prizori na isti način kao ranije, ali sada onim redom kojim se odvija radnja priče. Budući da sada neće biti prekida između nastupa skupina, učitelj/učiteljica upozorava učenike da se smireno i bez buke smjenjuju u izvedbama, da nastupe ne komentiraju i da ne plješću te da svaka skupina poslije svoje izvedbe u tišini postane pažljiva publika ostalim skupinama. Tek po završetku posljednjega prizora (i kratke doživljajne stanke!) učitelj/učiteljica će pozvati učenike da cijeli scenski nastup nagrade pljeskom. Uživljenim sudjelovanjem, pažljivim praćenjem te estetskim doživljavanjem cijele izvedbe učenici dobivaju zaista potpun uvid i razumijevanje životne situacije i problema s kojima se ružno pače suočavalo u početcima svoga života.

Aktivnost 6 (30')

Slijedi glavni dio ove male procesne drame u kojoj će, uz rad na zamrznutom prizoru biti primijenjeni i neki drugi dramskopedagoški postupci (forum-kazalište, unutrašnji monolog i vrući stolac). Svrha je ove aktivnosti da učenici steknu potpuniji uvid u tešku situaciju maloga pačeta dok ga ostali u obitelji odbacuju te da razmišljaju o uzrocima takva odnosa prema pačiću. Učitelj/učiteljica zamoli skupinu koja je oblikovala prvi zamrznuti prizor (odbacivanje i diskriminacija pačića u obitelji) da ga ponovo prikažu, a ostale učenike upozorava da će odsada biti gledatelji, ali s vrlo aktivnom ulogom. Kako bi to bilo moguće, učenici-gledatelji se raspoređuju bliže scenskomu prostoru gdje će prva skupina oblikovati svoj prizor.

Izvođačima zamrznutoga prizora učitelj/učiteljica daje uputu da će im, kada stavi ruku na njihovo rame, postavljati pitanja, a oni neka *kao likovi* odgovaraju na njih. Kad su svi spremni, izvođači i publika, učitelj/učiteljica iz gledališta ili sa strane, daje znak *Zamrznite se!*, pričekava nekoliko časaka da gledatelji pozorno pogledaju sliku, a onda ulazi u prizor, stavlja ruku na rame likova i vodi s njima kratak razgovor (intervju) postavljajući im jednostavna pitanja (npr. za braću i sestre

ružnoga pačeta: *Tko si ti? Što misliš o svom bratu? Zašto ga ne voliš? Ja sam čula da je lijep onim zečevima na drugoj strani farme. Što misliš o tome?*; ili za ružno pače: *Kako se osjećaš? Zašto te ne vole? Što ti misliš o sebi?* i sl.).

Cilj je ispitivanjem saznati – i naučiti! – što više o ponašanju, stavovima i osjećajima likova (naravno, kako ih vide učenici u tim ulogama). Nekim pitanjima, kojima ćemo dovesti u sumnju stavove (predrasude) likova, pokušat ćemo od njih dobiti potpunije obrazloženje razloga i uzroka njihovih uvjerenja. Što su učenici uživljeniji u likove, to će odgovori koje daju biti osobniji, uvjerljiviji i predstavljat će dobru građu za daljnji rad. Tijekom razgovora s likovima učitelj/učiteljica može predložiti ostalim izvođačima u prizoru da se malo „odlede“, jer im neprekidno držanje u zamrznutom položaju može biti naporno.

Nakon obavljenih intervjua skupina se ponovo, na znak, zalede u zamrznuti prizor, a učenici-gledatelji imaju zadatak da promatrajući ih smisle kratku rečenicu koju bi svaki lik u prizoru mogao izgovoriti kao tipičnu, sebi svojstvenu rečenicu. To gledateljima ne bi trebalo biti teško jer su dosad već dobro upoznati s likovima iz prizora i njihovim međusobnim odnosima. (Uobičajene rečenice za braću i sestre pačice: *Makni se od mene! Baš si ružan!*; za majku patku: *Ne sviđa mi se ovo moje dijete!*; za ružnoga pačića: *Zašto me ne vole? Što sam im ja kriv?*) Učitelj/učiteljica brzim usuglašavanjem između ponuđenih rečenica odabire po jednu najizrazitiju za svaki lik, a od izvođača traži da zapamte rečenicu svoga lika. Iskusnijim se izvođačima, uz rečenicu, može zadati i neki pokret, gesta kojim će rečenica biti izgovorena. Zatim učitelj/učiteljica najavljuje kako će sada ozvučiti ovaj prizor i likove tako što će doticati ramena likova, na što će ovi izgovarati svoje rečenice. Kad je dodir blag, lik izgovori rečenicu tiše, a kada je čvršći, lik izgovara rečenicu glasnije. Sve se učenike upozori da budu pažljivi i kao gledatelji i kao izvođači sljedećega prizora, jer će tek sada u punoj mjeri moći osjetiti koliko je ružnom pačetu bilo teško. Sada se izvođači ponovno zalede, a učitelj/učiteljica uđe u prizor i dotiče ramena likova nasumično, blaže i čvršće, brže pa sporije, i tako nastaje zvučni stroj (odnosno ritam-mašina ako je uključen i pokret), koji dočarava svu težinu situacije ružnoga pačeta. Stroj ne treba dugo biti u pogonu, ali neka učenici njegov rad, a time i pačićev problem, dožive u različitim intenzitetima i dinamikama.

Proces udubljivanja u situaciju i problem pačića kojega svi odbacuju nastavlja se postupkom unutrašnji monolog. Ponovno zaleđeni u zamrznutom prizoru likovi će, kad im učitelj/učiteljica stavi ruku na rame ili ih prozove, početi govoriti one unutrašnje misli koje se obično ne govore naglas, koje likovi sebi i za sebe govore i misle, o onome što ih muči, plaši i smeta, kako se osjećaju i kako doživljavaju druge itd. Dakako, u ovom zadatku od likova želimo čuti njihove misli o ružnom pačetu, kao i misli i osjećaje samoga pačića.

Nakon što čujemo unutrašnje monologe likova, učenike-izvođače pozovemo da izađu iz uloga i da se odmore te započnemo kratak razgovor s gledateljima kojim

ćemo sve učenike uvesti u postupak koji slijedi, a to je forum-kazalište. Učitelj/ učiteljica pita učenike-gledatelje *jesu li uočili kakvo nasilje u prikazanoj situaciji, prepoznaju li nekoga tko bi mogao biti žrtva, a tko nasilnik? Što misle, bi li se moglo pomoći žrtvi (tj. malom pačiću)? Da su u mogućnost, kako bi mu oni pomogli? Je li mudro da malo pače ide samo u svijet gdje ga čekaju mnoge opasnosti? Bi li, po njihovom mišljenju, netko od likova trebao i mogao promijeniti ponašanje te pomoći pačiću, tako da se ružno pače prestane osjećati odbačenim i da ne mora otići u svijet?*

Proces se nastavlja na nekoliko razina:

- a) Učenici-gledatelji predlažu da se promijeni ponašanje nekoga od likova, opisuju što od lika očekuju kako da postupi, a učenik koji igra taj lik pažljivo sluša što mora napraviti. (Npr. učenici mogu savjetovati *da jedan od braće pozove ružno pače na igru i da ga tako usreći ili da se mama zauzme za svoje dijete i otjera zločestu braću i sestre...*) Slijedi živa izvedba prizora (improvizirani prizor) u kojem svi drugi likovi zadržavaju svoje ranije ponašanje, osim onog lika koji je dobio upute da se promijeni.

Učitelj/učiteljica po vlastitoj procjeni zaustavlja izvedbu i provjerava s učenicima je li pačić sad u boljoj poziciji.

Voditeljica pokreće unutrašnji monolog
mame patke

Oživljeni prizor s promijenjenim
ponašanjem pačje obitelji

- b) Živa se izvedba prizora ponavlja i s drugim likovima za koje gledatelji predlože promjenu ponašanja, a poželjno je da ulogu lika koji treba promijeniti ponašanje u izvedbi preuzme netko od učenika-gledatelja, najbolje onaj koji je predložio promjenu ponašanja lika. (To je jedna od mogućnosti forum-kazališta kojom gledatelji postaju aktivni sudionici u rješavanju problema prikazanih na sceni. U slučaju školske drame, ovim postupkom snažno uključujemo sve učenike u promišljanje i rješavanje problema koji se obrađuje.)

- c) Učenicima se može predložiti, ne dođu li na tu ideju, da smisle tko bi se novi mogao pojaviti u prizoru da pomogne ružnom pačetu... *Možda neki od stanovnika farme? Koji? Zašto baš on?*

Kao i ranije, živi prizor će se ponovno odigrati, ali sada uza sudjelovanje novoga lika u čiju će ulogu ući, poželjno je, učenik koji ga je predložio ili neki drugi gledatelj.

- d) Učitelj/učiteljica može predložiti učenicima da neke od likova pozovu na vrući stolac s ciljem da ih ispitaju o motivima njihovoga ponašanja. Dakako, jako je važno voditi računa da učenici usvoje i poštuju pravila ispitivanja na vrućem stolcu, tj. da učenik na vrućem stolcu na sva postavljena pitanja odgovara što potpunije i iskreno **kao lik**, a da ispitivači svojim pitanjima ne prosuđuju i ne komentiraju postupke lika na vrućem stolcu.

Aktivnost 7 (5')

Upoznavanje ozbiljnih problema s kojima se suočilo ružno pače i aktivno traženje rješenja za njih završit ćemo postupkom lanac misli, poznatim i pod drugim nazivima, kao **tunel misli** i **špalir nagovora**.

Učenici se svrstaju u dvije vrste okrenuti jedni prema drugima na udaljenosti od jednog metra. Tako se oblikuje „tunel”, odnosno špalir kojim će proći učenik koji je u prvom prizoru bio u ulozi ružnoga pačeta. Svatko od učenika u špaliru smisli jednu rečenicu podrške ružnomu pačetu. Učeniku u ulozi pačeta daje se uputa da hoda vrlo polako i sluša pozornost što mu tko govori. Kad ružno pače uđe u tunel i počne prolaziti pokraj učenika, ovi mu upućuju svoje poruke podrške razgovjetno i s uvjerenjem i nastavljaju ih govoriti tišim glasom sve dok ružno pače hoda tunelom. Ako je učenika u tunelu manje, ružno pače može prošetati tunelom u oba

smjera. Učitelj/učiteljica potom može upitati bi li još netko htio proći tunelom podrške u ulozi ružnoga pačeta pa ponoviti postupak s novim ružnim pačićima, dok će prvo ružno pače, sada u špaliru podrške, morati na brzinu smisliti svoju rečenicu podrške. Nakon svršetka vježbe, porazgovaramo sa svima koji su u ulozi ružnoga pačeta prošetali tunelom kako su se osjećali, kako su ih se dojmile poruke podrške, koju su zapamtili i sl.?

Osim novoga osnaživanja empatije i spremnosti na pomoć i solidarnost, cilj je vježbe rasterećenje svih učenika koji su se tijekom dramskoga procesa bar na trenutak uživali ili prepoznali u liku i mukama maloga i nevoljenoga pačića.

Aktivnost 8 (10')

Završavajući dramski rad, učiteljica će zahvaliti učenicima na trudu i reći da su oni danas nju naučili kako se može pomoći nekome kada je tužan, odbačen i razočaran. Zatim će ih pozvati neka se sada prisjete svih načina koje su predložili kao pomoć malom pačiću i neka ih zapišu na arak papira ili na plakat koji ćemo staviti na zid učionice. Ovisno o vremenu, učenici mogu raditi u grupi, u parovima ili pojedinačno.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Učenici uživaju u ovakvome drukčijem radu, pokazuju empatiju i osvješćuju potrebu pomaganja onima koji su u nevolji.

Naravno da ovaj model rada možemo primijeniti i na rješavanje drugih problema koje priča *Ružno pače* otvara, npr. odlazak/bijeg pačeta/djeteta od kuće i sve opasnosti koje se javljaju zbog toga; ili problem napuštenoga djeteta te okrivljavanje ili oprost roditeljima za takvu odluku i sl.

PRILOG

Ružno pače

*(Odabrani prizori za dramskopedagošku obradu u razrednoj nastavi)***1. PRIZOR**

Jednog proljetnog dana na imanju dobrog seljaka, u gnijezdu mame Patke, izglo se neobično pače. Razlikovalo se od svojih sestara i braće jer je bilo veliko i ružno. Ostali pačići iz istog gnijezda odmah su mu se počeli rugati, a čak ga je i mama Patka zanemarivala prilikom hranjenja i upoznavanja s drugim životinjama iz dvorišta. Jadno pače nije imalo ni jednog prijatelja na imanju jer su mu se životinje rugale i izbjegavale ga.

2. PRIZOR

Jadnom malom pačiću nije preostalo ništa drugo nego otići s imanja, što dalje od zlobe i poniženja. Očiju punih suza i sa strahom u srcu da nikad neće biti voljeno, ružno pače pobježe iz svog doma.

3. PRIZOR

I tako, lutajući, slučajno stigne do jezera. A tamo na jezeru ugleda prekrasne patke koje baš i nisu bile patke, jer su imale kao snijeg bijelo perje i duge lijepe vratove. Pačić nikada do tada nije vidio labudove i nije znao kako su oni lijepi, pa sav zbunjen uđe u vodu da bi im prišao bliže i bolje ih pogledao.

4. PRIZOR

Ali, tek što je dotaknuo površinu jezera, primijetio je isto tako lijepi bijeli lik kako se odražava na površini vode točno ispred sebe. Iznenadio se, okrenuo se i lijevo i desno da vidi gdje se to skriva taj tako lijepi labud. Kako u njegovoj blizini nije bilo nikog, shvatio je da se to njegov lik odražava na površini vode i pačić je bio toliko zadivljen svojom ljepotom da nije mogao odvojiti pogled od svog lika. A tada su do njega doplivali drugi bijeli labudovi i radosno ga pozdravili poželjevši mu dobrodošlicu. Svi su u glas pričali i nitko nikog nije baš mogao čuti. Ali to nije bilo ni važno.

5. PRIZOR

Mali ružni pačić, sada prekrasan bijeli labud, našao je svoj dom i ljubav. Labudovi su zajedno provodili prekrasne ljetne dane na jezeru, uživajući u međusobnoj ljubavi, poštovanju i razumijevanju. Kada je došla jesen i lišće počelo žutjeti i opadati s drveća, svi labudovi su poletjeli prema jugu u toplije krajeve. Dostojanstvenim letom, široko raširenih krila, naš nekad mali ružni pačić, sada prekrasan bijeli labud, nadletio je imanje na kojem je rođen.

S visine pozdravi mamu Patku, svoje sestre i braću koji su bili toliko zaprepašteni kada su vidjeli tog prelijepog labuda, da nisu mogli ni riječi izustiti.

Čuvamo vodno bogatstvo zavičaja društvena, ekološka i međukulturna dimenzija

Jasmina Štefan, učiteljica razredne nastave

OŠ Mahično, Karlovac

jasmina.stefan@skole.hr

3. razred osnovne škole Priroda i društvo

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Pletimo mrežu

Učitelj u ulozi

Procesna drama

Zamišljeni predmet

Vođena improvizacija

Kipovi

Unutrašnji monolog

Plenarni skup

Zamrznuti prizor

Ljetna kiša

Trajanje obrade: jedan nastavni dan

Prostor/i izvođenja: učionica iz koje se mogu ukloniti klupe ili razmjestiti uza zid

Nastavna sredstva, pomagala i materijali:

Predlošci radnoga materijala o vodama zavičaja (rijeka Kupa, Dobra, jezero Šljunčara, Draganički ribnjaci), papir za plakate, udaraljke, instrumenti, CD-player

Korišteni izvori:

- *Igram se, a učim!, Dramski postupci u razrednoj nastavi.* 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Zagreb.

- Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet – procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Golden marketing. Zagreb.
- Bilopavlović, T. i dr. 1993. *Dosadno mi je – što da radim?* Školska knjiga. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodna napomena

U prikazanoj obradi nastavne teme *Vode zavičaja*, koja se obrađuje u 3. razredu osnovne škole, integrirani su odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi nastavnoga predmeta Priroda i društvo te Građanskoga odgoja i obrazovanja kao i neki ishodi vezani uz Hrvatski jezik, Likovnu i Glazbenu kulturu.

U našoj školi participativne i dramskopedagoške metode već otprije koristimo u nastavi, tako da su djeca od prvoga razreda navikla na takav način rada i prihvaćaju ga s velikim veseljem. No motivirani će i educirani učitelj ili učiteljica opisati procesnu dramu, odnosno njezine glavne dijelove i postupke, moći uspješno primijeniti i u nastavi s manje iskusnim učenicima, ali uz nešto manje primijenjenih postupaka i više vremena i strpljenja potrebnoga da se djeca uvedu i naviknu na, za njih možda nove, ali zato prikladne i prihvatljive metode rada.

Procesna drama: Vode zavičaja

Aktivnost 1 (10')

Motivacijskom vježbom pletimo mrežu započinjemo nastavni proces u kojem je jedan od ciljeva razvijanje skupnih i suradničkih oblika rada, a vježba, osim što pridonosi stvaranju vedroga i stvaralačkoga ozračja u razredu, upravo predstavlja model za ostvarivanje takvog cilja. U vježbu je, osim toga, uključen poseban zadatak vezan uz sadržaj koji ćemo obrađivati. Učenici stoje u krugu i dobacuju, tj. odmotavaju, klupko vune jedni drugima izgovarajući pritom riječi koje su na bilo koji način vezane ili ih podsjećaju na vode našega zavičaja. (Karlovac je poznat kao grad na četiri rijeke!) To mogu biti imena rijeka, ribnjaka i poznatih kupališta u okolici ili naprosto pojmovi vezani uz vodu. Kad se mreža isplete do kraja, tj. kada su svi povezani nitima klupka koje su odmotavali, učitelj/učiteljica ponavlja nekoliko najvažnijih riječi i pojmova te najavljuje temu nastave: upoznavanje voda zavičaja.

Aktivnost 2 (5')

Učiteljica stavlja oko vrata službenu iskaznicu čime naznačuje da je ušla u ulogu te se kao **predstavnica Turističke zajednice grada Karlovca** obraća učenicima

pozvanima na svečani sastanak (dramskopedagoški postupak plenarni skup) na kojem će im se zahvaliti i podijeliti zahvalnice grada Karlovca za njihovo aktivno sudjelovanje i odlične uspjehe na županijskim likovnim i literarnima natjecajima. Kao posebnu nagradu učenici dobivaju besplatan izlet na kojem će posjetiti i obići neke od najvažnijih tekućih i stajaćih voda zavičaja: rijeke Kupu i Dobru, jezero Šljunčaru te Draganičke ribnjake, vodna područja koja predstavljaju ekološko blago zavičaja. Na izlet se, dakako, kreće odmah!

Učitelj/učiteljica u ulozi:
predstavница Turističke zajednice

Učitelj/učiteljica u ulozi:
vozač autobusa

Aktivnost 3 (10')

Učitelj/učiteljica izlazi iz uloge i s učenicima dogovara mjesto (u učionici) gdje će pričekati autobus koji će ih odvesti na nagradni izlet. Zatim upućuje učenike da si svatko pripremi torbu ili naprtnjaču sa stvarima koje će ponijeti na izlet (vježba zamišljeni predmet).

Učitelj/učiteljica, zatim, u ulozi **vozača Pere**, „dovozi autobus” i poziva učenike da se ukrcaju. (Dramska aktivnost se dalje odvija na način vođene improvizacije.) Učenici ulaze u autobus i sjedaju na zamišljena mjesta primjenjujući kulturu ponašanja u javnim prijevoznim sredstvima. Kad su se smjestili, **vozač Pero** pita učenike tko je **predsjednik razreda**.

Određenje tko je **predsjednik razreda**, tj. je li to uloga ili stvarni razredni predsjednik, važno je s obzirom na funkciju toga lika u nastavku procesne drame. **Predsjednik razreda**, naime, može biti učenik koji je na tu dužnost u stvarnosti izabran; može biti učenik kojemu je ta uloga prethodno dodijeljena tijekom priprema za izlet, a može biti i učenik kojega ostali tog trenutka, u okviru dramskoga zbivanja, na pitanje vozača Pere, proglase razrednim predsjednikom. Zato voditelj/voditeljica dramskoga rada mora predvidjeti tko će i na koji način biti stavljen u ulogu razrednoga predsjednika.

Kada učenici pokažu **predsjednika razreda, vozač Pero** mu uručuje pismo Turističke zajednice. U „službenom pismu” Turistička zajednica predsjedniku razreda povjerava zadaću da među prisutnim učenicima organizira turističke vodiče za posjetu pojedinim vodnim područjima. I dok **vozač Pero** vozi, **predsjednik razreda** glasno čita pismo učenicima. Kada je pismo pročitano, učitelj/učiteljica izlazi iz uloge **vozača Pere** i daje uputu učenicima da zamrznutom gestom, držanjem i izrazom lica (kipovi) pokažu svoju reakciju i odnos prema obavijesti koju su čuli. Stavljajući ruku na rame učenicima, učitelj/učiteljica ih poziva da unutrašnjim monologom izreknu naglas svoje misli u tom trenutku: *Vjeruju li učenici pismu? Jesu li spremni preuzeti takvu dužnost? Kakav je inače njihov stav prema putovanju? Je li im to veselje ili napor?* i sl. Učitelj/učiteljica će aktivirati i unutrašnji monolog razrednoga predsjednika pitanjem: *Kako se osjeća i što on misli o poslu koji očekuje njega i učenike?*

Nakon unutrašnjih monologa, učitelj/učiteljica izvan uloge objavljuje da je autobus stigao na prvo odredište i da će odsad vođa izleta biti **predsjednik razreda**, a da učitelj/učiteljica postaje **jedan od učenika**.

Aktivnost 4 (60')

Izlaskom iz autobusa **predsjednik razreda**, prema uputama u pismu, dijeli učenike u četiri radne skupine od kojih će svaka biti zadužena za upoznavanje i turističku obradu jednoga od ekološki dragocjenih vodnih područja. U tu svrhu svaka skupina dobiva radni materijal o području koje će obraditi (novinski i internetski članci, isječki iz Zavičajnoga priručnika, prospekti Turističke zajednice i sl.). Osim toga, zadatak je svake skupine odabrati i pripremiti jednoga svog člana ili članicu da kao **turistički vodiči**, nakon što sve skupine završe s radom, predstave vrijednosti svoga vodnog područja ostalim skupinama. To će učiniti uz pomoć plakata, slika i fotografija, opisa i podataka iz turističkih prospekata, a vještije skupine mogu uključiti i scenski prikaz (zamrznute prizore, kipove i sl.). U odabiru informacija i uvježbavanju prezentacije **turističkim vodičima** trebaju pomoći ostali članovi njihovih radnih skupina.

Skupine moraju imati dovoljno vremena (40-50') za pripremu svog prikaza. Tijekom priprema učitelj/učiteljica u ulozi jednoga od učenika (koji ne pripada ni jednoj radnoj skupini!) pomaže skupinama i usmjerava njihov rad pitanjima i prijedlozima kakve bi postavljao netko od njih. Po potrebi učitelj/učiteljica će izaći iz uloge, kako bi koordinirala rad ili dala savjete i upute.

Kada se pripreme približe svršetku, u prostoru učionice postavljaju se nazivi pojedinih vodnih područja (Kupa, Dobra, jezero Šljunčara, Draganički ribnjaci).

Turistički vodič svake skupine predstavlja se **učenicima-posjetiteljima** i vodi ih na lokaciju koju će im predstaviti. Na lokaciji ih upoznaje s vrijednostima i zani-

mljivostima vezanim uz vodu toga područja. U prezentaciji mu mogu pomoći i članovi njegove skupine, dok **posjetitelji**, a među njima i učitelj/učiteljica, i dalje u ulozi **jednog od učenika**, imaju mogućnost postavljati pitanja **turističkom vodiču**.

Nakon posjeta lokacijama, učitelj/učiteljica izlazi iz uloge učenika, obraća se učenicima i zahvaljuje im na suradnji te ih obavještava da će o njihovom današnjem izletu biti emitiran prilog na lokalnoj televiziji.

Odabrani turistički vodiči predstavljaju svoja vodna područja

TV-spiker najavljuje ekološku akciju

Aktivnost 5 (5')

Učenici zauzimaju svoja mjesta „u razredu” i uključuju „TV-prijemnik”. Učitelj/učiteljica u ulozi **spikera lokalne TV-postaje** najavljuje prilog vezan uz obilježavanje Dana zaštite voda. **Spiker** u prilogu priopćuje vijest o izletu učenika kao važnom obliku upoznavanja mladih naraštaja s vodnim blagom zavičaja, ali dodaje i nove podatke o ugroženosti zavičajnih voda i potrebi njihova čuvanja. **Spiker** najavljuje veliku lokalnu ekološku akciju čišćenja korita i obala zavičajnih voda i poziva sve zainteresirane da u njoj sudjeluju te da planiraju i druge aktivnosti kojima će pridonijeti osvješćivanju građana, a naročito mladih, o važnosti zaštite zavičajnih voda.

Aktivnost 6 (25')

Učitelj/učiteljica izlazi iz uloge te sada u svojoj zbiljskoj ulozi razrednoga učitelja dogovara s učenicima (metoda plenarni skup) aktivnosti s kojima bi mogli sudjelovati u ekološkoj akciji čišćenja i u obilježavanju Dana zaštite voda. Učenici mogu odabrati u kojoj će skupini raditi: likovnoj ili literarno–glazbenoj. Likovna

skupina (a može se raspodijeliti i u manje skupine s istim zadatkom) oblikuje plakat s ekološkim porukama koji će biti pozivnica za ekološku akciju čišćenja obala Kupe i Dobre. Literarno-glazbena skupina ima zadatak osmisлити glazbeni TV-spot, također s prigodnim ekološkim porukama kojim će obilježiti Dan zaštite voda.

Sve skupine će po završenom oblikovanju predstaviti jedni drugima svoje uratke, a učitelj/učiteljica će ih sve pohvaliti i zahvaliti im na marljivoj radu.

Aktivnost 7 (5-10')

Učitelj/ica će nastavni proces završiti kratkim sastankom na kojem će učenici podijeliti svoje dojmove o nastavnome danu. Ne moraju to činiti samo usmenim izlaganjem, već svoje dojmove i kako se osjećaju mogu izraziti (zamrznutom) gestom i pokretom, glasom i zvukom. A dobro ih je upitati i koji ih se trenutak ili događaj tijekom dan najviše dojmio i zašto. Za kraj učitelj/učiteljica može zajedno s učenicima odigrati kakvu igru ili vježbu zajedništva i suradnje (npr. ljetna kiša i sl.).

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Dramska tehnika procesna drama odlična je ideja u kojoj se mijenja odnos učitelja i učenika uobičajen u nastavnome procesu. Izmjenama aktivnosti i promjenama uloga učitelja/voditelja kod učenika se razvija pažnja te pobuđuje interes i znatiželja za sadržaje koje obrađuju te se učenici vrlo rado uključuju u rad. Primjenom ovakvoga načina rada učenici razvijaju svoje verbalne kompetencije, sposobnost upravljanja situacijama te posebno odgovornost za preuzetu ulogu. S druge strane, učitelju/učiteljici ovaj način rada, premda zahtijeva mnogo veću pripremu i planiranje postupaka i uloga koje će primijeniti, omogućiti će kvalitetniju, produbljeniju i kreativniju nastavu, kao i puno više zadovoljstva u vlastitu radu.

Prikazani način ostvarivanja ishoda Građanskoga odgoja i obrazovanja pokazao se kao dobra vježba i priprema učenika za buduće aktivnosti u lokalnoj zajednici.

Aktivno zalaganje za pravdu i suzbijanje isključenosti ljudsko-pravna i društvena dimenzija

Duška Stojićević, učiteljica razredne nastave, dramska pedagoginja

Osnovna škola Vidici Šibenik

duskastojicevic@yahoo.com

3. razred osnovne škole

Integrirana nastava – Hrvatski jezik, Likovna kultura,
Glazbena kultura, Građanski odgoj i obrazovanje

Dan sa šegrtom Hlapićem

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Pletimo mrežu

Izražajno čitanje

Zamrznuti prizori

Unutrašnji monolog

Forum-kazalište

Trajanje obrade: 3 nastavna sata

Prostor/i izvođenja: učionica (klupe su prethodno stavljene uza zid, tako da je prostor učionice slobodan za kretanje)

Korišteni izvori:

- *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, *Jadranka*. HCDO – Pili Poslovi. Zagreb.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1997. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Znanje. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

Čudnovate zgode šegrta Hlapića lektirno je djelo predviđeno za učenike 3. razreda. Zbog svoje izrazite kvalitete i velike zainteresiranosti učenika za nj, koju uočavam u svome dugogodišnjem radu s djecom, vrlo je pogodno za primjenu u

različitim odgojno-obrazovnim područjima i za različite svrhe, što daleko nadilazi okvire klasične obrade lektire.

Djelo je prethodno obrađeno i interpretirano u okviru nastave Hrvatskoga jezika i Likovne kulture, a obrada koja slijedi provedena je kao glavni dio integriranoga nastavnog programa nazvanog „Dan sa šegrtom Hlapićem”. Neposredno prije same dramskopedagoške obrade učenici su pogledali igrani film *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*.

Aktivnost 1 (10')

Kao uvodnu aktivnost u dramski rad igramo motivacijsku igru pletimo mrežu. Igra je odlična za primjenu u razrednoj nastavi jer stvara veselo, razigrano i vrlo pozitivno ozračje, a ujedno simbolizira zajedništvo i suradnju.

Aktivnost 2 (10')

Nakon kratke upute učenicima da se pripreme za aktivno doživljajno slušanje, učitelj/učiteljica izražajno čita ulomak odabran za dramatizaciju. Poslije čitanja, učenici odmah prepoznaju da je to poglavlje *Čizmice* iz lektirnoga djela. Slijedi kratka analiza ponašanja i postupaka likova koji se u odlomku spominju (Majstor Mrkonja, Majstorica, Hlapić, čovjek koji je došao naručiti čizmice za sina, sin), a zatim učitelj/učiteljica najavljuje glavni zadatak toga dana: učenici će zajednički oživjeti likove i događaje opisane u ulomku.

Aktivnost 3

a) Podjela učenika u skupine (5')

S obzirom da je tekst za dramatizaciju podijeljen u 5 prizora (*Prilog 1*), dijelimo učenike u isti broj skupina. Pri podjeli u skupine učitelj/učiteljica vodi računa da u svakoj bude najmanje 4 učenika, jer je broj likova u pojedinom prizoru različit (od jednoga do četiri lika), a skupina ne zna koji će prizor dobiti.

b) Priprema uprizorenja (30')

Učitelj/učiteljica priopćava učenicima zadatak: svaka će skupina oživjeti prizor koji izvuče. Predstavnik svake skupine iz kutije ili vrećice nasumce izvlači jedan prizor, a od učiteljice uzima primjerke i za ostale članove skupine, kao i jedan primjerak teksta u cjelini. Svaka skupina odabire svoj kutak u učionici u kojem će pripremati svoj prizor. Tekst trebaju još jednom u skupini pažljivo pročitati. Zatim pristupaju uprizorenju trudeći se da to urade najbolje što mogu, samostalno se dogovaraju i dijele uloge. Ako je uloga u prizoru manje od broja učenika u skupini, dogovorno odabiru učenike koji će igrati likove opisane u ulomku, dok ostali mogu ući u neke dodane uloge kojima će obogatiti prizor ili će sudjelovati

u izvedbi na neki drugi način. Učitelj/učiteljica ističe važnost svakoga člana skupine, bez obzira koju ulogu ima te upozorava da ishod ovisi o radu skupine, a ne pojedinca.

Pri oblikovanju prizora skupine se koriste rekvizitima koje su učenici prethodno samostalno izradili na satu Likovne kulture (crvene kartonske Hlapićeve čizmice, čekić i čavli). Skupine dobivaju i poseban zadatak: svoju izvedbu moraju započeti zamrznutim prizorom. Skupine samostalno rade oko 30 minuta, a učitelj/učiteljica ih nenametljivo obilazi te im pomaže u radu savjetom i preporukom.

c) Izvođenje prizora (15')

Učitelj/učiteljica daje uputu skupinama da se kružno rasporede po prostoru tako da se sve skupine međusobno mogu vidjeti. Kada skupine zauzmu svoja mjesta, učitelj/učiteljica provjeri jesu li spremne i na znak (npr. pljesak, ili glasna uputa *Zaledi!* ili *Zastor!*) sve skupine istodobno oblikuju svoj zamrznuti prizor.

Sve skupine oblikuju zamrznute prizore

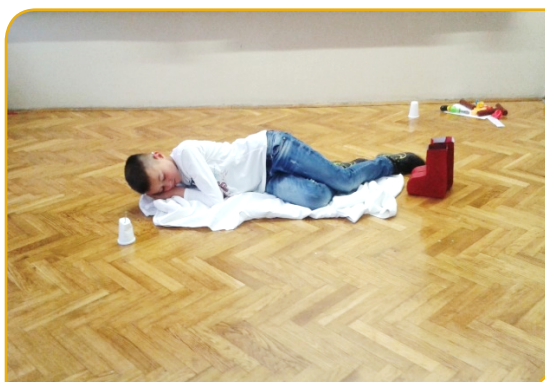
Na znak učiteljice zamrznuti prizori jedan za drugim oživljuju i odigravaju se prema redoslijedu u književnom ulomku tvoreći malu dramsku radnju. Svaka skupina svoju izvedbu opet završava zaustavljanjem u zamrznutoj slici poslije čega sljedeća skupina kreće sa svojom izvedbom. Nakon što su svi prizori izvedeni cijela dramska priča još jednom se otpočeka ponavlja, ali ovaj put učenici prate izvedbe drugih skupina kao gledatelji, a kad na njih dođe red, zauzimaju svoja polazna mjesta, tj. oblikuju zamrznuti prizor i kreću sa svojom izvedbom koju završavaju na isti način kao ranije te izlaze iz uloga i kao gledatelji pažljivo prate nastupe ostalih skupina. Po završenim nastupima, učitelj/učiteljica pozove sve učenike da jedni drugima zaplešću i time si odaju priznanje na uloženom trudu. Nakon kratkoga odmora rad se nastavlja na prizorima koje su učenici oblikovali.

d) Razrada problema: Zašto je Hlapiću teško u životu? (30')

Učitelj/učiteljica poziva sve skupine da se pripreme za još jednu izvedbu i upozorava da, dok jedna skupina nastupa, ostali učenici trebaju biti pažljivi promatrači. Poslije svakog izvedenoga prizora razgovaraju o problemima koje su uočili, analiziraju ponašanje likova i njihove međusobne odnose. Aktivnost se nastavlja nastupima skupina, nakon čega slijede kratki razgovori u kojima su učenici-promatrači uočili nepravdu, diskriminaciju, nasilje i zlostavljanje koje Hlapić trpi, prepoznali su tko je žrtva a tko nasilnik, a također su počeli povlačiti usporedbe sa stvarnošću potvrđujući da se slične situacije i odnosi i danas događaju u njihovoj okolini.

Majstor Mrkonja u sukobu s kupcem koji odbija platiti čizmice (početni zamrznuti prizor)

Hlapić noću razmišlja o odlasku (unutrašnji monolog)

Rad na prizorima nastavljen je pokretanjem unutrašnjeg monologa likova. (Hlapić: *Što sam napravio da se majstor tako odnosi prema meni...*; Majstor Mrkonja: *Dobit će još batina, pa će vidjeti...*; Majstorica: *Jadni dječak, on uopće nije kriv, tako mi ga je žao...* itd.). Unutrašnji monolozi dodatno utječu i na slušatelje i na izvođače, tako da se i jedni i drugi lakše zamisle u ulozima likova i da dublje razmišljaju o mogućim uzrocima te posljedicama njihova ponašanja.

e) Traženje rješenja: **Kako bismo mogli pomoći Hlapiću?** (25')

Prethodnim aktivnostima učenici su se uživali u probleme koji muče likove, prepoznali su odnose među njima i snažno suosjećaju s likom Hlapića s kojim se mogu poistovjetiti.

U posljednjoj etapi rada, učitelj/učiteljica poziva učenike da razmisle i pokušaju predložiti rješenja za Hlapićeve probleme. Za tu svrhu koristi se metodom forum-kazališta, točnije, samo osnovnim postupkom – promjenom ponašanja likova. Skupine izvedu jedan prizor za drugim, a učitelj/učiteljica vodi forumski dio, tj. s učenicima-promatračima analizira postupanje likova i odnose u prizoru

te potiče promatrače da predlože likovima kako da se ponašaju ili da sami preuzmu uloge i promijene ponašanje likova kako bi se riješio nastali sukob Hlapića s Mrkonjom. Prizori se sada drukčije odvijaju, a učenici-gledatelji predlažu rješenja koja umjesto svađe i nasilja nude dogovor i dijalog. Učitelj/učiteljica pritom od izvođača traži da smisle argumente kojima će uvjeriti svoje sugovornike da je to ispravan put.

Dramsku obradu problema koji muče Hlapića zaključujemo kratkim razgovorom kojim usustavljujemo naučeno, ali i kojom vrednujemo vlastiti rad.

Program integrirane nastave *Dan sa šegrtom Hlapićem* učenici su završili izradom stripa.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Obradu smatram vrlo uspješnom jer sam kod učenika uspjela postići gotovo sve očekivane ishode: prepoznavanje oblika verbalnoga i fizičkoga nasilja, diskriminacije i kršenja dječjih prava; razvijanje empatije i solidarnosti sa žrtvama nasilja; osvještavanje potrebe nenasilnoga i dogovornoga rješavanja sukoba i nesporeduma; razvijanje suradničkih oblika aktivnoga zalaganja za pravdu i nenasilno rješavanje sukoba.

Ovakav način rada vrlo je zanimljiv djeci, ali i učitelju, izostaje monotonija, djeca vrlo aktivno sudjeluju u radu, surađuju međusobno, komuniciraju vrlo konstruktivno. Bila sam iznenađena činjenicom da su učenici vrlo samostalno odrađivali većinu zadataka, uz moja objašnjenja i minimalne intervencije. Aktivnost i motivacija bila im je višestruko veća nego kod klasičnoga pristupa radu. Smatrala sam da je ovo vrlo kompleksan zadatak za djecu od devet godina, zato i jesam ugodno iznenađena stupnjem samostalnosti učenika i njihovim odnosom prema radu. Pribojavala sam se da će se pojaviti problemi kod podjele uloga unutar skupine. Očekivala sam da će neki učenici biti marginalizirani i da ću morati intervenirati. Međutim, oni su se tako brzo dogovorili i povjerili važne uloge u skupini upravo učenicima koji inače nisu pretjerano aktivni u nastavi, što je za njih bilo vrlo poticajno i odlično su odradili zadatak. Osim toga, primjećujem da učenici ovako naučene sadržaje brže i trajnije pamte.

Dramskopedagoške metode rada razvijaju kod učenika veći osjećaj samopouzdanja, slobode, vrlo su im zabavne i trebale bi se, smatram, puno češće i više primjenjivati u svim nastavnim područjima. Ponekad i u trajanju od samo nekoliko minuta mogu biti vrlo korisne jer ih ima mnogo i mogu se pronaći odgovarajuće za svako nastavno područje. Učitelji nažalost često podcjenjuju učenike misleći da oni to ne mogu, da će biti velika buka u razredu, da će utrošiti silnu energiju, a rezultata neće biti ili neće biti onaj očekivani. Međutim, u praksi je

potpuno drugačije. Trebamo im češće prepustiti inicijativu, ne robovati krutim pravilima, ponekad i bučnije raspravljati, ali sa smislom i postaviti ostvarive ishode. Činjenica je da ovakav pristup radu traži od učitelja više pripremanja za izvođenje nastave, ali postignuti rezultati su ono što nam treba biti najvažnije. Naročito je korisna primjena dramskopedagoških metoda u obradi tema građanskoga odgoja i obrazovanja jer su teme učenicima često apstraktne i samim time nerazumljive. Primjenjujući razne zanimljive aktivnosti, olakšavamo učenicima razumijevanje, ali i razvijamo sasvim nov i kvalitetan način učeničkoga razmišljanja. Osposobljavamo ih za snalaženje u konkretnoj životnoj situaciji. Primjenom dramskopedagoških metoda u nastavi postiže se i bolja odgojna situacija u razrednome odjelu, a odnosi učenika postaju znatno kvalitetniji.

PRILOZI

Ivana Brlić-Mažuranić, Čudnovate zgode šegrta Hlapića
Poglavlje Čizmice (ulomci)**1. PRIZOR**

Bio neki mali postolarski šegrt. Zvao se Hlapić. Cijeli je dan sjedio u poderanim hlačama i crvenoj košulji na malom postolarskom stocu koji je imao tri noge i cijeli je dan zabijao klince u čizme i šivao cipele. Cijeli je dan fućkao i pjevao kod posla. Jednog dana neki bogati gospodin naručio je kod majstora Mrkonje čizmice za svog malog sina.

2. PRIZOR

Čizme su bile vrlo lijepe. Njihove sare sjajile su se kao sunce. Sam Hlapić zabijao je klince u te čizme. No kad je gospodin došao sa svojim sinom po čizme i kad ih je sin obuo, bile su one na nesreću pretijesne. Zato gospodin nije htio čizme uzeti ni platiti pa se majstor Mrkonja opravdao s njim. Gospodin uza sve to nije htio uzeti i platiti čizme.

3. PRIZOR

Kad je gospodin otišao, počne majstor Mrkonja bjesnjeti i vikati na Hlapića: – Ti si, nevaljalče, to skrivio! Ti si kriv da su čizmice pretijesne! Strašno je vikao Mrkonja. Onda uhvati one čizmice i izbije Hlapića čizmicama po leđima. To je bilo odviše nepravedno jer je majstor sam krojio čizmice pa Hlapić nije bio kriv što su bile pretijesne. No kad je majstor Mrkonja bio ljut onda nije znao što je pravo, a što krivo.

4. PRIZOR

Majstor Mrkonja zatim baci čizmice u kut i reče svojoj ženi: – Sutra ćeš ih u vatru baciti. Neću više da vidim tih čizama. Onda se okrene kao lav prema Hlapiću i zaprijeti mu svojom velikom šakom i gromkim glasom: – Čizme će izgorjeti, a ti ćeš mi lijenčino, još platiti za njih. To je značilo da će Hlapić dobiti još batina radi tih čizama.

5. PRIZOR

Kad je Hlapić navečer toga dana išao spavati, nije on ni pjevao ni fućkao kao obično, nego je nešto razmišljao. Hlapić je spavao u kuhinji na podu kod štednjaka, imao je jednu slamnjaču i komad svijeće zataknut u jednom krumpiru, jer nije imao svijećnjaka. Legne dakle Hlapić na svoju slamnjaču ugasi svijeću i počne razmišljati. Mislio je Hlapić mislio, a onda odluči da će u noći pobjeći od majstora Mrkonje i da će otići u svijet. Odlučio je ponijeti i čizmice. Premda to nije bilo lako ipak je Hlapić to izveo. Što god šegrt može da zamisli može i izvesti.

Važnost očuvanja prirodnoga okoliša i kulturnoga nasljeđa međukulturna, ekološka i društvena dimenzija

Snježana Blagus, učiteljica razredne nastave

OŠ Petar Zrinski, Šenkovec

snjezana.blagus@gmail.hr

3. razred osnovne škole

Priroda i društvo

Primijenjene dramsko-pedagoške metode:

Što je u vreći?

Procesna drama

Prikaz / izvješće o radu

Stroj

Plenarni skup

Razgovor u krugu

Trajanje obrade: 3 školska sata (može i integrirani dan)

Prostor/i izvođenja: učionica iz koje se mogu ukloniti klupe ili razmjestiti uza zid

Nastavna sredstva, pomagala i materijali: stare fotografije, enciklopedije, internet, stari predmeti, A3 listovi za plakat (hamer), bojice, odjevni dodatci

Korišteni izvori:

- *Igram se, a učim!*, *Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. HCDO – PILI POSLOVI d. o. o. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

Nastavna jedinica *Sadašnjost, prošlost i budućnost – Predci i potomci* dio je procesa integrirane nastave tijekom kojega se istovremeno ostvaruju planirani

odgojno-obrazovni ciljevi nastave Prirode i društva te Građanskoga odgoja i obrazovanja, a obradili smo je primjenom procesne drame. Za uspješnu provedbu obrade dobrodošla su sva prethodna iskustva učenika s dramsko-pedagoškim i suradničkim oblicima nastave, premda nije neophodno da svi budu u tome vješti. Najvažnija je u svakom slučaju njihova spremnost za takav oblik rada.

Aktivnost 1

Dramskopedagoškoj obradi koja slijedi prethodi uvodni sat nastave na kojem se učenici počinju upoznavati s načinom života ljudi u prošlosti svoga zavičaja (Međimurja) i na kojemu dobivaju domaću zadaću da o tome potraže i prikupe dodatne obavijesti – prije svega razgovorom sa starijim članovima obitelji i njihovim poznanicima, kao i na internetu – te da posebice pokušaju saznati: 1) Kojim su se sve zanimanjima u prošlosti bavili Međimurci i kako su se obavljali pojedini poslovi; 2) Kako su izgledale kuće i okućnice; 3) Kako su se ljudi zabavljali (koje su se pjesme pjevale, kako se plesalo, kojih su se igara djeca igrala i sl.). Uz to su trebali pronaći slikovni materijal (slike, stare obiteljske fotografije, vizualne informacije na internetu i sl.) te na sljedeći sat donijeti razne stare predmete (kućni predmeti, alati i sl.) kojima će potkrijepiti ono što su saznali.

Aktivnost 2 (5'-10')

Dramskopedagoška obrada započinje uvodnom igrom Što je u vreći? (ili „u kutiji”, ovisno o tome čime raspoložemo) kojom stvaramo, s jedne strane, vedro i pozitivno ozračje za zajednički rad, a s druge, potičemo radoznalost i motivaciju učenika za nastavak rada. Igru smo odigrali s predmetima koje su učenici za domaću zadaću trebali pronaći i donijeti u školu. Da bi se osigurala zanimljivost nastave koja će uslijediti, učitelj/učiteljica također donosi neke stare predmete i pridružuje ih predmetima koje su donijeli učenici. Doneseni predmeti stavljaju se u kutiju, vreću, koš ili sanduk, a zadaća je učenika da jedan za drugim rukama posegnu u kutiju ili vreću, da uzmu u ruke neki od predmeta (ali ni u kojem slučaju onaj koji su sami donijeli) i da opipom, po obliku, po težini i materijalu te po zvuku, pogode što drže u rukama. Učenici naglas opisuju osobine predmeta koji drže u rukama, u čemu im učiteljica pomaže pitanjima. Neovisno je li pogodio o kojem predmetu se radi, učenik ga na kraju vadi iz vreće/kutije i pokazuje ostalima, a učenik ili učenica koja je taj predmet donijela od kuće nastavlja objašnjavati o kakvom se predmetu radi, kako se zove, čemu je služio i kako se njime rukovalo.

Ovoj aktivnosti, tj. istraživanju i upoznavanju predmetne baštine zavičaja, moguće je posvetiti cijeli nastavni sat. Međutim, za našu svrhu, igru smo odigrali u sažetom obliku, unutar najviše 10 minuta, s ciljem da kod učenika prije svega pobudimo radoznalost i motivaciju za ono što će uslijediti.

Aktivnost 3 Procesna drama *Putujemo u prošlost i budućnost zavičaja*

a) Podjela u skupine i priprema (5')

Skupine učenika se formiraju ovisno o ukupnome broju učenika u razredu i zadanim temama. U našem primjeru rad je ostvaren s tri skupine po šest učenika. Sastav skupina nije bio posve nasumičan, već je učiteljica pri njihovom oblikovanju vodila računa da se u svakoj nađe podjednaki broj dobrih crtača i pripovjedača (govornika), zatim marljivih istraživača i sakupljača podataka o prošlosti te organizatora.

b) Putovanje u prošlost (20')

Nakon što su skupine oblikovane, učiteljica najavljuje da će se odsad rad odvijati u ulogama i sama ulazi u ulogu **profesorice Sveznadarice** te pozdravlja učenike kao članove triju skupina **istraživača prošlosti** najavljujući im putovanje. Vremenskim strojem otputovat će u Međimurje prije stotinu godina. Na putovanju će svaka istraživačka skupina imati poseban zadatak, odnosno temu: prva će skupina istraživati zanimanja u to doba; druga će se baviti izgledom kuća i načinom svakodnevnoga života; treća će pokušati saznati više o načinima zabave, o pjesmama koje su se pjevale, igrama koje su djeca igrala i sl. (Teme dakako odgovaraju zadacima iz domaće zadaće.) Svi putnici u prošlost oblikuju krug i uz prikladan pokret izgovaraju, prvo tiše pa sve glasnije do usklika, „čarobnu” riječ *Lo-ging... Loo-giing... LOO-GIING... LOOO-GIING!!!*, čime pokreću zamišljeni vremenski stroj i prebacuju se u prošlost. S njima dakako putuje i učiteljica koja može zadržati ulogu **pofesorice Sveznadarice** i biti vođa putovanja ili može preuzeti novu ulogu, npr. profesoričine **prabake** koja će dočekati vremenske putnike kad stignu u prošlost te im pomoći u izvršenju njihovih istraživačkih zadataka. Po potrebi, učiteljica će izaći iz svoje igrane uloge kako bi učenicima dala neku organizacijsku uputu izvan dramske situacije.

Po dolasku u prošlost, svaka skupina odredi sebi dio prostora u učionici gdje će obaviti istraživanje. U tom svom kutku mogu sjediti, stajati, ležati i po potrebi kretati se. Na samome početku svaka se grupa treba podijeliti na dva dijela – na **istraživače** i na **pretke**. Istraživači će postavljati pitanja **predcima** vezana uz zadatak, odnosno temu koju skupina istražuje, **predci** odgovaraju i pričaju o zadanoj temi koristeći građu (predmete, alate, stare fotografije, knjige i sl.) koje su za domaću zadaću pripremili za ovaj sat. S obzirom da su svi učenici sudjelovali u obavljanju domaće zadaće, **predci** će, nakon što odgovore na sva pitanja i opišu svoje predmete, zamijeniti uloge s **istraživačima** i dovršiti istraživački rad svoje skupine.

Nakon obavljenih razgovora s **predcima** svi članovi skupine opet su **istraživači** te moraju pripremiti prikaz / izvješće o radu svoje skupine. U tu svrhu moraju izraditi plakat na kojem će predstaviti ono najvažnije što su saznali iz susreta s **predcima** i dogovoriti tko će od njih i na koji način izvijestiti druge istraživačke skupine o rezultatima svoga rada. Članovi skupine mogu se dogovoriti da to učini

samo jedan ili više njih, primjerice da podijele dužnosti među sobom i dogovore tko će o čemu izlagati.

c) Prikazi rada istraživačkih skupina (15')

Nakon isteka zadanoga vremena u kojem su boravili u prošlosti, učenici se i u sadašnjost vraćaju vremenskim strojem stavljajući ga u pogon istom „čarobnom” riječju: *Loog-iiing!!!* I nadalje, u dramskoj fikcijskoj situaciji, sve skupine okupljaju se na plenarnom skupu (npr. na **Konferenciji mladih istraživača**) na kojem će svaka istraživačka skupina napraviti prikaz / izvješće o radu koji je obavila u prošlosti. Skupine prezentiraju svoje rezultate tako da izlože svoje plakate, kažu koju su temu obrađivali te izvijeste o tome što su saznali. Da ne bi ostali pasivni, članovi ostalih istraživačkih skupina također su uključeni u izlaganje svake skupine i imaju zadaću postavljati dodatna pitanja skupini koja nastupa.

Zadaća učitelja u toj aktivnosti jest da pomogne u slučaju da izlagači ne znaju odgovoriti na neko postavljeno pitanje ili ako je potrebno ispraviti krivi odgovor.

Ako to čini u ulozi, npr. **profesora Sveznadara** ili ulozi **turističkoga vodiča povjesničara**, dakle kao stručna osoba, izbjeći će se da učenik koji ne zna odgovor na postavljeno pitanje bude zbunjen ili izgubi samopouzdanje.

Poželjno je da sve istraživačke skupine završe prikaze svoga rada do konca školskog sata kada će učitelj/učiteljica, i nadalje u svojoj dosadašnjoj ulozi, mladim **istraživačima** dati zasluženi predah i najaviti im novu avanturu poslije kratkoga odmora.

d) Putovanje u budućnost (20')

Nakon odmora učitelj/učiteljica u ulozi okuplja mlade **istraživače** i najavljuje im novo putovanje, ali ovaj put u budućnost. I u ovom slučaju vremenski stroj će u budućnost odletjeti uzvikom *Loooo-giing!!!* Skupine ostaju iste i obrađivat će iste teme, ali sada u budućnosti zavičaja, što znači da će mnogo više trebati rabiti maštu svojih članova koji će morati razmišljati i zamišljati kako bi mogao izgledati život u budućnosti. U ovome zadatku tema će biti obogaćena i ekološkom dimenzijom. Da bi im olakšala zadaću i usmjerila zamišljanje, učiteljica preuzima ulogu **Zimozima**. To je lik odjeven u zimski kaput, kapu i šal (kojem je osim toga zima), čime je prikladno naznačena i njegova funkcija u ovoj etapi procesne drame. **Zimozim** je stanovnik zavičaja u budućnosti koji slučajno prisustvuje dolasku posjetilaca iz prošlosti, započinje razgovor s njima jer ga zanimaju stranci koji su se odjednom pojavili, upoznaje se s njima i raspituje otkuda dolaze te ih uvjerava da su upravo ljudi iz njihova doba skrivili nastanak novoga ledenog doba na Zemlji i u Međimurju.

Moguće je učenicima ponuditi i drugu viziju budućnosti, npr. Međimurje koje je uslijed globalnoga zagrijavanja i uništenja atmosferskoga omotača, što su također skrivili ljudi sadašnjice, postalo suho i polupustinjsko područje. Za svaku inačicu učitelj/učiteljica u ulozi mora pripremiti odgovarajuću priču i podatke.

Istraživačke skupine opet se dijele na **istraživače** te na **potomke**, npr. svoje praukuke. **Istraživači** ispituju svoje **potomke** o životu i običajima u budućnosti i o tome izrađuju plakate koje će koristiti u prikazima svoga rada.

Nakon završetka rada, skupine se okupe kako bi zajedno otputovale natrag u sadašnjost. Prije odlaska **Zimozima**, koji se došao oprostiti s njima, daje im da ponesu sa sobom nacрте (na CD-ploči ili na USB-spremniku) superučinkovitoga stroja za pročišćavanje i sprječavanje svih vrsta zagađenja. **Zimozim** od mladih **istraživača** traži da mu obećaju kako će po povratku u njihovo doba svakako pokušati izgraditi superpročistač te se nakon dobivenoga obećanja oprašta s njima.

e) Prikazi rada istraživačkih skupina (15')

Mladi se **istraživači** u sadašnjost vraćaju vremenskim strojem na isti način kao iz prošlosti te se okupljaju na konferenciji na kojoj će izložiti svoje spoznaje o budućnosti zavičaja i životu kakvim će živjeti njihovi potomci. Konferencija je postala posebno važan događaj jer se odvija pod pokroviteljstvom same **predsjednice države** (nova uloga za učiteljicu) koja od mladih istraživača želi čuti kakva nas budućnost očekuje. Istraživači i ovdje koriste plakate u svom izlaganju, a svi ostali postavljaju im pitanja, u čemu im se pridružuje i predsjednica. (Naravno, zanimljivo je promatrati kako oni zamišljaju tu budućnost u kojoj, primjerice, roboti imaju ulogu kućnih ljubimaca ili čuvaju djecu jer će roditelji u budućnosti stalno raditi.)

f) Izrada superpročistača (12')

Nakon završenih izlaganja **predsjednica** zahvaljuje mladim **istraživačima** na važnom poslu koji su obavili, a zatim im kaže kako je naročito zanimaju nacрте za izradu superpročistača o čemu su istraživači izvijestili u svojim izvješćima o putovanju u budućnost. Poziva skupine da pogledaju i pročitaju nacрте te da svaka izradi superpročistač za određenu vrstu zagađenja (npr. za zrak, za vodu, za tlo, za hranu i sl.).

Članovi skupina se okupljaju i odmah se bacaju na posao te koristeći dramskopedagoški postupak štroj oblikuju svoj superpročistač. Kako bi mogla pomoći manje iskusnima i nesigurnijima u uspješnome izvršenju zadatka, učiteljica izlazi iz uloge **predsjednice** te će u svojoj stvarnoj ulozi biti pri ruci skupinama u njihovoj zadaći. Ako učenici imaju problema s ozvučenjem svoje izvedbe, učiteljica će im ponuditi neka jednostavna rješenja (npr. da se pri uključivanju u funkciju „dijelovi” stroja glasaju sa *ping*, *pong*, *peng*, *pung* ili *bim*, *bam*, *bom* i sl.) Kad strojevi-pročistači budu sastavljeni i „isprobani”, učiteljica može ponovno ući u ulogu **predsjednice** te ih jedan za drugim svečano pustiti u pogon da nakratko demonstriraju što i kako pročišćavaju (zagađeni zrak, vodu ili tlo). Demonstracija završava čestitkama **predsjednice** na uspješno obavljenom zadatku.

Učiteljica izlazi iz uloge **predsjednice** i ponovno preuzima ulogu **profesorice Sveznadarice** koja sve istraživačke skupine poziva na zaključni plenarni skup istraživača prošlosti i budućnosti zavičaja.

Aktivnost 4 (20')

Zaključni plenarni sastanak istraživača prošlosti i budućnosti zavičaja

Svi sjednu u krug (razgovor u krugu) i **profesorica Sveznadarica** pitanjima potiče učenike, još uvijek u ulozi **mladih istraživača**, da iznesu svoje dojmove o prošlosti, je li po njihovu mišljenju bila lijepa, zanimljiva, teška itd., te da je usporede sa sadašnjicom. Na isti način poziva ih da govore o budućnosti, kakva im se čini u odnosu na današnji život, i da daju svoje mišljenje o tome koliko će naše ponašanje u sadašnjosti utjecati na to da budućnost bude dobra ili loša. Ova etapa rada učenicima treba omogućiti lakše sagledavanje međusobne povezanosti i ovisnosti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Stoga je vrlo važno da u ovoj završnoj raspravi učenici sudjeluju u ulozi **mladih istraživača** tako da mogu slobodnije iznositi svoja mišljenja (i pokazati koliko su naučili), bez straha od eventualnoga pogrešnog odgovora. Osim toga, **profesorica Sveznadarica** može u svakom trenutku pozvati ostale mlade istraživače da pomognu svom kolegi u oblikovanju stava.

Voditeljica zaključne rasprave **profesorica Sveznadarica** može pozvati **mlade istraživače** da predlože neke zaključke o odgovornosti današnjice za budućnost ili im ih sama predložiti. Prijedlog zaključaka može se napisati na ploču ili plakat, a zatim najjednostavnijom vrstom ankete (glasovanjem putem dizanja ruke o tome tko je „za”, tko je „protiv”, a tko je „suzdržan”) provjeriti što **mladi istraživači** misle o tome. Rasprava završava donošenjem zajedničke odluke o tome da se usvojeni zaključci upute u javnost te tijelima vlasti za koje se odluče sudionici plenarnoga sastanka.

Aktivnost 5 (10')

Profesorica Sveznadarica zaključuje sastanak pozivom da za završetak rada svi zajedno odigraju neku od dramskopedagoških igara ili nauče i otpjevaju neku od koreografiranih pjesmica kojima se potiče zajedništvo, suradnja i dobro raspoloženje (npr. *Kad se male ruke slože* ili *Kad si sretan* i sl.). Najpoželjnije je, ipak, naučiti ili podsjetiti se te odigrati s učenicima neke skupne dječje igre naše nedavne prošlosti za koje su saznali od svojih roditelja, baka i djedova.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

U naknadnoj analizi svi su učenici izjavili da je ovakav pristup vrlo zanimljiv, da im je jako brzo prošlo vrijeme i da bi oni rado da se na ovakav način obrađuju i drugi sadržaji. Složila bih se u potpunosti s učenicima da je ovakav pristup zanimljiv i koristan doprinos nastavi te istaknula da su očekivani ishodi uspješno ostvareni, a svi su učenici bili vrlo aktivni. U budućnosti bi se ova nastavna jedinica mogla pretvoriti u integrirani radni dan, što ovaj put nije bilo moguće ostvariti jer to nije bilo predviđeno školskim kurikulumom.

Pokazalo se da utvrđivanje i ponavljanje nastavnih sadržaja dramskim izrazom potiče učenike na kreativnost, stvaralaštvo i na iskazivanje svih svojih sklonosti i osebnosti. Aktivni oblici nastave u kojima učenici sudjeluju svim svojim psihofizičkim, osjetilnim, intelektualnim i emocionalnim potencijalima također im omogućuju da lakše i trajnije usvajaju gradivo i da se osjećaju uspješnima u procesu učenja, bez obzira na to koje su im sposobnosti jače razvijene. Smatram da bi dramskopedagoške metode mogle imati značajan učinak u razredu u kojem ima velikih individualnih razlika među učenicima.

S obzirom da sam se prvi put upustila u ovako složen način rada, priprema za ovakav oblik nastave pokazala se prilično zahtjevnom. Prije svega, treba dosta vremena da se prikupi potreban materijal (stari predmeti, tekstovi, slikovna građa) te podatci i znanja o prošlosti kojima voditelj ovakva rada nužno mora raspolagati kako bi mogao kvalitetno usmjeravati i razvijati planirani proces učenja. No zahtjevniji je bio izazov da se osmisli cijeli proces nastave, njegova dramaturgija, tj. redosljed primijenjenih postupaka, i da se naznače što jasniji metodički ciljevi i funkcije svake aktivnosti. Zadovoljna lica učenika, kao i moja procjena njihovih postignuća, pokazuju da se uloženi trud isplatio. Zbog ovakva pozitivnog iskustva kao i niza drugih pozitivnih pokazatelja, smatram da se dramskopedagoške metode mogu i trebaju češće rabiti u svim oblicima i područjima školskoga rada, a prije svega u razrednoj nastavi. Naročito su pak prikladne za ostvarivanje ishoda Građanskoga odgoja i obrazovanja u svim predmetima uključujući i sate razrednika, jer se uz njihovu uporabu, npr. igranjem uloga, mogu lakše osvijetliti problemi koji postoje u razredu ili naći za njih rješenja. No trebalo bi ih uvoditi postupno i znalački, tj. učitelji koji ih žele koristiti obvezno moraju proći osnovno dramskopedagoško usavršavanje.

Zagovaramo i štitimo pravo na zdravi okoliš ekološka i politička dimenzija

Roberta Barat, diplomirana učiteljica razredne nastave,
dramska pedagoginja
OŠ Selnica, Selnica
robertabarat@gmail.com

3. razred osnovne škole Priroda i društvo, Sat razrednika

Primijenjene dramsko-pedagoške metode:

Učitelj u ulozi

Procesna drama

Stroj

Vođena improvizacija

Prikaz / izvješće o radu

Plenarni skup

Pripremljena improvizacija

Pantomima

Oluja ideja

Zvučne slike

Zamrznuti prizor

Naracija

Trajanje obrade: 2 školska sata (može i integrirani dan)

Prostor/i izvođenja: učionica iz koje se mogu ukloniti klupe (mogu i drugi prostori, naročito ako se obrada izvodi kao dio integriranoga nastavnog dana)

Nastavna sredstva, pomagala i materijali: rekviziti za označavanje različitih uloga za učitelja/učiteljicu, kartonski „teleskopi”, 3 velika arka papira, flomasteri (za svakog učenika po jedan)

Korišteni izvori:

- Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing.

- *Igram se, a učim!, Dramski postupci u razrednoj nastavi.* 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

Obrada koju iznosimo bila je dijelom sadržaja radionica namijenjenih edukaciji učitelja koje Hrvatski centar za dramski odgoj provodi od 2013. godine. U izvornom obliku obrada je osmišljena i provedena u OŠ Selnica kao dio integrirane nastave u 3. razredu osnovne škole tijekom koje se istovremeno ostvaruju planirani odgojno-obrazovni ciljevi nastave Prirode i društva te Građanskoga odgoja i obrazovanja. Opis koji slijedi odnosi se na aktivnosti kojima je zadaća ponavljanje i usvajanje nastavnih sadržaja obrađivanih na prethodnome satu na kojem učenici dobivaju osnovna znanja o onečišćenju okoliša – vode, zemlje (tla) i zraka – i o potrebi njegove zaštite. Cijelu obradu moguće je provesti u učionici ili u više prostora, ovisno o namjeri i planu učitelja/učiteljice, a preporučljivo ju je realizirati uoči ili na Dan planeta Zemlje, kada može biti dijelom integriranoga nastavnog dana. (Obradu je moguće provesti i s učenicima viših razreda osnove škole kao prikladan način obilježavanja Dana planeta Zemlje i sličnih prigoda, o čemu svjedoče slikovni prilozi uz članak koji se svi odnose na prilagođenu izvedbu naše obrade realiziranu u OŠ Donji Kraljevec.)

Za obradu su, kao osnovne, upotrijebljene dvije dramskopedagoške tehnike – procesna drama i učitelj/učiteljica u ulozi, a za njezinu uspješnu provedbu dobrodošla su sva prethodna iskustva učenika sa suradničkim i dramskopedagoškim oblicima nastave. Nije neophodno da svi budu u tome vrlo vješti, već je najvažnija njihova spremnost da sudjeluju u takvoj nastavi. Tome će uvelike pridonijeti učitelj/učiteljica u ulozi, funkcija koju učenici u pravilu odlično prihvaćaju, a samim time lako će prihvatiti i ostale interaktivne oblike rada. Učitelj/učiteljica tijekom procesne drame mijenja nekoliko uloga, a promjenu naznačuje uporabom drukčijega rekvizita ili elementa kostima te promjenom načina govora ili boje glasa.

Priprema prostora

Opis koji slijedi u cijelosti se odnosi na obradu koja se provodi u učionici u kojoj je premještanjem ili iznošenjem klupa moguće dobiti dovoljno prostora za fizičku interakciju i kretanje učenika te za rad u malim skupinama. Za početak rada, uza zidove učionice raspoređene su tri skupine stolaca: na zid iznad prve skupine postavlja se natpis *ZEMLJA*, na zid iznad druge *VODA*, a iznad treće *ZRAK*. Tako priređen prostor dočekaće učenike na ulasku u učionicu.

Procesna drama Spašavanje planeta Zemlje

Aktivnost 1 Susret s Čuvar(ic)om Zemlje i odlazak na planet Pink1.1. Čuvar/čuvarica Zemlje dočekuje **stručnjake za zemlju, vodu i zrak** (10')

Učitelj/učiteljica je u ulozi **čuvara/čuvarice Zemlje**, izvanzemaljca s planeta Pink.

Kao znak za tu ulogu učitelj/učiteljica može odabrati kapu, šešir ili kakvu neobičnu periku. **Čuvar/čuvarica Zemlje** dočekuje učenike na ulazu u učionicu i dijeli im papiriće smeđe, plave i zelene boje, na kojima piše **ZEMLJA** (smeđi), **VODA** (zeleni) i **ZRAK** (plavi). Prema papiriću koji su dobili, učenici po ulasku u razred odlaze do mjesta određenoga za njihovu skupinu. Kada su se svi rasporedili po skupinama, učitelj/učiteljica im se obraća u ulozi **čuvara/čuvarice Zemlje** govorom u kojem ih najprije pozdravlja kao zemaljske **stručnjake za zemlju (kopno), vodu i zrak** (tj. stavlja ih u uloge!), a zatim im priopćuje tko je on/ona i zbog čega su se okupili (čime uspostavlja okvir dramske situacije!). **Čuvarica Zemlje** obavještava stručnjake kako je ona čuvarica planeta Zemlje, zadužena da s planeta Pink, maloga svemirskog kamenčića, prati događanja na Zemlji vezana uz stanje kopna, vode i zraka. **Čuvarica Zemlje** izražava veliku zabrinutost onečišćenjima na Zemlji te poziva **stručnjake** da se uključe u veliku svjetsku akciju spašavanja svojega planeta. U tu svrhu najprije će otputovati na planet Pink, otkuda je dobar svemirski pogled na Zemlju, da se sami uvjere kakvo je zabrinjavajuće stanje na njoj. No prethodno moraju sagraditi svemirske letjelice kojima će otputovati na Pink. **Stručnjaci za zemlju** sagradit će **zemljolet**, **stručnjaci za vodu** **vodolet**, a **stručnjaci za zrak** **zrakolet**. (Vidi u *Prilogu* sinopsis pozdravnoga govora čuvarice Zemlje).

Stručnjaci grade vodolet

(Procesna drama s učenicima 6. r. u okviru *Tjedna planeta Zemlje* u OŠ Donji Kraljevec 2014.
Voditeljice: Maja Lukman i Marta Novak)

1.2. Gradnja letjelica i polijetanje na Pink (10')

Učitelj/učiteljica skida znak **čuvara/čubarice Zemlje** (npr. kapu), postaje jedan od **stručnjaka**, obilazi skupine, promatra što se događa te po potrebi savjetuje i pomaže u gradnji letjelica koje članovi grupa, prema uputi učitelja/učiteljice, trebaju oblikovati svojim tijelima uz dodatnu uputu da ih moraju i pokrenuti te ozvučiti da bi stigli na Pink (dramskopedagoški postupak **stroj**). Dok učenici oblikuju letjelice, učitelj/učiteljica se na trenutak odmiče, uzima znakove svoje sljedeće uloge (npr. ruksak, šiltkapa) i vraća se u radni prostor kao **slučajni prolaznik**, radoznalac, koji stručnjake ispituje što se tu događa, tko su oni, kamo i zašto putuju, čudi se i zanima ga u kakvom je to zabrinjavajućem stanju zemlja (kopno), voda i zrak, ne vjeruje da je Zemlji tako loše pa od **stručnjaka** traži dodatne argumente i dokaze.

Učitelj/učiteljica će na ovaj način osnažiti učenike u dodijeljenoj im ulozi **stručnjaka** i motivirati ih za daljnji rad, a ujedno će svojim pitanjima provjeriti razumiju li učenici postavljene zadatke i koliko su nastavnih sadržaja do tada usvojili.

Nakon što **radoznali prolaznik** dobije odgovore na svoja pitanja, upozorit će stručnjake da ih ne želi zadržavati u njihovoj misiji te će im poželjeti sretan put i mahati na odlasku. Pritom će im pomoći (i na taj način učenicima dati radnu uputu) pozivajući ih da svi zajedno naglas broje i time dadu znak za polijetanje. Svi zajedno odbrojavaju od *deset* do *nula*, a letjelice se pokrenu i „odlete” na Pink.

1.3. Na Pinku, svemirskome kamenčiću (10')

Učenicima se daje dovoljno vremena da „lete” svojim letjelicama. Za to vrijeme učitelj/učiteljica mijenja ulogu, odlaže ruksak i šiltericu, a uzima u ruke kišobran, znak svoje nove uloge. Po potrebi, učitelj/učiteljica će drukčijom intonacijom, tj. izvan svoje trenutne uloge, dati glasnu uputu kojom usmjerava i razvija radnju dramskog događanja (u ovom slučaju npr.: *Pripremite se za slijetanje na Pink! Pažljivo sliječite, upalite motore za usporavanje, pazite gdje ćete sletjeti. Taakoo!* itd.) Učitelj/učiteljica izlazi pred pristigle zemaljske stručnjake, pozdravlja ih i predstavlja se kao **pinkijski turistički vodič** koji će ih povesti u obilazak svoga malog planeta. Prije nego krenu upozorava ih da moraju hodati sasvim polako, usporenim kretanjem (*slow motion*), kako ne bi zbog preslabe gravitacije „izletjeli” s malenoga Pinka.

Osim očite estetske, prava je svrha ove upute praktično pedagoška, naime, da se previše živahni i razigrani učenici uspire i stišaju te da im se pažnja usmjeri na ono o čemu će **turistički vodič** govoriti.

Učitelj/učiteljica u ulozi **turističkoga vodiča** vodi zemaljske **stručnjake** u obilazak Pinka gdje svi njegovi stanovnici moraju paziti na čistoću i čuvati okoliš kako ne bi ugrozili uvjete života i opstanka na ovako malenome planetu. **Vodič** Zemljanima predstavlja Pink kao urednu kuću u kojoj se pazi na ekološki red, priča im kako

se rješavaju otpada i vodi ih kroz različite zamišljene prostorije (dramskopedagoška tehnika vođena improvizacija), upućujući ih kako se u njima po propisima skladišti otpad: u prvoj prostoriji metal, u drugoj papir, u trećoj plastika, u četvrtoj tetrapak... **Vodič** može biti radoznao i pitati svoje zemaljske goste kako oni postupaju sa svojim otpadom, gdje ga odlažu ili prerađuju, kako svoju djecu poučavaju o tome i sl. (čime učitelj/učiteljica nadalje provjerava i osnažuje usvajanje prethodno obrađenog nastavnog sadržaja).

Vodič s **Pinka** zatim poziva zemaljske stručnjake da uzmu teleskope kojima **pinkijski** čuvari promatraju Zemlju (učitelj/učiteljica ih je prethodno pripremila za ovu svrhu i to barem po jedan za svaku skupinu stručnjaka), da ih usmjere na Zemlju i sami se uvjere koliko su kopno, voda i zrak na Zemlji uništeni. **Pinkijski vodič** zatim razgovara sa **stručnjacima** i ispituje ih o tome koje sve vrste onečišćenja vide na Zemlji. (Nastavni cilj ove aktivnosti je, dakako, ponavljanje svih vrsta i načina onečišćenja Zemlje o kojima su učili na prethodnome satu.)

Učiteljica u ulozi pinkijskog turističkoga vodiča pokazuje Zemljanima kako je **Pink** dobro uređen

Stručnjaci teleskopom s **Pinka** promatraju Zemlju

Vodič poziva **zemaljske stručnjake** da na osnovu onoga što su vidjeli kroz teleskope donesu zaključak: *Je li život na Zemlji ugrožen onečišćenjima kopna, vode i zraka?* **Stručnjaci** će se o tom pitanju izjasniti dizanjem ruke, a može se o tome povesti i kratka rasprava koju će **vodič** usmjeriti prema zaključku da je opseg onečišćenja Zemlje krajnje zabrinjavajući. Zato se **zemaljski stručnjaci** trebaju što prije vratiti na svoj planet gdje će svoje spoznaje prenijeti stanovništvu i predložiti mjere za spašavanje Zemlje.

1.4. Povratak na Zemlju

Na prijedlog **pinkijskoga vodiča** na Zemlju se neće vraćati letjelicama kojima su stigli na **Pink**, nego teleportacijskim strojem koji će pokrenuti vlastitom energijom. Za ovu zadaću učitelj/učiteljica izlazi iz uloge **pinkijskoga vodiča** i postaje

jedan od **zemaljskih stručnjaka** koji će cijelu skupinu povesti natrag na Zemlju. Učitelj/učiteljica poziva učenike da stanu u krug, a zatim započinje glasno izgovarati *Maaaaa!*; učenici se jedan za drugim pridružuju izgovarajući *Maaaaa!*, dok se svi ne uključe pa podižući i pojačavajući glas zajedno snažno viknu *Zinga!!!* Učiteljica nekoliko puta ponavlja vježbu zahtijevajući uvijek više uložene energije i potpunu usklađenost u pokretu i izgovoru, bez čega teleportacijski povratak na Zemlju neće biti moguć i oni će ostati u svemiru, a život na Zemlji bit će uništen.

Vježba, koja se ponavlja dok je grupa ne uspije izvesti s dovoljno snage i uložene energije, predstavlja snažan energetske i motivacijski poticaj zajedničkome radu cijele skupine. Po uspješnom povratku na Zemlju učitelj/učiteljica može dati kratak odmor učenicima, što će poslužiti i kao predah prije ulaska u sljedeću aktivnost.

Maaaaa!

Zinga!!!

Aktivnost 2 Konferencija za spas Zemlje

2.1. Otvaranje Konferencije za spas Zemlje (5')

Učitelj/učiteljica u ulozi **voditeljice Konferencije za spas Zemlje** poziva **stručnjake za zemlju** (tj. kopno), **vodu** i **zrak** da se okupe za početak Konferencije. Uz malo izmijenjeno držanje i način obraćanja učitelj/učiteljica svoj novi lik označuje i štapom za pokazivanje. Kada sve stručne skupine zauzmu svoja mjesta učitelj/učiteljica im se predstavlja u novoj ulozi i drži uvodni govor (dramskopedagoški postupak plenarni skup). Pozdravlja sve prisutne i zahvaljuje im što su se odazvali sudjelovanju na ovoj važnoj Konferenciji koja mora ponuditi rješenja za spas našega planeta. Obraća se izravno **stručnjacima** koji su putovali na planet Pink, naglašava koliko je važno da svoje spoznaje o onečišćenju Zemlje prenesu svjetskoj javnosti te traži od stručnih skupina da ono što su vidjeli sa svemirskoga kamencića Pinka predstave sudionicima Konferencije.

2.2. Izrada plakata i priprema prikaza (12')

Prema uputi **voditeljice Konferencije**, svaka stručna skupina napraviti će svoj plakat o stanju vode, kopna i zraka na Zemlji, a moraju se također dogovoriti tko

će od njih izaći za govornicu i uz svoj plakat predstaviti onečišćenje kopna, vode i zraka na Zemlji. **Voditeljica Konferencije** dijeli stručnim skupinama plakatne papire i raznobojne flomastere (važno je da svaki učenik dobije svoj) i traži od njih da budu brzi (*jer Zemlja nema vremena čekati!*), da se kratko dogovore što će sve prikazati i da zatim svi istovremeno crtaju to što su dogovorili. Skupine, svaka u svome dijelu učionice, na podu ili na stolu, već kako odaberu, crtaju svoje plakate o zagađenju kopna, vode i zraka na Zemlji, a **voditeljica Konferencije** ih obilazi, potiče ih i po potrebi im pomaže u rješavanju nedoumica.

2.3. Prikazi spoznaja o ugroženosti Zemlje (8')

Predstavnici stručnih skupina izlaze za govornicu i služeći se svojim plakatima prikazuju stanje onečišćenja kopna, vode i zraka na Zemlji. Prema vlastitoj procjeni raspoloživa vremena, učitelj/učiteljica, i nadalje u ulozi **voditeljice Konferencije**, može pozvati **stručnjake-slušatelje** da upute dodatna pitanja, ili ih sam/sama postaviti.

Stručne skupine crtaju plakate i pripremaju izvješća

Predstavnica skupine podnosi izvješće

2.4. Ideje i prijedlozi za spas Zemlje (5')

Voditeljica Konferencije od svih stručnih skupina traži dvije stvari: da ponude ideje i predlože načine kako da se Zemlja spasi i da predlože ideje kako najmlađi stanovnici planeta mogu doprinijeti očuvanju čistoga kopna, vode i zraka na Zemlji. Skupine u nekoliko minuta nabacuju i zapisuju svoje ideje (olujna ideja) za spas dijela prirode za koje je bila zadužena. Zatim svaka grupa redom izvještava o svojim prijedlozima (dramskopedagoški postupak prikaz / izvješće o radu), a ostale grupe slušaju i dopunjuju ako imaju svojih ideja. U ovoj zadaći, uz uvjet da se ne predlažu čarobna i čarobnjačka rješenja iz bajki, niti jednu ideju ne treba odbaciti i smatrati neostvarivom. Učenike, dakle, treba motivirati da budu inovativni i maštoviti. Zato se o iznesenim idejama neće raspravljati, a stručnjaci-učenci će se pozvati da razmišljaju o njihovoj ostvarivosti.

Voditeljica Konferencije zahvaljuje svim **stručnjacima-sudionicima Konferencije** na trudu i prijedlozima za spas Zemlje i obavještava ih da će se sada

preseliti u studio državne televizije gdje će sudjelovati u osmišljavanju i oblikovanju promidžbenih TV-spotova za spas Zemlje.

Aktivnost 3

Oblikovanje promidžbenih spotova za spas planeta Zemlje (20')

Selidbu u TV-studio obavlja učitelj/učiteljica jednostavnom promjenom uloge – odlaže rekvizit **voditeljice Konferencije** i uzima npr. mikrofonski i postaje **organizator u TV-studiju**. U toj novoj ulozi pozdravlja ugledne stručnjake i izražava veliko zadovoljstvo činjenicom da su došli oblikovati promidžbene poruke koje će zagovarati očuvanje zemlje (kopna), vode i zraka, u čemu će im TV-studio pružiti svu potrebnu pomoć. Svi spotovi i poruke bit će na Dan planeta Zemlje cjelodnevno prikazivani na svim programima svih državnih i lokalnih televizija. Od članova svake skupine traži da se točno dogovore koju će poruku uputiti stanovnicima Zemlje te da je uključe u svoj spot koji će oblikovati koristeći izražajna sredstva i postupke koja poznaju ili koja sami izmisle (dramskopedagoška tehnika pripremljena improvizacija).

TV-organizatorica može pojedinim skupinama predložiti različita oblikovna sredstva, ovisno o iskustvu i kreativnosti njezinih članova. Primjerice, **stručnjacima za zrak** može sugerirati da svoj spot oblikuju u žanru crtića koristeći kao izražajne postupke pantomimu i zvučne slike, **stručnjacima za vodu** da oblikuju glazbeno-plesni spot s otpjevanom porukom, a **stručnjacima za zemlju** da oblikuju mali dramski ili zamrznuti prizor u kojem se likovi ili pripovjedač služe raznim oblicima govornoga iskaza (dijalog, monolog, naracija).

Stručnjaci uvježbavaju svoje promidžbene spotove

Dok učenici smišljaju spotove, učitelj/učiteljica ih, izvan ili iz uloge TV-organizatora, motivira, potiče i savjetuje. Priprema spotova može trajati od 10 do 15 minuta, a nakon toga slijede izvedbe.

Organizator/organizatorica najavljuje spotove, a skupine ih redom izvede.

Po izvedenim nastupima **TV-organizator/organizatorica** zahvaljuje svima na velikom i nesebičnom trudu koji su uložili u istraživanje onečišćenja tla, vode i zraka našega planeta kao i na oblikovanju promidžbenih poruka koje će stanovnike Zemlje upozoriti na velike opasnosti koje nam prijete od onečišćenja svih vrsta i koje će sigurno pridonijeti njihovom odgovornijem ponašanju prema prirodi i okolišu.

Aktivnost 4

Oblikovani spotovi izvode se u ostalim razredima škole kao uvodna motivacijska aktivnost za obilježavanje Dana planeta Zemlje. Izvedbe se mogu kombinirati s drugim oblicima interaktivne nastave.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Razredni odjeli u kojima radim i koje vodim navikli su igrati dramske igre i vježbe jer ih uvodim već u prvome razredu kao redoviti metodički repertoar u ostvarivanju najrazličitijih odgojnih i obrazovnih ciljeva. Pritom koristim igre i vježbe u izvornome obliku ili ih preoblikujem za potrebe nastavnoga procesa. U takvim je okolnostima lako provoditi procesnu dramu jer učenici razumiju upute i znaju kakve se aktivnosti od njih očekuju. To, međutim, nije zapreka da se ovakav način rada, uz malo detaljnije upute i dodatne sugestije, provodi i sa skupinama koje nisu na nj navikle.

Svaki je ovakav sat, bez obzira na opsežnost u strukturiranju procesne drame, pravo zadovoljstvo zbog nekoliko razloga: učenici uživaju u radu, uče se radu u grupi, razvijaju kreativnost, angažiraju se i emocionalno i intelektualno pa im tako sadržaji koji se obrađuju ostaju u trajnom pamćenju, svi su aktivni za vrijeme cijelog nastavnoga procesa jer se aktivnosti neprekidno izmjenjuju tijekom čitavoga radnog dana što ne dovodi do zamora.

U uvodnoj napomeni već je spomenuto da se ova obrada može strukturirati na više načina. Ja sam je najprije održala kao dvosat, a zatim kao integrirani nastavni dan. No „metodičko oko” iskusne učiteljice/učitelja uočiti će u izloženom opisu one aktivnosti koje omogućuju da se ovakva obrada provede u različitim odgojno-obrazovnim područjima za obradu niza tema i nastavnih jedinica, npr. na Satu razrednika (obilježavanje Dana planeta Zemlje); u Prirodi i društvu (zaštita i očuvanje okoliša); u Hrvatskom jeziku (monolog, dijalog, rasprava); u Likovnoj kulturi (ritam i kontrast točaka, crta, smjerova, skupova, flomaster); u Glazbenoj kulturi (sat glazbenoga stvaralaštva: osmišljavanje malih glazbenih dionica) itd.

PRILOZI

Pozdravni govor Zevodzre, čuvarice planeta Zemlje:

Poštovani Zemljani! Ja sam Zevodzra, čuvarica sam planeta Zemlje i živim na jednome malenom svemirskom kamenčiću koji se zove Pink. Dali su mi ime Zevodzra jer čuvam vašu zemlju, vašu vodu i vaš zrak. Svakoga dana promatram vašu Zemlju posebnim teleskopima. I moram vam priznati da mi se uopće ne sviđa što se na Zemlji događa. Posebno ne u vašem gradu/selu/mjestu. Prijeti vam velika opasnost. Potocima, rijekama i morem plutaju crne masne mrlje, kopno je prekriveno praznim i odbačenim kutijama, konzervama i raznim odbačenim stvarima. Iz tvorničkih dimnjaka suklja crni dim, koji je Zemlju obukao u crni kaput tako da je ja više skoro i ne vidim svojim teleskopima. Zemlja je čak počela ispuštati strašne jauke koji putuju u svemir. Zadnji je čas za njezin spas.

Zato sam odlučila pozvati vas na važan sastanak, na Konferenciju za spas Zemlje. Vi ste odabrani jer ste stručnjaci za zemlju tj. kopno, za vodu i za zrak. Vi možete riješiti sve njene probleme. Ali, prije nego nađete rješenje, morate oputovati na moj svemirski kamenčić Pink. Morat ćete mojim teleskopima pogledati kako izgleda vaš planet Zemlja. Putovat ćete u tri letjelice koje ćete sami izgraditi, jer mi morate dokazati da ste vrsni stručnjaci. Jednu će letjelicu, zemljolet, graditi stručnjaci za zemlju tj. kopno, drugu, zrakolet, konstruirati će stručnjaci za zrak, a treću, vodolet, stručnjaci za vodu. Imate malo vremena za gradnju letjelice. Jednu svemirsku sekundu. Ne budete li gotovi na vrijeme, Zemlju više nitko neće moći spasiti. Izvolite, krenite na posao!

Sloboda – temeljno ljudsko pravo

ljudsko-pravna i društvena dimenzija

Meri Juričev-Dumpavlov, učiteljica hrvatskoga jezika
OŠ Vodice, Vodice
meri.juricev@gmail.com

5. razred osnovne škole

Hrvatski jezik

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Učitelj u ulozi

Vođena mašta

Izražajno čitanje

Vrući stolac

Anđeo i vrag

Kipovi

Pripremljena improvizacija

Pripovijedanje

Zamrznuti prizor

Improvizirani prizor

Unutrašnji monolog

Trajanje obrade: 3 školska sata

Prostor/i izvođenja: učionica (klupe u krugu, središnji prostor slobodan)

Nastavna sredstva, pomagala i materijali:

- *Bijeg u slobodu*, ulomak iz romana M. Twaina *Doživljaji Huckleberryja Finna*
- glazbeni CD ili reprodukcija s interneta (Ocean Meditation <https://www.youtube.com/watch?v=Vg9ZQJd7yUE>)
- slike s interneta
- plakat

Korišteni izvori:

- Bežen, Ante i Jambrec, Olga. 2014. *Hrvatska čitanka za 5. razred*. Zagreb. Naklada Ljevak.

- *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika.* 2008. Ur. Lugomer, Valentina Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.

TIJEK OBRADE

Uvodna napomena

Pustolovni roman Marka Twaina *Doživljaji Huckleberryja Finna* lektirno je djelo za 5. r. bogato temama i motivima pogodnima ne samo za literarnu interpretaciju u okviru nastave Hrvatskoga jezika, nego i za obradu sadržaja Građanskoga odgoja i obrazovanja. Sloboda kao osnovna potreba i temeljno ljudsko pravo te poštivanje ličnosti i dostojanstva svakoga čovjeka bez obzira na rasu, vjeru te etničku ili stalešku pripadnost teme su, kako Twainovoga književnoga remek-djela, tako i programa nastave Građanskoga odgoja i obrazovanja, pa je stoga u njegovoj obradi bilo moguće relativno lako povezati ciljeve nastave jednoga i drugoga područja.

Za obradu koja slijedi koristili smo se ulomkom iz romana objavljenom u *Hrvatskoj čitanci za 5. razred* pod naslovom *Bijeg u slobodu*. Učenici nisu trebali prethodno pročitati ni spomenuti ulomak niti cijelo djelo. Obrada je, dakle, bila prvi dio procesa integrirane nastave unutar predmeta Hrvatskoga jezika kojim se istovremeno ostvaruje interpretacija književnoga teksta te ciljevi Građanskoga odgoja i obrazovanja, a učenici se potiču na čitanje cijeloga djela.

Budući da dramskopedagoške metode redovito koristim u nastavi, učenici su na njih navikli te s radošću i motivacijom sudjeluju u ovakvom načinu rada.

Aktivnost 1 (25')

Poticaј za uvodnu aktivnost koja će motivirati i ujedno senzibilizirati učenike za sadržaj koji ćemo obrađivati bila je tada aktualna migrantska kriza nastala uslijed masovnoga bježanja stanovnika iz ratom zahvaćenih područja Azije i Afrike i njihovih pokušaja da pod bilo koju cijenu i na bilo koji način, kopnom ili morem, nađu spas i sigurnost u obećanim zemljama Europe. O izbjegličkome valu, o problemima i sudbinama izbjeglica te naročito o tragičnim nesrećama do kojih dolazi pri pokušajima prelaska južnoga Mediterana, učenici svakodnevno dobivaju obavijesti iz televizijskih programa ili iz razgovora odraslih.

Za ovu motivacijsku aktivnost upotrijebila sam tehniku učitelj u ulozi, na što sam na samom početku sata upozorila učenike dodijelivši ujedno i njima ulogu u zadatku koji će uslijediti: *Danas nisam učiteljica. Radim u Službi za zaštitu izbjeglica. Vi ste otočani i živite na slabo naseljenom otoku u Dalmaciji.* (Vidi Prilog 1) Učenici su odmah prihvatili moju ulogu i lako se snalazili u svojoj. Znali su da sam u ulozi kad mi je u ruci bila mapa i tada su mi se obraćali s „gospodo”. Veoma ozbiljno su shvatili svoju ulogu, postavljali su pitanja, odgovarali, pokazivali iskrenu zabrinutost za ljude bez doma (npr. *Što će biti s tim ljudima kad ih nađete? Hoće li živje-*

ti u zatvoru? Zar među njima ima djece bez roditelja? Ako vam priznamo gdje smo ih smjestili, hoćemo li imati problema? Ja bih htjela da se ta jadna djeca igraju s nama. itd.), a neki su bili zabrinuti i za sebe i svoje obitelji (npr. Nama je sa sušila nestala odjeća...). O nepoznatim ljudima i strancima koji su se pojavili na otoku razgovaramo oko 10 minuta.

Nakon razgovora svi izlazimo iz uloga te pozivam učenike da se pripreme za vježbu vođene mašte.

Učenici za vrijeme vježbe vođene mašte

Molim ih da se udobno smjeste na svojim sjedalicama, neki su se naslonili, opustili ruke, drugi su gornjim dijelom tijela legli na klupu naslonjeni na ruke i zatvorili oči. Zatim im puštam prikladnu glazbu i molim ih da slušaju moj glas i zamišljaju ono što im govorim. Naglašavam im da imaju pravo na vlastiti doživljaj zamišljene situacije i neka se ne boje da će pogriješiti. (Prilog 2) Kad otvorite oči, vi ste opet učenici na satu Hrvatskoga jezika. Zapišite u bilježnice što ste rekli službenicima Kapetanije.

Slijedi kratka izmjena dojmova o tome kako su se osjećali tijekom vježbe. (Nekima se svidjela glazba, drugi su se bojali nepoznatoga, nekima je bilo drago što su našli na ljude...) Nekoliko učenika čita zapis iz bilježnice. (Na otoku su nepoznati ljudi. Bojim se.; Možete li pomoći mojim roditeljima? Nemaju dovoljno hrane za strance. Ništa ih ne razumijemo.; Idem u grad po pomoć za izbjeglice.) Bilo je različitih reakcija, od zabrinutosti za sebe i bližnje do suosjećanja za nepoznate ljude i straha što će biti u budućnosti.

Osviješteni i senzibilizirani za situaciju i problem ljudi koji pred životnom prijetnjom nastoje pobjeći i spasiti se završavamo uvodnu aktivnost.

Aktivnost 2 (15')

Najavljujem sljedeću aktivnost: pozivam učenike da se opet smire i usredotoče te da poslušaju ulomak romana za djecu *Doživljaji Huckleberryja Finna*, američkoga

književnika Marka Twaina. Slijedi izražajno čitanje ulomaka iz čitanke koje učenici prate na sličan način kao i vježbu vođene mašte.

Nakon emocionalne pauze te objašnjenja manje poznatih riječi i izraza učenici će naizmjenice glasno pročitati tekst, čime ih uključujemo u aktivnu analizu i razmišljanje o sadržaju ulomka.

Aktivnost 3 (15')

Analizu sadržaja ulomka nastavljamo dramskopedagoškim metodama vrući stolac i Anđeo i Vrag, kojima ćemo nastojati dobiti potpunije odgovore na pitanja o tome tko su glavni likovi opisani u tekstu, s kakvim se problemima suočavaju, u kakvim su međusobnim odnosima, u kakvome društvu žive, zašto postupaju i/ili zašto razmišljaju na određeni način itd.

Na vrući stolac najprije smo posjeli **Hucka**, a učenici u ulozi **novinara** unakrsno su ga ispitivali. Svi učenici, kako oni u ulozi **novinara** tako i onaj u liku **Hucka**, tijekom vježbe mogu sami kreirati dodatne podatke o liku, tj. one koji nisu zadani tekstem, ali koji moraju biti u skladu sa svime što je u tekstu već poznato. Ovdje će se i učitelj/učiteljica po potrebi uključiti u ulogu **novinara** i podsjetiti učenike na povijesno razdoblje u kojemu se događa radnja teksta (19. st., crnci u Americi su robovi).

Učenici-novinari Hucku postavljaju pitanja o prijateljstvu s Jimom, njegovim dvojbama, ljutnji na Jima, žaljenju gospođice Watson, razlozima njegova nemira, osjećajima dok vesla prema Cairu, o susretu s ljudima koji traže odbjegle robove.

Poslije **Hucka** na vrućem stolcu našao se **crnac Jim**, odbjegli rob koji pokušava pobjeći u slobodu. Učenik u ulozi **Jima** morao je odgovoriti na pitanja o odnosu gđice Watson prema robovima, o svojoj ženi i djeци, želji za slobodom...

Vježbom vrući stolac učenici su upotpunili karakterizaciju likova i razumijevanje njihovih postupaka i stavova.

U nastavku analize, vježbom Anđeo i Vrag nastavili smo još dublje ulaziti u glavni sadržaj pročitana ulomka, a to je moralna dilema glavnoga lika Huckleberryja Finna – pomoći Jimu da pobjegne u slobodu ili ga kao bjegunca pred zakonom prijaviti vlastima.

Anđeo i Vrag nagovaraju Hucka

Troje učenika uprizoruje borbu savjesti u glavnome liku: pred učenicima sjedi učenik u ulozi **Huckove** osobe. S jedne strane **Huckove** osobe je učenik/učenica u ulozi **Andela** (utjelovljenje Dobra), a s druge, učenik/učenica u liku **Vraga** (utjelovljenje Zla). Učenik u liku **Huckove** osobe ne govori, već pažljivo i uživiljeno prati dijalog **Andela** i **Vraga**, tj. dobre i loše strane **Huckove** osobe. Nakon što sasluša uvjerenja i savjete jedne i druge strane **Huckova** osoba donosi naglas odluku kako će postupiti.

U našem slučaju, premda je vježba dulje trajala, dijalog je otprilike tekao ovako:

Andeo: *Čovjek ne smije biti rob. Pomoći ću Jimu da se domogne Caira.*

Vrag: *Kako možeš dozvoliti da Jim postane slobodan? On nije kao ti. On je crnac.*

Andeo: *Jim je tvoj prijatelj. Moraš mu pomoći.*

Vrag: *Moraš ga prijaviti policiji. On je bjegunac. Sjeti se gđice Watson.*

Andeo: *I gđica Watson bi pustila Jima. Naučila te čitati, podučavala lijepomu ponašanju. Zar nije plemenita?*

Vrag: *Ti si podlac. Mirno gledaš kako njen crnac bježi.*

Huck naglo ustaje: *Pomoći ću svom prijatelju da pobjegne u slobodu!*

Aktivnost 4 Uprizorenje epizode romana *Bijeg u slobodu*

a) Priprema (15')

Učenike podijelimo u parove ili trojke. Svaki par, odnosno trojka dobiva kratki opis prizora koji će trebati uprizoriti. Za ovu obradu predvidjela sam ukupno devet situacija za uprizorenje, ali broj može biti i manji, ovisno o ukupnome broju učenika u razredu. (Prilog 3) Svaki par ili trojka treba pažljivo pročitati zadani tekst, a onda se dogovoriti kako će ga uprizoriti i koje će sve postupke upotrijebiti: zamrznute prizore (žive slike), kipove, improvizirani prizor, dijalog, unutrašnji monolog...

Skupine imaju dovoljno vremena za dogovor i pripremu uprizorenja, a učitelj/učiteljica im je za to vrijeme stalno pri ruci da im pomogne savjetom i preporukom (ali ne i da „režira“). Učenici sami dogovaraju podjelu uloga, smišljaju izgled scene i odabiru rekvizite, primjerice, od stolica mogu oblikovati čamac ili splav, a kod čistačice posuditi metlu koja će predstavljati veslo ili pušku itd. Učitelj/učiteljica može dati upute, objasniti okolnosti radnje, podsjetiti učenike da su Huck, Jim, gđica Watson u posebnome emocionalnom stanju (uzrujani, ljuti, uplašeni, tužni), o čemu bi bilo dobro da povedu računa kada ulaze u njihove uloge.

b) Izvedba uprizorenja (20')

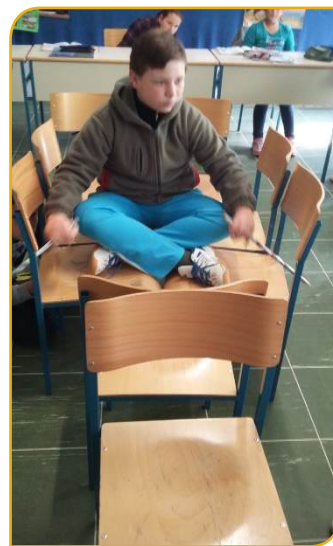
Kada su učenici spremni za izvedbu, skupine nastupaju u nizu, prema redoslijedu događanja. Svaka skupina, kada na nju dođe red, ulazi u središnji prostor učionice i izvodi svoj prizor. Za vrijeme nastupa pojedine skupine ostali učenici ne smiju razgovarati o svome prizoru niti komentirati izvođenje trenutnoga prizora. Svi pažljivo prate sve izvedbe, a nakon posljednje izvedbe svi izvođači se nagrađuju pljeskom.

Jim i Huck na splavi.

Gdica Watson plače za Jimom.

Huck u čamcu. Muči ga dilema: prijaviti Jima ili ne?

Izvedbama prizora završava dvosat. Ako se obrada odvija u sklopu integriranoga nastavnog dana, nastaviti ćemo raditi odmah nakon školskoga odmora. U protivnome, nastavljamo s obradom na sljedećem nastavnom satu.

Aktivnost 5 (10')

Na početku trećega nastavnog sata razgovaramo o sadržaju koji smo prorađivali, rezimiramo obavljeni rad i ujedno pripremamo učenike za sljedeći zadatak kojim ćemo završiti obradu teme slobode kao temeljne ljudske vrijednosti. Učenici izvan uloga donose zaključke o likovima i njihovim postupcima, o piščevoj poruci, o općeljudskim vrijednostima o kojima priča govori, o čovjekovu pravu na slobodu, o nužnosti poštivanja ljudskih prava, o potrebi pomaganja ljudima u nevolji i njegovanju tolerancije prema svim ljudima.

Aktivnost 6 (30')

Nakon razgovora učitelj/učiteljica najavljuje sljedeću aktivnost: pretvaranje književnoga ulomka iz čitanke u strip na plakatu. Za taj zadatak poslužit ćemo se izvornim ilustracijama iz Twainova romana te dodatnim fotografijama i dokumentima iz doba ropstva u Americi (Sve ih možemo naći na mrežnim stranicama – vidi *Prilog 4*). Svaku sliku učenici će obogatiti tekstom što će ga sami smisliti. Učenici rade u parovima ili trojkama. Svaka skupina dobiva listiće sa sličicama i na svaki listić mora napisati odgovarajući tekst koji sam osmišlja. O sadržaju sličice ovisi koju će vrstu iskaza rabiti – jednostavan opis sadržaja slike, pripovijedanje, dijalog prikazanih likova, unutrašnji monolog lika na slici i sl. Učenike se upozori neka se u tekstovima uza slike sažeto izražavaju jer će od slika biti na kraju oblikovan plakat-strip u kojem treba u nekoliko kadrova i s malo teksta ispričati cijelu priču. Pisanje traje desetak minuta. Nakon toga, idući od jedne do druge slike, skupine naglas čitaju smišljene tekstove i učenici zajedno odlučuju koje će slike s tekstom odabrati za plakat. Po obavljenom odabiru, slike se lijepe na hamer i tako nastaje razredni plakat-strip na temu bijega u slobodu. (Ako su učenici izrazito kreativni, može nastati nekoliko plakata-stripova.) Na plakatu treba ostaviti mjesta za glavnu poruku koja se njime odašilje i koju učenici na kraju zajednički određuju.

Kada je plakat završen, jedan ili nekoliko učenika u nizu preuzet će ulogu pripovjedača te će gledajući slike pregledno raspoređene s tekstom na plakatu nastojati svojim riječima, smisleno, razgovjetno i izražajno, ispričati priču (u 3. osobi) cijelu priču ostalim učenicima koji će u tom zadatku preuzeti ulogu **publike** koja priču sluša prvi put. Ovisno o motivaciji i govornim izražajnim sposobnostima pripovjedač svoje pripovijedanje može obogatiti improviziranim monolozima, glasnim razmišljanjima ili dijalozima između likova, može se poslužiti gestama i kretanjem.

Po završetku pripovijedanja, plakat-strip postavlja se na zid učionice gdje ostaje kao podsjetnik na aktivno učenje i kreativni rad učenika.

Učitelj/učiteljica zahvaljuje učenicima na sudjelovanju u ovakvu načinu rada i poziva ih da za domaću zadaću **Hucku** napišu pismo u znak podrške njegovom dobročinstvu ili pismo podrške **Jimu** u kojem će mu predložiti kako će osloboditi svoje najbliže iz ropstva.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Ako učitelj/ica Hrvatskoga jezika kvalitetno osmisli obradu ovoga književnog predloška rabeći poticajne dramskopedagoške metode, ostvarit će funkcionalne, odgojne, obrazovne, komunikacijske zadatke i ishode ne samo vlastita predmeta,

nego i drugih predmeta i područja – Građanskoga odgoja i obrazovanja, Povijesti, Likovne i Glazbene kulture, a sve metode mogu se primijeniti i na Satu razrednika. Ovakav način rada traži dužu i iscrpniju pripremu učitelja te njegovo aktivno sudjelovanje u dramskim aktivnostima, ali rezultat je izvrstan – zainteresirani, zadovoljni, opušteni učenici koji rado iznose kritičko mišljenje o književnome liku i temi, aktivno se uključuju u karakterizaciju lika potičući voditelja na nove metode. Korištenjem dramskopedagoških tehnika raste samopouzdanje, učenici postaju slobodniji i spremniji za verbalnu i neverbalnu komunikaciju u javnome nastupu i za izražavanje svojih stavova te suradnički rade pomažući jedni drugima. Dramskopedagoške metode nude nove mogućnosti učenicima s poteškoćama u učenju te se u paru ili skupini izražavaju pokretom ili riječju koju možda nisu sami smislili, ali su je izgovorili ili pokretom izveli. Rade s osmjehom, a kad se umore, nitko im ne zamjera što su sjeli jer im dajemo za pravo da samo gledaju ili da se uključe onoliko koliko sami misle da mogu. Slušajući, promatrajući, igrajući, učenici bolje i trajnije pamte, grade suradničke odnose i nastoje od sebe, u suradnji s drugima, dati najbolje što mogu (*Naš prizor mora biti najbolji...*) U ovakvu načinu rada ne inzistira se na glumačkome umijeću, ali se svakako potiče i ostvaruje kreativnost.

Za voditelja je ovaj način rada naporniji od uobičajenoga, veća je buka u razredu, dolazi do neslaganja i ljutnje među učenicima, no često se čuje smijeh i radost, pa je i zadovoljstvo u radu veće jer se problemi rješavaju u hodu kao sastavni dio procesa učenja i usvajanja pravila zajedničkoga rada.

PRILOZI

Prilog 1

Voditelj/učitelj u ulozi:

Dragi otočani, dobro jutro! Ja sam djelatnica u Službi za zaštitu izbjeglica. Drago mi je što ste svi na okupu. Vidim da je neke od vas prilično uznemirio moj posjet. Za to zaista nema razloga. Meni, zapravo, treba vaša pomoć. Svi ste čuli o velikom broju izbjeglica koje pokušavaju spas naći i u našoj zemlji. Priča se da su na vaš otok došli nepoznati ljudi, stranci o kojima ništa ne znamo. Moj je zadatak saznati koliko je stranaca stiglo, kako se zovu, odakle su... Jeste li možda vidjeli nekoga nepoznatog na otoku? Koliko ih je? Ima li među njima djece? Razumijete li njihov jezik? Jesu li tražili vašu pomoć? Naša Vlada im želi pomoći smještajem, hranom, lijekovima... Bojimo se da među izbjeglicama može biti i onih koji nemaju dobre namjere. Da ste ih vidjeli, biste li mi rekli gdje su?

Prilog 2

Vodena mašta:

Živite na otoku. Vi ste djeca čiji su roditelji poštteni, radišni ljudi koji žive od ribarstva i turizma. Rano je jutro. Stojite na obali, gledate u pučinu. Čuje se samo cvrkut ptica, šuštanje grana tamarisa i lagano burkanje mora po žalu. Kamenčići se valjaju pod zidom kamenite rive. Jedan je čamac usidren u staroj luci. Osjećate ugodnu svježinu morskoga povjetarca na licu. Polako vučete konopac kojim je brod vezan za obalu. Iz daljine dopiru do vas koraci staroga ribara. Pogrbljen, teško vuče noge po kamenitoj obali. Ljuti se na galebove. Brodić ste privukli do obale. Uskačete u njega. Lagano se zaljulja. Valići preskoče preko ruba. Odvezujete konopac, uzimate vesla i zaveslate prema otvorenomu moru. Prate vas galebovi. Čujete krila i njihovo glasanje. Odmakli ste dovoljno da vidite obalu kao ravnu crtu. Postaje sve toplije. Vruće vam je. S čela kapne kapljica znoja. Prema vama plovi brod. Na njemu velikim slovima piše Kapetanija. Zna da se djelatnici kapetanije brinu za sigurnost pomorskoga prometa. Posada broda vam maše. Žele da veslate prema njima. I vi zaista zaveslate u njihovome smjeru. Već ste im tako blizu da vidite njihove tamnoplave kape s grbom i bijele košulje na čijim su džepovima izvezena dva prekrizižena sidra zlatne boje. Ljudi s broda privezuju vaš brodić uz svoj i nešto vas pitaju. (kratka pauza)

Otvorite oči. Vi ste opet učenici na satu Hrvatskoga jezika. Zapišite u bilježnice što ste rekli službenicima Kapetanije.

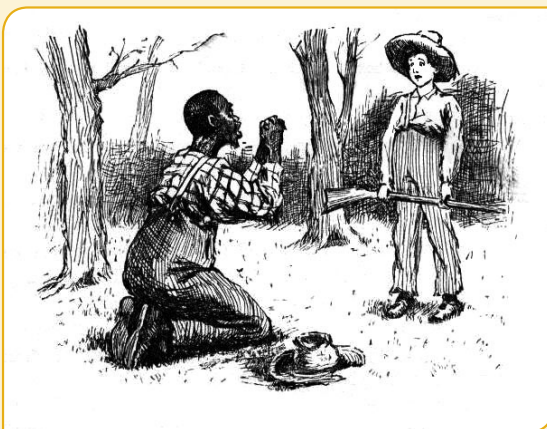
Prilog 3

Zadatci za improvizacije na zadanu temu:

1. Jim i Huck veslaju. Gledaju obalu u daljini. Boje se da ne naiđe čamac s potragom. Jimu se svaki čas čini da vidi Cairo – njegov cilj do slobode. Kliče od radosti.
2. Huck se bori sa svojom savješću. Zabrinut je, nemiran, nije siguran da čini dobro što vodi Jima u Cairo. Savjest (utjelovljena kao drugi lik) buni se i uvjerava Hucka da mora prijaviti Jima jer bježi od svoje robovlasnice, od gospođice Watson.
3. Gospođica Watson je u panici jer nema Hucka i Jima. Susjeda je tješi dok ona plače. Boji se da ih je netko oteo ili ubio. Želi prijaviti njihov nestanak. Brine se da ih netko ne pretvori u robove jer ona Jima nije smatrala robom. Bio joj je kao član obitelji.
4. Na splavi su Huck i Jim. Jim stalno šeće po splavi i priča kako će štedjeti i otkupiti ženu i djecu. Huck je nemiran, stišava Jima. Govori mu da će ga prijaviti ako se ne smiri. Jim ne vjeruje da bi Huck to mogao napraviti jer su prijatelji.
5. Na splavi. Huck je miran jer je odlučio odati Jima. Pjevuši. Uskoro vide svjetlo na obali. Jim je presretan. „Spašeni smo. To je Cairo!” Huck odluči provjeriti je li to zaista Cairo.
6. Jim priprema čamac za Hucka, dodaje Hucku veslo. Huck se udaljava, a Jim ostaje na splavi i više o svojoj sreći što mu je Huck prijatelj. Za Jima jedino Huck drži obećanje. A Huck zapravo ide prijaviti Jima.
7. Huck je sam u čamcu, vesla. Prilaze mu dvojica s puškama u drugome čamcu. Ispituju ga o odbjelim crncima. Huck je zbunjen. Htio bi reći istinu i bori se sa sobom. Oluči lagati.
8. Dvojica s puškama žele provjeriti tko je na splavi. Huck se dosjetio, priča o svojoj obitelji i bolesti. Ljudi se ljute kako mu nitko nije htio pomoći.
9. Huck i dvojica s puškama. Huck govori da mu nije dobro, počinje bunčati. Ljudi s puškama žurno okreću čamac, ostavljaju Hucka. Lažu mu da će dovesti pomoć. Između sebe razgovaraju prestrašeno. Uvjereni su da Huck ima boginje pa će ga ostaviti samoga u čamcu da umre.

Prilog 4

Slike za strip (izvorne ilustracije Twainova romana)

Odgovorno upravljanje slatkovodnim resursima

politička, ekološka, društvena i gospodarska dimenzija

Nataša Jurić Stanković, prof. hrvatskoga jezika,
učiteljica savjetnica, dramska pedagoginja
OŠ Petra Krešimira IV., Šibenik
natasa.juric.stankovic@gmail.com

7. razred osnovne škole

Hrvatski jezik u korelaciji s nastavom Kemije i Satom
razrednika

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Vodena mašta

Kipovi

Procesna drama

Učitelj u ulozi

Igranje uloga

Oluja ideja

Plenarni skup

Prikaz / izvješće o radu

Ljetna kiša

Trajanje obrade: 2 školska sata (dvosat)

Prostor/i izvođenja: učionica s mogućnošću premještanja klupa

Nastavna sredstva, pomagala i materijali: nastavni listići, računalo za prezentaciju i izvođenje glazbene podloge

Korišteni izvori:

- Nazor, Vladimir. 1965. *Voda*. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Zora – Matica hrvatska. Zagreb.
- Gruić, Iva. 2004. *Prolaz u zamišljeni svijet*. Golden marketing. Zagreb.

- *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskoga jezika.* 2008. Ur. Lugomer, Valentina. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

Lektirno djelo, pripovijetka *Voda* Vladimira Nazora, u okviru nastave Hrvatskoga jezika interpretira se na tematskoj, sadržajnoj i idejnoj razini te analizom likova, no upravo priča o „bijesu suše” i njezinu utjecaju na ponašanje ugrožene ljudske zajednice nudi poticaj za obradu niza tema Građanskoga odgoja i obrazovanja.

U obradi koja slijedi temi nestašice pitke vode i sve veće ugroženosti njezinih resursa pristupili smo iz drugoga kuta i vrijednosnoga stava, sasvim različitoga od tragičkoga fatalizma Nazorove pripovijetke. Obradom smo nastojali potaknuti učenike na objektivno i kritičko razumijevanje ovoga rastućeg svjetskog problema te razviti pozitivno uvjerenje da se racionalnim, odgovornim i društveno osviještenim djelovanjem mogu naći rješenja za nj.

Premda je proveden s učenicima 7. razreda, ovakav model obrade problemske teme može se provoditi u svim višim razredima osnovne škole te u srednjoj školi, dakako s različitim stupnjevima pedagoške zahtjevnosti, odnosno očekivanih ishoda.

Za uspješnu provedbu obrade poželjno je, premda ne i obvezujuće, da učenici imaju prethodno iskustvo s dramskopedagoškim oblicima nastave, odnosno da iskazuju spremnost za takav rad.

Aktivnost 1 (7')

Sat započinje vježbom vođena mašta, kojom učenike uvodimo u atmosferu života u okolišu uz vodu, a izvodi se uz prikladnu glazbu (bogat izbor tzv. ambijentalne glazbe na internetu). Sugestivnim izražajnim pripovijedanjem učiteljica vodi učenike na zamišljenu šetnju krajolikom bogatim pitkom vodom. (*Prilog 1*) Poželjno je za vježbu, radi lakšega predočavanja, odabrati krajolik s kojim su učenici upoznati, npr. Nacionalni park Krka ili Plitvička jezera i sl. Po svršetku vježbe učenici se pozovu da svoj emotivni doživljaj izraze ukratko riječima ili pokazanom gestom (vježba kipovi), a učitelj će potaknuti i kratak razgovor u kojem će s učenicima osvijestiti životnu važnost pitke vode za čovjeka.

Aktivnost 2 Procesna drama ***Sačuvajmo pitku vodu za buduće naraštaje***

Nakon vođene mašte, kojom smo senzibilizirali učenike za biološku, ekološku ali i za prirodno-estetsku vrijednost vode, slijedi glavna dramska aktivnost obrade –

procesna drama u kojoj sudjeluju svi učenici, kao i učiteljica koja se koristi dramskom tehnikom učitelj u ulozi.

a) Podjela u skupine i priprema (5')

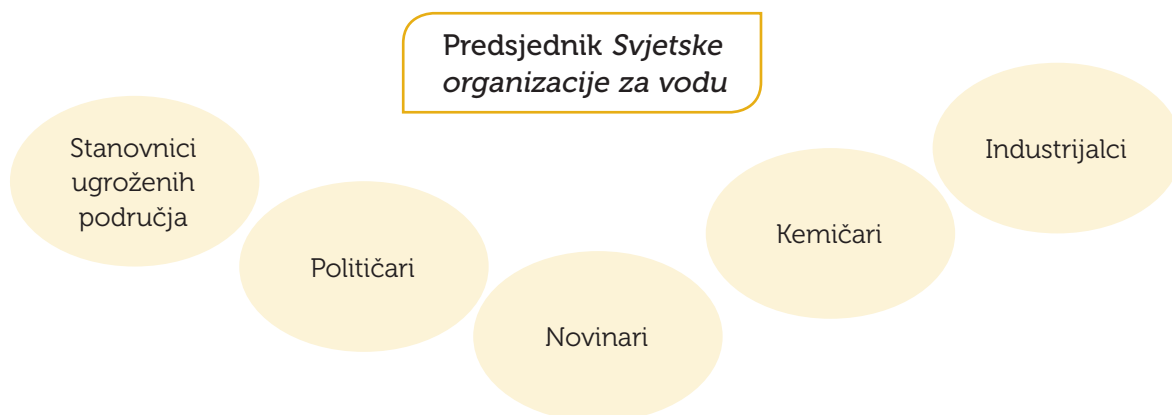
Učitelj/učiteljica daje upute učenicima kako da se pripreme za sljedeći zadatak. Učenici će preuzeti uloge članova različitih društvenih i profesionalnih skupina: **stanovnika područja ugroženih nedostatkom pitke vode, kemičara, novinara, političara, tvorničara**. Ove interesne skupine odabrane su s ciljem da se tema koju obrađujemo (smanjeni resursi pitke vode na Zemlji i životna ugroženost sve većeg broja stanovnika) osvijesti s više strana.

Učenici se u skupine mogu raspodijeliti slučajnim odabirom (izvlačenjem) prepoznatljivih znakova pojedine skupine. Primjerice, to mogu biti papirići raznih boja ili neki drugi pripremljeni znakovi (značke, bedževi, identifikacijske iskaznice). Znakovi se mogu podijeliti poslije vježbe vođene mašte, a mogu se podijeliti i na početku sata, recimo prigodom ulaska učenika u razred. Dakako, učitelj može primijeniti i neki drugi način razvrstavanja u interesne skupine.

Učitelj/učiteljica pak preuzima ulogu **predsjednika Svjetske organizacije za vodu**. Svoj ulazak u ulogu učitelj/učiteljica također može označiti nekim posebnim znakom, npr. staviti naočale, uzeti mikrofon ili slično.

Igranje uloga učenicima valja prikazati kao način rada, a ne kao obvezu da se glumi ili predstavlja. Od njih se ne traži da **glume** lik koji im je dodijeljen, već da se zamisle u životnoj i profesionalnoj situaciji likova koje utjelovljuju i da se ponašaju i razmišljaju što prirodnije i logičnije, u skladu sa zamišljenom situacijom u kojoj sudjeluju te interesima i opredjeljenjima društvene skupine kojoj igrani likovi pripadaju.

Interesne skupine mogu se razmjestiti u zamišljenome prostoru Konferencije kako je prikazano na shemi.

b) Svjetska konferencija o vodi (5')

Procesna drama započinje ulaskom učiteljice u ulogu **predsjednika Svjetske organizacije za vodu**, koji pozdravlja **sudionike Svjetske konferencije o vodi** i moli ih da zauzmu svoja mjesta. **Predsjednik** izlaže alarmantne podatke o resursima pitke vode na Zemlji te o životnoj ugroženosti stanovništva i brojnih zajednica širom svijeta (*Prilog 2*).

Predsjednik traži pomoć od **sudionika Konferencije**, jer, prema iznesenim podacima i pokazateljima, ova će generacija stanovnika Zemlje još imati dovoljno vode, ali je sljedeća neće više imati.

Predsjednik zaključuje uvodno izlaganje pozivom sudionicima da unutar svojih interesnih skupina obave raspravu vođenu sljedećim pitanjima: *Kako riješiti problem?, Tko će riješiti problem?, Što se može poduzeti?, Treba li uopće išta poduzimati?*

c) Rasprava u interesnim skupinama (15')

Za vrijeme rasprave u interesnim skupinama učitelj/učiteljica može izaći iz uloge **predsjednika** te kao voditelj/voditeljica dramskoga rada biti pri ruci učenicima koji sudjeluju u raspravama.

Učenici trebaju o problemu raspravljati iz uloga koje su preuzeli. Skupina **političara i tvorničara/industrijalaca** će primijeniti znanje prethodno stečeno nastavom Građanskoga odgoja i obrazovanja o političkim strankama, odnosno, o gospodarstvu i poduzetništvu. **Novinari**, u suradnji s novinarskom skupinom, neki od njih i njezini članovi, nastoje objektivno i istraživački prikazati problem. **Kemičari** će pak u oblikovanju svojih rješenja primijeniti znanja stečena na nastavnim satima Kemije o načinima iskorištavanja mora (kemijski postupci filtracije, dekantacije, desalinizacije) i opravdanosti uporabe tih postupaka, o kakvoći i količini pitke vode te će opisati i analizirati glavne uzroke globalnih promjena i raspraviti o mjerama koje potiču održivi razvoj (prema nastavnom planu Kemije).

Svaka će interesna skupina zabilježiti svoje prijedloge mjera za zaštitu slatkovodnih resursa i dostupnost pitke vode svima te dogovoriti kako će ih izložiti ostalima u nastavku Konferencije. To mogu učiniti kolektivno ili izabrati jednoga ili više glasnogovornika koji će prijedloge predstaviti u ime cijele skupine. Svaka skupina svoje će prijedloge napisati na plakat koji će izložiti prigodom njihova predstavljanja na plenarnoj raspravi (plenarni skup).

d) Plenarna rasprava o prijedlozima (20')

Nakon istekloga vremena za raspravu unutar interesnih skupina učitelj ponovno preuzima ulogu **predsjednika** i poziva sve **sudionike Konferencije** na plenarnu raspravu na kojoj će svaka interesna skupina, odnosno njihovi predstavnici izložiti svoje prijedloge kako sačuvati i osigurati resurse pitke vode za buduće

generacije ljudi na Zemlji. Učitelj/učiteljica upućuje učenike glasnogovornike da pri predstavljanju moraju biti glasni, razgovijetni i uvjerljivi.

Nakon svakog **prikaza / izvješća o radu** članovi ostalih interesnih skupina raspravljaju o predloženim mjerama, postavljaju pitanja članovima skupine koja ih je izložila, procjenjuju prijedloge i vrednuju ih koliko su korisni za očuvanje Zemljinih vodenih resursa, koliko su društveno prihvatljivi, ostvarivi itd. Iz rasprave mogu proizaći i novi prijedlozi, a pojedine skupine mogu zatražiti pomoć ili ponuditi suradnju drugim skupinama, primjerice **kemičari** mogu surađivati s **industrijalcima**, ugroženo **stanovništvo** s **novinarima**, **političari** s **industrijalcima** itd. Svi novi prijedlozi pridodaju se već predloženim mjerama zapisanima na plakatima.

Nakon izlaganja svih skupina **predsjednik Svjetske organizacije za vodu** zahvaljuje svim sudionicima na iznesenim prijedlozima, ističe – ili po potrebi sâm oblikuje – najvažnije moguće zaključke Konferencije te okončava raspravu. Odmah potom učitelj/učiteljica izlazi iz uloge **predsjednika** te najavljuje sljedeću aktivnost.

Aktivnost 3 Planiranje projekata građanskih udruga mladih

a) Podjela u skupine i priprema (3')

Učitelj/učiteljica obavještava učenike da će za potrebe novoga zadatka promijeniti uloge: prestaju biti sudionici Svjetske konferencije o vodi i postaju **članovi građanskih udruga mladih**. Od dotadašnjih interesnih skupina formiraju se nove, sastavljene od po jednoga člana svake prethodne skupine, čime nastaje jednak broj skupina kao i u prethodnome zadatku. Za vrijeme ove aktivnosti učitelj može, ali i ne mora ulaziti u ulogu.

b) Popunjavanje obrasca za sastavljanje projekta (15')

Kao **članovi udruge mladih**, učenici su sada u ulozi koja je bliža njihovom osobnom životnom iskustvu, tako da učitelj od njih može zahtijevati osobniji stav u izvedbi sljedećega zadatka koji dobivaju: novoformirane skupine imaju zadaću **pripremiti projekt svoje udruge namijenjen rješavanju nekog problema vezanoga uz nestašicu ili nedovoljne količine pitke vode u zajednici u kojoj žive, dakle uz problem ugroženosti održiva razvoja lokalne zajednice**. Da im olakša zadatak i da ih usmjeri, učiteljica će im sugerirati nekoliko tema za projekt: u priobalnim područjima to može biti problem nedostatka pitke vode na otocima ili ugroženost postojećih resursa pitke vode planiranom gradnjom hidroelektrana; u kontinentalnim područjima to može biti problem zagađivanja izvorišta, crpilišta te vodotokova uzrokovan „prljavom” poljoprivrednom i industrijskom proizvodnjom, pretjeranom uporabom kemijskih sredstava, otpadom što ga građani, u nedostatku uređenih odlagališta, potajice izbacuju u prirodan okoliš i sl.

Članovi svake skupine dobivaju Obrazac za sastavljanje projekta (*Prilog 3*) u kojem moraju popuniti sljedeće rubrike:

1. Naziv udruge
2. Ciljevi i sadržaj djelovanja udruge
3. Naziv projekta
4. Ciljevi i zadatci projekta
5. Način ostvarivanja projekta
6. Razdoblje potrebno za provedbu projekta
7. Evaluacija ili vrednovanje ostvarivanja projekta
8. Troškovi projekta

Obrazac treba popuniti u roku od 15 minuta.

c) Izlaganje projekata (10-15')

Po isteku vremena za planiranje projekata počinje njihovo predstavljanje, za što svaka skupina ima na raspolaganju 1-2 minute.

Kao i u prethodnom zadatku, skupina svoj projekt može predstaviti na nekoliko načina: mogu nastupiti kolektivno ili izabrati jednoga ili više glasnogovornika koji će nastupiti u ime cijele skupine, a učiteljica upućuje učenike da pri izlaganju budu ne samo glasni, razgovijetni i uvjerljivi, nego i zanimljivi, da svoju publiku, tj. moguće donatore i javnost, pokušaju na zanimljiv način zainteresirati za svoje ideje.

Nakon predstavljanja svakoga projekta članovi ostalih skupina uz pomoć Listova ocjene projekata (*Prilog 4*) vrednuju izlaganje ocjenama od 1 do 5, i to u sljedećim kategorijama:

- Korisnost projekta
- Ostvarivost
- Isplativost
- Zanimljivost izlaganja.

Učitelj/učiteljica može završiti ovu aktivnost zahvalom udrugama mladih na sudjelovanju i predstavljenim projektima, zatim će se pobrinuti da se prikupe svi obrasci za sastavljanje projekata kao i listovi ocjene projekata, jer mogu poslužiti za nastavak rada na temi Građanskoga odgoja i obrazovanja, kao i za naknadnu evaluaciju realizirane nastave i učeničkih postignuća. Na kraju će učenike pozvati da izađu iz svojih uloga i da joj se pridruže u završnoj aktivnosti.

Aktivnost 4 (5')

Istraživanje i učenje o vodi učitelj/učiteljica će s učenicima završiti estetskim doživljajem, pa će zajedno odigrati igru ljetna kiša.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Ovom obradom povezuju se sadržaji Hrvatskoga jezika, Kemije, Sata razrednika i Građanskoga odgoja i obrazovanja. Ovakvim metodičkim pristupom i Nazonova se pripovijetka osvjetljava iz drugoga kuta, a sadržaj se aktualizira. Nakon što su se čitanjem i interpretacijom pripovijetke upoznali s problemom nestašice pitke vode u prošlosti, učenici su ovdje interaktivnim i dramskim metodama najprije još jednom senzibilizirani za važnost i vrijednost vode za život čovječanstva (vođena mašta), zatim su suočeni sa suvremenim problemom rastuće ugroženosti slatkovodnih resursa, a potom su stavljeni u uloge iz kojih su o problemu i njegovom rješavanju morali aktivno razmišljati i raspravljati. Preuzimajući uloge različitih i često uzajamno suprotstavljenih interesnih skupina, učenici počinju osvješćivati i stjecati spoznaje o proturječnostima i različitim interesima koji u svakom društvu postoje, kao i o potrebi da se dobre i društveno korisne ideje i rješenja predstave i izlože na uvjerljiv i argumentiran način ako želimo da ih društvo prihvati.

Kao sudionici Svjetske konferencije o vodi, učenici su predlagali raznovrsne ideje u kojima su saželi svoja znanja iz raznih nastavnih predmeta. Osim toga, međusobno su se vrednovali pomoću priloženoga obrasca. Evo nekoliko primjera koje su članovi interesnih skupina predlagali za čuvanje vodenih resursa i dostupnost pitke vode svima:

STANOVNICI UGROŽENIH PODRUČJA

- „lajkanje” statusa na Facebooku (1 like = 1 kuna) za doniranje novaca za opskrbu vodom ugroženim područjima
- medijsko osvještavanje javnosti o problemu nestašice pitke vode te naročito o ugroženim područjima
- osnivanje građanskih udruga, volonterskih udruga kojima je cilj pomaganje stanovnicima
- traženje sponzora za kemijske načine dobivanja pitke vode
- izrada planova i programa za pomoć stanovnicima u opskrbi vodom u kriznim situacijama

POLITIČARI

- doniranje novaca za tvornicu koja bi slanu vodu pretvarala u slatku u kojoj bi radili kemičari
- ugrađivanje pročišćivača na odvođe kanalizacijskih i otpadnih voda
- zakonska zaštita područja s pitkom vodom

KEMIČARI

- pročišćavanje vode kemijskim postupcima:
filtracijom
dekantacijom u posebno izgrađenim bazenima
desalinizacijom u suradnji s industrijalcima

NOVINARI

- pokretanje akcije za pomoć ugroženim područjima, koja će se redovito objavljivati u svim medijima
- suradnja sa stanovnicima toga kraja i političarima
- organizacija humanitarnih koncerata i aukcija u dobrotvorne svrhe
- pokretanje akcije da tvorničari daju po 1 kn od kupnje svojih proizvoda, a dobiju besplatnu reklamu

INDUSTRIJALCI

- punjenje pitke vode u boce za ugrožena područja koje bi otkupljivale vlade tih zemalja po nižim cijenama
- izgradnja spremnika za kišnicu te filtracija te vode u suradnji s kemičarima. Ta voda bi se prodavala u zemljama bez vode po nižoj cijeni.

Ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda

U nastavi Hrvatskoga jezika, pored očekivanih ishoda koji se ostvaruju uobičajenom interpretacijom lektirnoga djela, ovakvim pristupom „iz drugog kuta” postizemo kod učenika da književni sadržaj dožive i razumiju ne samo kao estetsku činjenicu i vrijednost, nego i kao stvaran, ozbiljan te ujedno aktualan životni problem suvremenoga svijeta, s kojim njegovi budući građani, ako ga žele odgovorno rješavati, moraju biti upoznati, moraju ga moći razumjeti, o njemu razmišljati i naučiti zauzimati stavove. A to su, između ostalih, sadržaji i očekivani ishodi Građanskoga odgoja i obrazovanja.

Na isti način sadržaji nastave Kemije ovdje prestaju biti skup apstraktnih znanja i nude se kao konkretni postupci ili mjere rješavanja ozbiljnih problema suvremenoga života. U prikazanoj obradi posebna je pažnja poklonjena zadacima javnoga predstavljanja i izlaganja stavova, prijedloga i projekata koje su učenici smislili u okviru dodijeljenih im uloga (kao članovi interesnih skupina ili građanskih udruga). Kvalitetna javna osobna komunikacija te ovladavanje osnovnim žanrovima i stilovima javnoga nastupanja jednako su vrijedni očekivani ishodi

kako u području Hrvatskoga jezika, tako isto, a zapravo još i više, u području Građanskoga odgoja i obrazovanja. Osim toga, osobne komunikacijske vještine iznošenja stavova, sudjelovanja u javnoj raspravi i izlaganja svojih ideja i rješavanja problema danas postaju potreba prakse svake primijenjene znanosti, a time i jedan od očekivanih ishoda nastave prirodno-znanstvenih predmeta (u našoj obradi, Kemije) te nekih međupredmetnih područja.

PRILOZI

Prilog 1

Vježba vođene mašte

Zatvori oči, udobno se namjesti i lagano diši. Osluhni srce kako kuca, opusti tijelo i osjeti kako je lagano. Krećemo na putovanje. U mislima ćemo se otputiti na šetnju našim Nacionalnim parkom prirode Krka. Zamisli da se nalaziš se na drvenoj stazi za posjetioce koja vodi uz brzu, bistru rijeku. Oko tebe šuma, osjećaš svježinu i miris prirode uz riječnu obalu kojom te vodi staza. Oko tebe lete kukci, na ruku ti je sletio vilin konjic. Promatraš ga. Odleti. U brzacu se praćaka jedna pastrva. Prilaziš uz samu vodu, sjedaš na kamen, skidaš obuću i stavljaš noge u vodu. Osjeti kako ti rijeka oplakuje stopala. Voda je hladna. Obuvaš obuću i hodaš dalje. Dolaziš do vidikovca ispred slapa. Promatraš slap i kapljice koje pršte i prskaju te po licu. Čuje se zaglušna buka slapa. Iznad slapa pojavi se duga. Jedna se kapljica nađe na tvom dlanu. Sunce je brzo osuši. Gle, eno i vidre, kupa se i skriva u rijeci. Baci pogled u nebo. Iznad tebe kruži orao koji se gnijezdi na stijenama iznad rijeke. Traži plijen. Uživaj u prirodi oko sebe, prepuna je života. Punim plućima udišeš ovu ljepotu oko sebe.

Oko tebe trčkaraju mala djeca. Raznim stazama prema tebi dolazi sve veći broj posjetilaca i turista. Vrijeme je za povratak. Hodaš drvenim mostićem i stazom kroz šumu. Spuštaš se na prostranu livadu. U daljini čuješ buku slapa. Znaš da ćeš se na ovo mjesto vratiti.

Napuštamo rijeku Krku i opet smo ovdje u učionici Hrvatskoga jezika.

Prilog 2

PODATCI O UGROŽENOSTI SLATKOVODNIH RESURSA

(Podatci su preuzeti s raznih mrežnih stranica i priređeni za potrebe nastave)

- U zadnjih sto godina potrošnja pitke vode razvija se po stopi koja je dva puta veća od rasta populacije. To znači da će se u idućih 20 godina potrebe za pitkom vodom povećati za 650 %.
- Tijekom zadnjih 50 godina došlo je do čak 37 ratnih sukoba zbog vode.
- Prema podacima UN-a 1 milijarda ljudi na Zemlji nema stalan pristup zdravstveno ispravnoj vodi za piće, a 2,4 milijarde trenutno nemaju pristup vodi za održavanje higijene ni kanalizaciju.
- Svake godine umre 8 milijuna ljudi, od toga 2 milijuna djece, od bolesti prouzročenih pijenjem prljave vode.
- Nedostatak vode znači nesigurnost proizvodnje hrane, siromaštvo, glad i širenje zaraznih bolesti, ali predstavlja i odličnu priliku za zaradu transnacionalnih kompanija koje se bave vodom. Procjenjuje se da oko pola milijardi ljudi ovisi o privatnim korporacijama za proizvodnju vode.
- Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) bez priključaka na zdravu pitku vodu bila je 1,1 milijarda stanovnika.
- Svakih osam sekundi umire jedno dijete od bolesti prouzročenih nedostatkom vode.
- 50 % stanovništva zemalja slabijega gospodarskog razvitka trpi od jedne ili više bolesti zbog nedovoljne opskrbljenosti vodom, 80 % bolesti stanovnika tih zemalja prouzročeno je onečišćenjem vode za piće.
- U nekim zemljama u razvoju jedna osoba, u prosjeku, potroši 10 litara vode na dan. To je sita količina koju mi potrošimo jednokratnim ispiranjem WC školjke.
- Danas se u svijetu troši približno polovina raspoloživih zaliha slatke vode, a predviđa se da će se za nekoliko desetljeća trošiti oko 80 % svih zaliha pitke vode.

Prilog 3**Obrazac za sastavljanje projekta (list papira A4 ili A3)**

Naziv udruge
Ciljevi i sadržaj djelovanja udruge
Naziv projekta
Ciljevi i zadatci projekta
Način ostvarivanja projekta
Razdoblje potrebno za provedbu projekta
Evaluacija ili vrednovanje ostvarivanja projekta
Troškovi projekta

Prilog 4

List ocjene izloženih projekata (list papira A4)

Naziv projekta: _____ Ocjena (od 1 – 5):

Korisnost projekta

Ostvarivost

Isplativost

Zanimljivost izlaganja

Naziv projekta: _____ Ocjena (od 1 – 5):

Korisnost projekta

Ostvarivost

Isplativost

Zanimljivost izlaganja

Naziv projekta: _____ Ocjena (od 1 – 5):

Korisnost projekta

Ostvarivost

Isplativost

Zanimljivost izlaganja

Naziv projekta: _____ Ocjena (od 1 – 5):

Korisnost projekta

Ostvarivost

Isplativost

Zanimljivost izlaganja

Pravo na razvoj osobnih sposobnosti i talenata

politička i društvena dimenzija

Snježana Čubrilo, prof. hrvatskoga jezika, učiteljica savjetnica,
dramska pedagoginja
OŠ dr. Vinka Žganca, Zagreb
sn.cubrilo@gmail.com

8. razred osnovne škole

Hrvatski jezik

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Igre i vježbe

Igranje uloga

Pripovijedanje / Izražajno čitanje

Dijagram stavova

Kipovi

Trajanje obrade: 2 školska sata

Prostor/i izvođenja: učionica iz koje se mogu ukloniti klupe ili ih razmjestili uza zid

Nastavna sredstva, pomagala, materijali:

- literarni predložak (odabrani dijelovi teksta iz djela R. Bacha *Galeb Jonathan Livingston*)
- dva plakata sa suprotstavljenim tvrdnjama

Izvori:

Bach, Richard. 1997. *Galeb Jonathan Livingston*. V.B.Z. Zagreb.

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene:

Roman za mlade *Galeb Jonathan Livingston*, lektirno djelo u nastavi Hrvatskoga jezika, nudi poticajnu građu za obradu sadržaja Građanskoga odgoja i obrazova-

nja. Obrada koja slijedi predstavlja integriranu nastavu kojom se ostvaruju planirani odgojno-obrazovni ciljevi obaju nastavnih područja. Za ovu obradu učenici prethodno ne čitaju roman. Riječ je o uvodu u lektirno djelo kojim započinjemo njegovu literarnu interpretaciju i motiviramo učenike za čitanje cijeloga djela.

Aktivnost 1 (10')

Kao uvodnu aktivnost učitelj/voditelj može odabrati neke igre i vježbe za uključivanje i pokretanje interakcije među učenicima te stvaranje vedroga i pozitivnoga ozračja za zajednički rad. Usto, ovdje izložene uvodne aktivnosti imaju za cilj osnaživanje suradnje, stvaranje povjerenja i uzajamne odgovornosti među učenicima izvođačima te pripremu za kasnije scensko uprizorenje odabranih ulomaka priče o galebu Jonathanu.

Učenici formiraju parove (ako je u skupini neparan broj učenika, jedan par spaja se u trojku) i izvode vježbu vođenje zvukom. Svi parovi vježbu izvode istovremeno, svaki sa svojim zvučnim znakom. Zadaća je **vodiča** da sigurno i odgovorno vode svoje **slijepe** partnere, tj. da razviju međusobno povjerenje i oslobode se nesigurnosti.

Na osnovi vlastite procjene učitelj/učiteljica može uvodnu aktivnost završiti zahtjevnijom vježbom dozivanje zvukom, u kojoj **svi** imaju zatvorene oči. Učitelj/učiteljica treba paziti da se dozivanje ne pretvori u opću krik i vik, a kretanje u prostoru, u guranje i sudaranje **sljepih** sudionika; svojim uputama smirit će vježbu i upozoriti sudionike da se ne žure, nego da se pažljivo slušaju i razgovijetno upućuju zvučne znakove te pažljivo kreću prostorom do svoga para.

Aktivnost 2 (10')

Rad se nastavlja kipovima, dramskopedagoškim postupkom oblikovanja.

S učenicima koji stoje u krugu učitelj/učiteljica kratko razgovara o simbolici raznih ptica i karakternim osobinama koje im ljudi pripisuju. Zatim ih upućuje da se rasporede ili lagano kreću u prostoru i da na dogovoreni znak, npr. pljeskom ili uputom *Zaledi!*, oblikuju kip ptice po vlastitom izboru. Učitelj/voditelj zatim prozivanjem ili stavljanjem ruke na rame poziva učenike da rečenicom *Da sam ptica, bio/bila bih... jer...* obrazlože svoj izbor – npr. *Da sam ptica, bila bih sokol, jer volim letjeti sama visoko iznad svih.* ili *Da sam ptica, bila bih djetlić, jer volim miris drva i šumski život.* i sl. Nakon što (po mogućnosti svi) učenici iznesu svoja obrazloženja, učitelj/učiteljica može pokrenuti/odlediti kipeve i dati mogućnost/zadaću učenicima da na trenutak, i to svi istovremeno, igraju/glume pticu koju su utjelovili.

Aktivnost 3**1. Dramatizacija teksta s pripovjedačem/čitačem****a) Podjela u skupine i priprema (25')**

Ovisno o ukupnom broju sudionika (članova razrednoga odjela ili nastavne/radi-
oničke skupine) ova procesna drama provodi se sa 4 do 6 manjih skupina. Svakoj
skupini, i to svakom njezinom članu, učitelj/učiteljica daje zaseban ulomak knji-
ževnoga predloška na čitanje (vidi sve ulomke u *Prilogu 1*). Broj sudionika u jednoj
skupini može biti različit, ovisno o broju likova spomenutih u ulomku. Učenicima
se objavljuje zadatak: svaka će skupina pripremiti uprizorenje svoga teksta na
način na koji se dogovore. Prije toga trebaju najprije pažljivo pročitati dobiveni
ulomak i provjeriti je li opisan sadržaj svima jasan i razumljiv. Zatim međusobno
dogovaraju podjelu uloga, pri čemu moraju uzeti u obzir da svaka skupina ima i
pripovjedača, odnosno **čitača** (važno: i to je uloga koju scenski i govorno treba
oblikovati!), koji će dobiveni tekst pripovijedati ili izražajno čitati dok ga ostali
članovi skupine prikazuju/igraju. **Pripovjedač**, odnosno **čitač**, ne mora biti samo
jedan učenik, već ih može biti više. Ostali, koji igraju ono što **pripovjedač** govo-
ri, mogu također izgovarati replike likova koje utjelovljuju, ili ih pretvarati u im-
provizirani govor. Pored ovih uputa, učitelj/učiteljica potiče učenike na različite
mogućnosti uprizorenja: kipovima, zamrzavanjem i odmrzavanjem slika, prika-
zom niza zamrznutih slika, prikazivanje prizora zvukovima i sl. te pomaže manje
iskusnim skupinama da oblikuju svoj prizor. U oblikovanju likova učenici mogu
koristiti iskustva uvodne vježbe oblikovanja u kojoj su igrali ptice.

Uvježbavanje izvedbe

b) Izvedba prizora (15')

Voditelj/voditeljica sugestivnim uputama stvara „ozbiljno” ozračje izvedbe i, ako je potrebno, brzim intervencijama prekida svaki pokušaj pretvaranja događaja u zafrkanciju i povod za zbijanje šala. Ozbiljnost atmosfere neophodna je ne samo za kvalitetnu recepciju izvedbe, nego i za nastavak rada na sadržajima koji će se obrađivati.

Prizori se izvode u slijedu, kako ih je poredao učitelj/voditelj, a i skupine su u učionici poredane u krug po redoslijedu prikazivanja i to tako da se svi uzajamno mogu vidjeti. Nakon što je uspostavljen mir i koncentracija svih sudionika, učitelj/učiteljica daje znak za početak izvedbe. Nema prekida pažnje niti stanke ili razgovora između nastupa skupina. Svi slušaju i gledaju sve; čim je jedna skupina završila s izvedbom njezini članovi izlaze iz uloga i postaju gledatelji dok članovi sljedeće nastupajuće skupine iz uloga gledatelja ulaze u likove prizora koji izvođe. Dobro je upozoriti učenike da gledajući druge prizore ne pomišljaju da se naknadno dogovaraju ili mijenjaju svoj prizor te da će im upoznavanje drugih prizora trebati u aktivnostima koje slijede.

Kada se svi prizori izredaju, tj. kada je odabrana epizoda iz priče o galebu Jonathanu u cijelosti odigrana, a problem što ga sadrži jasno iznesen, učenici i voditelj mogu sebe nagraditi pljeskom. Netom po završenoj izvedbi učitelj/voditelj treba jasno dati na znanje da će se procesna drama nastaviti nakon kratkoga predaha ili (školskoga) odmora na nešto drugačiji način.

2. Rasprava u ulogama:**Treba li galeba Jonathana Livingstona isključiti iz jata?**

Za raspravu o problemu koji donosi priča – *ponašanje galeba Jonathana nije u skladu s pravilima i očekivanjima galebljeg jata* – u nastavku procesne drame koristi se tehnika dijagram stavova.

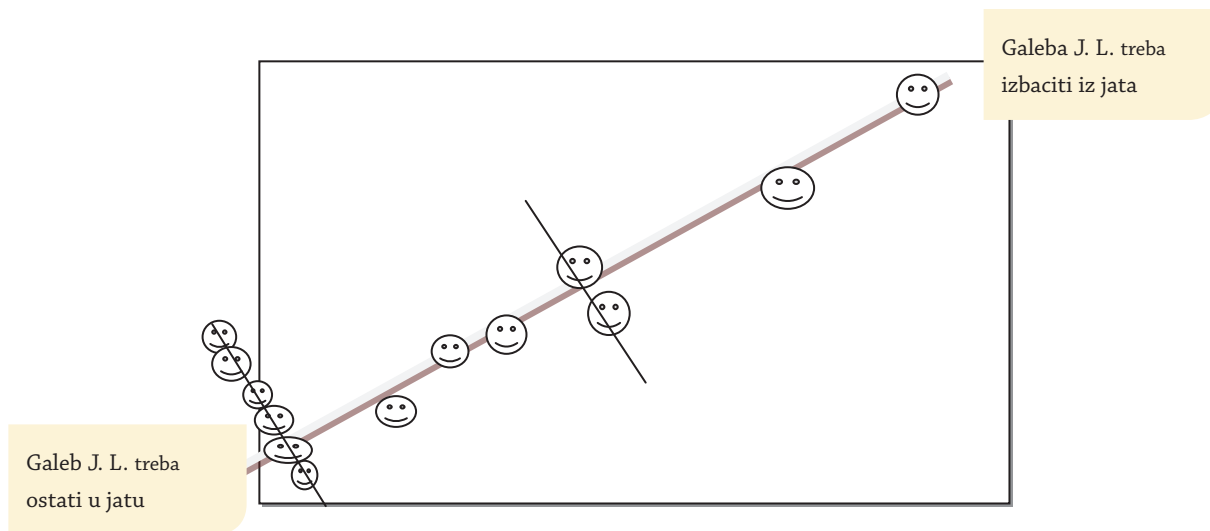
Dijagram stavova (15')

a) **Zauzimanje mjesta na dijagramskoj crti** – u stanci nakon izvedenih prizora učitelj/učiteljica na dvije nasuprotne točke učionice (najbolje po dijagonali učionice kao najduljoj zamišljenoj liniji) na zidove ili prikladnu podlogu lijepi dva manja plakata s napisanim tvrdnjama *Galeb Jonathana Livingstona treba protjerati iz jata* i *Galeb Jonathan Livingston treba ostati u jatu*. Zamišljena linija na podu učionice između dvije suprotstavljene tvrdnje predstavlja osnovnu dijagramsku crtu na kojoj će biti oblikovan dijagram stavova.

Učitelj/ica uvodi učenike u naredni zadatak skrećući im najprije pozornost na suprotstavljene tvrdnje oglašene na krajevima dijagramske crte. Svaki učenik/sudionik treba najprije izabrati i preuzeti ulogu jednoga od likova iz prikazano-

ga književnog teksta (**Jonathan, Starješina, Jonathanovi roditelji, Stari galeb, pripadnici jata**); to može, ali i ne mora biti lik koji su igrali u prethodnoj izvedbi. Kad odaberu i preuzmu lik iz priče, trebaju razmisliti o suprotstavljenim tvrdnjama na plakatima i zatim, razmišljajući kao lik, odabrati i zauzeti poziciju na zamišljenoj dijagramskoj crti, ovisno o tome koju tvrdnju i u kojoj mjeri prihvaćaju ili ne prihvaćaju. Dužina dijagramske crte omogućuje im da u svom opredjeljivanju zauzmu različite, iznijansirane stavove. Kod nekih će to biti maksimalno prihvaćanje ili odbacivanje jedne od tvrdnji, pa će zauzeti poziciju na jednoj od krajnjih točaka crte. Ako su, pak, u dilemama oko toga za koju se tvrdnju opredijeliti i ako imaju proturječna opredjeljenja, mogu stati na neku drugu točku dijagramske crte, bliže ili dalje sredini, ili u samu sredinu. Učenici/likovi priče imaju 1-2 minute na raspolaganju da se odluče za točku na dijagramskoj crti koju će zauzeti, a učitelj/učiteljica ih potiče da se ne žure, nego da razmisle i onda se odluče gdje će stati. Ako se veći broj učenika grupira na istoj točki, npr. na samim krajevima dijagramske crte ili u točnoj sredini, raspoređuju se po okomici koja u ravni poda pod pravim kutom siječe dijagramsku osnovnu crtu (vidi prikaz). Kada svi likovi/učenici zauzmu svoja mjesta na dijagramskoj crti, svojim tijelima i ukupnim rasporedom oblikuju dijagram stavova. U nastavku rada učenici/likovi svoje stavove argumentiraju, propituju, uspoređuju i analiziraju.

Prikaz dijagrama stavova

b) Iznošenje stavova i rasprava– učitelj/učiteljica proziva redom sve likove, a učenici koji su odabrali prozvani lik dižu ruke i time ujedno pokazuju koju su poziciju na dijagramskoj crti zauzeli. Često se pokazuje, a to je za raspravu naročito dragocjeno, da učenici koji su odabrali isti lik mogu zauzeti sasvim različite

pozicije, tj. imati sasvim različite stavove u odnosu na suprotstavljene tvrdnje. Ako tijekom prozivke nedostaje neki od likova, učitelj može preuzeti njegovu ulogu ili se dogovoriti s učenicima da promijene lik.

Na poziv učitelja likovi priče iznose i obrazlažu svoje stavove. Učitelj/učiteljica može pitanjima potaknuti likove da dalje razmišljaju o svojim stavovima, o njihovim mogućim razlozima te posljedicama, a može i potaknuti raspravu među likovima o iznesenim stavovima. Dobro je da učenici uoče raznolikost stavova i argumenata koji ih potkrepljuju.

Dijagram stavova

c) Zamjena mjesta u dijagramu

Nakon što većina likova iznese mišljenja i argumente za svoj stav, učitelj/učiteljica im, još uvijek kao likovima, postavlja pitanje: *Želi li netko promijeniti svoju dosadašnju poziciju na dijagramskoj crti, odnosno, je li netko promijenio svoj stav nakon slušanja drugačijih mišljenja i argumenata?* Ako neki od likova promjeni poziciju, što se u pravilu događa, važno je raspraviti zašto su promijenili mjesto, tj. stav. Učitelj zatim, ne prekidajući proces, učenike upućuje da izađu iz uloga likova i još jednom ih poziva da, ovaj put kao zbiljske osobe, zauzmu mjesto na dijagramskoj crti. Nakon toga slijedi završni dio rasprave.

3. Završna rasprava izvan uloga (15')

Završnu raspravu učitelj započinje dok su učenici i nadalje na svojim posljednjim pozicijama u dijagramu stavova. Rasprava o promjenama stavova i njihovim razlozima, bilo da se radi o promjeni stava jednoga lika na temelju prihvaćanja do-

datne argumentacije ili se radi o razlikama u stavovima koje proizlaze iz različitih socijalnih/javnih uloga, pozicija i interesa, važan je dio procesa učenja i usvajanja građanskih vrijednosti i kompetencija. Nakon kratkog propitivanja i očitovanja učenika o tome zašto su kao privatne osobe promijenili mjesto u dijagramu, učitelj/učiteljica ih može uputiti da se opuste i sjednu (na pod ili stolac) zadržavajući otprilike isto mjesto u dijagramu. Učitelj/učiteljica sada može usmjeriti razgovor prema nekim od pitanja što ih priča o galebu Jonathanu otvara: o društvenim i individualnim vrijednostima, o odgovornosti koju nose različite socijalne uloge, o demokratskim vrijednostima, o privatnome i javnome dobru, o pravednim i nepravednim postupcima i kriterijima njihova razlikovanja, o tome na koji način društveni odnosi i političke odluke utječu na svakodnevni život i stavove građana, o važnosti različitosti i kritičkoga mišljenja za demokraciju i sl. Cilj rasprave ne treba biti davanje odgovora na navedena pitanja, već prije svega poticanje učenika da jasno i argumentirano iznose svoje stavove, da (si) postavljaju pitanja i razmjenjuju mišljenja, da stječu naviku slušanja sugovornika i prihvaćanja dobrih obrazloženja te da se tako potiču na oblikovanje vlastitih stavova i na kvalitetno sudjelovanje u javnim raspravama i promišljanjima društvenoga života.

Učitelj raspravu završava uputama i zadatcima za samostalno čitanje i istraživanje (→ **Aktivnost 4**) te zahvalom učenicima na sudjelovanju u ovakvu načinu rada.

Aktivnost 4

Obavlja se kao domaća zadaća koju učenici ostvaruju samostalno ili u parovima.

Upute i zadatci (za Građanski odgoj i obrazovanje) mogu biti unaprijed pripremljeni na papirima ili karticama ili sl., a učitelj ih može oblikovati i na svršetku rada u ulogama kao ishod završne rasprave, primjerice kao pitanja na koja rasprava nije dala potpune odgovore.

Zadatci za istraživanje (primjeri):

1. *Ako jato galebova gledamo kao ljudsku zajednicu, bi li odluka starješine da izbaci galeba Jonathanu iz jata bila demokratska ili ne? Objasni.*
2. *Ako zaključiš da bi odluka bila nedemokratska, istraži koja bi ljudska prava iz Deklaracije o ljudskim pravima i Ustava Republike Hrvatske takvom odlukom bila povrijeđena?*
3. *Predloži način kako bi odluka o sudbini galeba Jonathanu mogla biti demokratski donesena.*

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Učenici su vrlo zainteresirani za ovakav suradnički i interaktivan način rada jer im omogućuje da se osjećaju sigurnije, opuštenije te da lakše i slobodnije oblikuju vlastite stavove i kreiraju rješenja. Iskustvo mi govori da im ovakav rad, u ovome slučaju igranje uloga i izražavanje stajališta književnoga lika, omogućuje trajnije pamćenje prorađivanih sadržaja i potiče kritičko mišljenje. Posebnu vrijednost dramskopedagoških metoda vidim u osnaživanju nesigurnijih, introvertiranih učenika, inojezičara ili učenika s poteškoćama. U nekim slučajevima izgovore barem jednu misao, rečenicu. Ako i ne uspiju oblikovati svoju misao, barem ponove onu koju su čuli i prihvatili je kao svoju. Već samo pažljivo promatranje i slušanje jest sudjelovanje i iskustveno učenje. Veliku ulogu u tome imaju sigurniji i verbalno kompetentniji učenici koji djeluju poticajno na druge.

Za motivirani rad može poticajnom biti i najava da će se učenici međusobno vrednovati. Osim samo razgovorom ili odgovaranjem na pitanja, učenici se mogu vrednovati i samovrednovati pisanjem osvrta bez ili uz smjernice koje zadaje učitelj za domaću zadaću. To mogu biti i liste koje popunjavaju na kraju dvosata ili između etapa rada. Kriterije može odrediti učitelj/učiteljica, a mogu i sami učenici, ako učitelj tako procijeni, što će biti još jedan korak u razvoju njihovih građanskih kompetencija.

Ponekad se događa da u skupinama nisu svi složni, učenici se međusobno optužuju za ometanje i nesuradnju. U tome slučaju učitelj može ući u skupinu i usmjeriti rad te o poteškoćama tijekom suradnje kasnije raspraviti s učenicima. Naime, ovakve „probleme” tijekom zajedničkoga rada, a pogotovo njihovo razrješavanje, valja shvatiti kao sastavni dio i sadržaj procesa učenja i stjecanja građanskih vještina, npr. usvajanja pravila i odgovornosti suradničkoga rada u maloj skupini.

Tijekom stvaranja kipova i skupnoga prikazivanja priče ostvaruje se još jedna vrlo vrijedna dimenzija, a to je učenička kreativnost. Premda ona ovdje nije ciljana i od učenika se ne traži glumačko ili redateljsko umijeće, ako je način rada pomoću scenske metafore ozbiljno prihvaćen, scenska kreativnost će se spontano dogoditi i estetski obogatiti nastavni proces i razredni kolektiv.

Ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda

Određivanje ciljeva ovisi i o sadržaju književnoga teksta, tj. o mogućnostima koje odabrani ulomci za takvo što pružaju. Pri planiranju obrade potrebno je književni sadržaj, dramske metode i konkretne ishode pažljivo odabrati i postaviti u učinkovit odnos. Alegorijsko obilježje Bachovog romana za mlade otvara mogućnosti za ostvarivanje niza ishoda Građanskoga odgoja i obrazovanja, ali i drugih područja. Zatim, kvalitetno osmišljavanje ove obrade stvorit će interes za lektirno

djelo, potaknuti učenike na čitanje cijeloga djela te pridonijeti njegovu razumijevanju i interpretaciji.

Uključivanje u rad ostvaruje se igrom koja otvara više iskustvenih razina: učenici se osvješčuju uspoređujući se s osobinama ptica, slušaju, gledaju i reagiraju na druge, ulaze u interakciju, upoznaju neke nove osobine drugih. Tema postaje zanimljiva jer usmjerava na osobno i jer na drugačiji način priziva znanje o pticama, a ujedno otvara vrata u svijet glavnoga književnog lika, galeba Jonathana. Sudjelovanjem, igranjem uloga, učenici se oslobađaju nesigurnosti i zaboravljaju na eventualne nelagode, osnažuje se njihova suradnja, razvijaju koncentraciju i odgovornost prema svom paru u igri dozivanja zvukom, ali i prema drugima, prilikom kretanja u prostoru.

Prelaskom na dramsko oblikovanje ulomaka romana i rad u ulogama navedene se zadaće ne prestaju ostvarivati, štoviše, usložnjavaju se jer sada slijedi interakcija i suradnički rad u skupinama. Pridružuju im se i one vezane za književnost. O zanimljivosti ili nezanimljivosti književnoga teksta ovdje učenici nemaju vremena razmišljati jer tekst čitaju za izvedbu. U međusobnome razgovoru spontano utvrđuju i objašnjavaju značenja i zauzimaju određene stavove o događajima, o likovima, o odnosima među likovima, o pravednim i nepravednim postupcima. Da bi utvrdili svoja shvaćanja, vraćaju se na tekst, čitaju ga više puta. Istovremeno ostvaruju zahtjevniju suradnju od one u paru – dogovaraju podjelu uloga, način izvedbe, skupno isprobavaju rješenja. Izvedba prizora u neprekinutom slijedu zahtijeva koncentraciju i pozornost. Kao što je već navedeno, potrebno je stvoriti ozbiljno ozračje. Prateći izvedbe prizora učenici šire upoznaju događaje i likove iz književnoga djela, učvršćuju i upotpunjuju svoje stavove.

Dijagram stavova raspravljачka je aktivnost. Svrha joj nije da se učenici natječu u što boljoj argumentaciji zauzetoga stava, odnosno da „pobijede” svojom uvjerenosti i spretnosti dokazivanja. Upravo zato najprije iznose stavove u ulogi, a onda izvan uloge, tj. kao oni sami. Odabirom lika djelomično predstavljaju i sebe. Ali, samo djelomično, jer moraju „braniti” mišljenja likova čije su uloge preuzeli. Nerijetko pojedini učenici, ako su skloni izazovima, namjerno biraju likove koji im nisu bliski, što je vrlo dobro jer potiče oblikovanje i razlikovanje različitih gledišta i argumenata. Tako je moguće dobiti cijeli spektar različitih stavova o istome problemu. Iako su u prethodnim aktivnostima upoznali likove i odredili se prema njima, preuzimanjem novih ili zadržavanjem dotadašnjih uloga pri oblikovanju dijagrama stavova među likovima stvaraju se nove interakcije, a učenici stječu nove uvide i mogućnost drukčijega, produbljenijeg razumijevanja problema, jer nitko ne može unaprijed znati što će koji lik misliti i kako će reagirati na izrečene tuđe stavove. Učitelj potiče i održava razmjenu ideja i argumenata, postavlja pitanja i potiče učenike da postavljaju pitanja. A što je to, nego razvijanje kritičkog mišljenja. Rasprava će postati još vrednija ako neki učenici kasnije odluče promijeniti poziciju odnosno mišljenje, jer su uvažili valjanost tuđega argumenta.

Svim opisanim aktivnostima ostvaruje se ujedno i interpretacija teksta, tj. ishodi nastave Hrvatskoga jezika. Nakon ovakvoga prvog susreta s likovima i sadržajem lektirnoga djela učenike će zanimati što će se dogoditi s galebom Jonathanom, pa je sve skupa snažna motivacija za nastavak čitanja. Učitelj može zadati lektirne zadatke za samostalnu interpretaciju koji mogu opet biti povezani s ishodima Građanskoga odgoja i obrazovanja (primjerice istražiti Ustav Republike Hrvatske, Deklaraciju o ljudskim pravima, Povelju Europe o ljudskim pravima itd.).

Ideje za još

- Opisana procesna drama, uz doradu i potrebne izmjene, može biti integrirana u neki drugi nastavni predmet, npr. Povijest (povezanost simboličnoga lika galeba Jonathana sa životom i djelom povijesnih osoba, npr. Mahatme Gandhija, Nelsona Mandele, Galilea itd.), može se ostvariti kao Sat razrednika ili biti dio razrednoga ili školskoga projekta.
- Ovisno o ciljanim ishodima, mogu se obrađivati i neki drugi dijelovi romana.
- *Galeb i ja*, skladba Zdenka Runjića po tekstu Tomislava Zuppe, u izvedbi Olivera Dragojevića može biti vrijedan poticajni i doživljajni dio dramskopedagoškoga procesa.

PRILOZI

Richard Bach: Galeb Jonathan Livingston

Ulomci pripremljeni za izvedbe u malim skupinama

(Voditelj/učitelj odabire tekst i oblikuje ulomke te određuje koliko će ih biti, što ovisi o ukupnome broju učenika u nastavnoj skupini. Pritom treba nastojati da u rad malih skupina budu uključeni svi učenici.)

PRVA SKUPINA

Bilo je jutro i mlado se sunce zlatàsalo na namreškanoj površini mirnog mora.

Milju daleko od obale iz ribarskog čamca bacali su mamce – poziv Jutarnjem jatu širio se zrakom, sve dok mnoštvo od tisuću galebova ne nasrne otimajući se za komadiće hrane. Započe novi radni dan.

A ondje, na pučini, potpuno sam, daleko od čamca i obale, vježbao je galeb Jonathan Livingston.

Na visini od trideset metara pružio je svoje opnaste nožice i uzdigao kljun silno se upinjući da krilima izvede bolno težak okret izvijenog tijela. Taj okret je značio da će letjeti polagano, pa je usporavao let sve dok mu vjetar nije postao šapat u lice, dok ocean nije ostao nepomičan pod njim. Stisnuo je oči da bi usmjerio pažnju, zadržao je dah, napregnuo sve snage da izvede još samo... dva-tri... centimetra... tog... okreta...

A onda mu perje zaleprša, on izgubi brzinu i padne. Kao što znamo, galebovi ne znaju za nesigurnost u letu ni za gubljenje brzine. Gubljenje sigurnosti i brzine u zraku za njih je sramotno i nečasno. Ali galeb Jonathan Livingston, ne stideći se, raširi krila i ponovi onaj isti drhtav težak okret – usporavajući sve više let, još jednom izgubi brzinu – jer nije bio obična ptica. Većina galebova ne haje da nauči nešto više doli osnove letenja – kako da stigne od obale do hrane i natrag. Jer, većinu galebova ne zanima let, već jelo. A ovog galeba nije zanimalo jelo, već let. Galeb Jonathan Livingston najviše je volio letjeti.

DRUGA SKUPINA

Pokuša još jednom s visine od šest stotina metara, zaroni u dubinu, istegne kljun nadolje, raširi i stisne krila onog časa kad prijede brzinu od sto kilometara. Zahtijevalo je to silnu snagu, ali je uspio. Za deset sekundi dosegne brzinu od sto šezdeset pet kilometara na sat. Jonathan je postigao svjetski rekord u brzinskom letu za galebove!

Ali, radost je bila kratka vijeka. Onog trenutka kada se pokušao izviti, onog trenutka kada je promijenio nagib krila – pri brzini od sto šezdeset pet kilometara – osjetiti udar kao od eksplozije. Jonathan prsne usred zraka i surva se u more, koje mu se učini tvrdo poput stijene.

Bila se već spustila noć kad se osvijestio – plutao je po mjesečinom obasjanom oceanu. Krila su mu bila teška poput olova, ali je mnogo teže podnosio neuspjeh. Priželjkivao je da ga breme neuspjeha odvuče na dno i da se tako sve završi.

TREĆA SKUPINA

Takav način razmišljanja, uvidio je, ne pridonosi popularnosti među pticama. Čak su i njegovi roditelji očajavali promatrajući Jonathana kako provodi dane osamljen, uvijek bavajući niske letove, eksperimentirajući...

... kad je počeo slijetati na obalu klizeći i ne odvajajući noge od tijela i ostavljajući tako dug trag klizanja na pijesku, njegovi su se roditelji užasavali.

- Zašto, Jone, zašto? – pitala ga je majka. – Zašto ti je toliko teško biti kao ostale ptice iz jata? Prepusti niske letove pelikanima i albatrosima. Što ne jedeš? Sine, sav si kost i perje!

- Nije važno što sam omršavio, majko. Hoću samo da znam što mogu u zraku, a što ne, to je sve. Samo to hoću da znam.

- Slušaj, Jonathane – reče mu otac prilično nježno. – Zima tek što nije stigla. Neće više biti čamaca, a površinske će ribe zaroniti duboko. Ako već želiš učiti, proučavaj hranu i način kako možeš doći do nje. Nemam ništa protiv tvojih majstorija u zraku, ali znaš i sam da te to neće prehraniti. Ne zaboravi da letimo zato da bismo se prehranili.

Jonathan je poslušno klimnuo glavom. Nekoliko slijedećih dana nastojao se vladati kao ostali galebovi; zaista se trudio, borio se i kričao s jatom oko gatova i ribarskih brodica i zaranjao za ostacima ribe i hrane. Ali to mu nekako nije uspijevalo...

ČETVRTA SKUPINA

„Sve je to besmisleno,” mislio je namjerno ispuštajući teško izborenu srdelu gladnom i ostarjelom galebu što ga je slijedio. „Sve ovo vrijeme mogao sam uvijek baviti letenje. Toliko toga treba još naučiti!” (...)

Započe se izvijati na visini od trista metara. Vršci krila tresli su se i treperili na strahovito snažnom vjetru, a brodica i jato, što su mu bili baš na putu, titrali su i rasli meteoritskom brzinom. Nije se mogao zaustaviti. Nije znao ni kako da skrene pri ovakvoj brzini. Sudar bi značio trenutnu smrt. Stoga zatvori oči.

Tog jutra, nedugo nakon izlaska sunca, galeb Jonathan Livingston prohuja posred Jutarnjeg jata brzinom od trista sedamdeset kilometara na sat, zatvorenih očiju, a vjetar mu je žestoko fjukao u perje. Galeb sreće mu se i ovaj put nasmiješio – nitko nije stradao. (...)

Kad se Jonathan pridružio jatu na obali, već se bila spustila noć. Bio je umoran i vrtjelo mu se u glavi. Ipak je u svom ushićenju izveo pri slijetanju petlju, a trenutak prije nego što je dodirnuo tlo, valjak na razdjele. „Kad saznaju”, pomisli, „za moj rekord, poludjet će od sreće. Koliko je sad život bogatiji! To je smisao života,

a ne samo ono sumorno vucaranje do ribarskih brodica i natrag! Možemo se izdići iz neznanja, možemo postati umješna, pametna i savršena bića. Možemo biti slobodni! Možemo naučiti letjeti!”

PETA SKUPINA

Kada je sletio na obalu, ugleda zbor galebova i učini mu se da su sakupljeni već dulje vrijeme. Zapravo su ga čekali.

- Galebe Jonathane Livingstone! Stani u sredinu!

Biti pozvan u sredinu zbog nekog sramnog čina značilo je biti izopćen iz društva galebova, prepušten samotničkom životu na Dalekim Hridima.

- Jonathane Livingstone – oslovi ga Starješina – stani u sredinu, na svoju sramotu, tako da te sva braća galebovi vide!

Kao da ga je tko tresnuo daskom po glavi. Koljena su mu zaklecala, perje mu se objesilo, a u ušima mu je šumilo. „Zar ja da stojim u sredini na svoju sramotu? Nemoguće! A moj rekord? Oni to ne razumiju! To je zabuna, pogreška!”

- ...zbog svoje nepromišljene neodgovornosti – ozbiljni je glas odjekivao – zbog povrede dostojanstva i tradicije porodice galebova... Jednog ćeš dana, Jonathane Livingstone, shvatiti da se neodgovornost ne isplati. Život je neizvjestan i nepoznatljiv, a mi smo stvoreni samo da jedemo i da opstanemo što dulje možemo.

- Neodgovornost? Braćo! – uzvikne. – Tko je odgovorniji od galeba koji pronade i slijedi smisao i viši cilj života? Tisuću godina mučimo se da dođemo do ribljih glava, a sad imamo razloga da živimo – da učimo, da otkrivamo i postanemo slobodni! Dajte mi priliku, dopustite mi da vam pokažem što sam naučio...

Jato je stajalo nepomično, kao ukopano.

Spolna nejednakost u društvu nekada i danas

ljudsko-pravna i društvena dimenzija

Sanela Đurđević, prof. hrvatskoga jezika
Srednja škola Koprivnica Koprivnica

3. razred četverogodišnje strukovne škole Hrvatski jezik

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Vrući stolac

Dijagram stavova

Prikaz / izvješće o događaju

Trajanje obrade: 2 školska sata (dvosat)

Prostor/i izvođenja: učionica

Nastavna sredstva, pomagala i materijali: stolac, mikrofon, ljepljiva traka, prikazi učenika, kreda, ploča

Korišteni izvori:

- Ibsen, Henrik. *Nora*. 2007. Školska knjiga. Zagreb.
- *Zamisli, doživi, izrazi!*, *Dramske metode u nastavi hrvatskoga jezika*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. HCDO – Pili Poslovi d. o. o. Zagreb.
- <http://mudremisli.net/dorothy-parker-citati-izreke/>

Izvori članaka za reporterska izvješća:

- <http://www.vecernji.hr/hrvatska/dobila-sam-manju-otpremninu-od-kolega-jer-sam-zena-1038192>
- <http://www.jutarnji.hr/arhiva/istinita-prica-bivsi-ljubavnik-me-proganjao-prijetio-je-da-ce-nasu-avanturu-priznati-mom-suprugu/703480/>
- <http://www.avaz.ba/clanak/127853/kako-to-jedna-majka-moze-uraditi-ostavila-muza-i-12-djece-i-otisla-s-ljubavnikom?url=clanak/127853/kako-to-jedna-majka-moze-uraditi-ostavila-muza-i-12-djece-i-otisla-s-ljubavnikom>

TIJEK OBRADE

Uvodna napomena

Drama Henrika Ibsena *Nora* lektirno je djelo koje u nastavi Hrvatskoga jezika pruža mogućnost razolikih pristupa, a obradom koja slijedi integrirani su odgojno-obrazovni ciljevi nastave Hrvatskoga jezika u kombinaciji s nekim ishodi-
ma Građanskoga odgoja i obrazovanja. Uvođenjem dramskih metoda u obradu sadržaja ostvareno je metodičko načelo zanimljivosti i međuovisnosti nastavnih područja.

Priprema

Prikazanoj obradi prethodi jedan nastavni sat interpretacije književnoga teksta s naglaskom na opisivanju sadržajnih elemenata i tumačenju obilježja modernističke drame te Ibsenova stvaralačkoga životopisa.

Na tome uvodnom satu učenici dobivaju upute za provedbu narednoga dvosata na kojem će biti korištene dramske metode. Budući da su se učenici na nastavi, uglavnom na satovima književnosti, samo djelomično susretali s dramskim metodama (vrući stolac, **suđenje književnom liku**), bilo je potrebno dati jasne upute o tome kako će se pristupiti satu obrade lektire koji se razlikuje od dosadašnjih sati i podrazumijeva primjenu nekoliko dramskih metoda.

Svi učenici trebaju pročitati Ibsenovu dramu u cijelosti, a kao poseban zadatak dobivaju zadaću pripremiti pitanja koja će postaviti književnim likovima, Nori i Torvaldu Helmeru, u vezi s događajima u drami. Posebno su odabrani učenici koji će preuzeti zadaću igranja likova Nore i Torvalda. Odabir je dogovorno učinjen među učenicima sklonijima dramskomu i scenskomu izražavanju, koji su dakako pročitali dramu i dobro su upoznati s njenim sadržajem, razumiju likove i motivirani su da pokušaju „ući u cipele likova” te braniti njihove stavove.

Nastavnica je zatim predložila da se za potrebe predstojećega sata pronađu na internetu i/ili u dnevnim novinama članci/vijesti vezane uz tri problemske teme koje prepoznamo u drami *Nora*: **a) spolna diskriminacija u braku, b) ucjenjivanje i c) majka koja je napustila obitelj**. Troje učenika dobrovoljno se javilo za istraživanje. Osim toga, učenici-pretraživači dobili su dodatni zadatak: na satu će igrati ulogu **TV-reportera** i izvijestiti ostale učenike u razredu o događajima prikazanim u članku.

Tijek dvosata

Cilj je rada bio poticanje kritičkoga razmišljanja učenika, najprije općenito, o naznačenim problemskim temama drame, a zatim konkretnije, o ponašanju i postupanju glavnih likova, Nore i Torvalda.

Aktivnost 1 (30')

Na početku dvosata nastavnica predstavlja dva, po smislu i po vrijednostima koje zastupaju, uvelike suprotstavljena citata (napisani na ploči, plakatu ili u PPT-projekciji) čija je svrha poticanje kritičkog razmišljanja učenika o problemima o kojima drama govori. Prvi citat je dio Torvaldova monologa iz drame, dok je drugi jedna od izreka Dorothy Parker, ugledne američke spisateljice 20. stoljeća.

Prvi citat

Muškarcu je neopisivo ugodno i pruža mu zadovoljstvo kad zna da je oprostio svojoj ženi, da joj je oprostio iskreno i od svega srca. Tako ona u dvostrukom smislu postaje njegovom svojinom. Kao da ju je ponovno vratio u svijet, i ona je sada u neku ruku postala i njegovom ženom i njegovim djetetom. Takva ćeš i ti postati za mene, ti moje malo, zbunjeno i bespomoćno stvorenje. Ne plaši se ni zbog čega, Nora, samo mi budi iskrena pa ću ti tako postati i tvoja volja i tvoja savjest.

(H. Ibsen, *Nora*; Torvaldov monolog)

Drugi citat

Ljubav je poput žive u ruci.

Otvorite šaku i ona će ostati.

Stisnite je i onda će pobjeći.

(Dorothy Parker)

Nastavnik zatim povede razgovor s učenicima dajući im dva pitanja za promišljanje:

1. *Usporedite dva citata u svjetlu ideje slobode i ravnopravnosti u partnerskim odnosima.*
2. *Je li ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa? Obrazložite svoj stav.*

Nastavnik potpitanjima usmjerava razmišljanja učenika u pravcu razumijevanja bitnih razlika između svjetonazorskih i moralnih stavova o odnosu muškarca i žene koji stoje iza istaknutih citata – jednoga, Torvaldovog, koji u potpunosti ograničava temeljna ljudska prava i slobodu žene stavljajući je u podređen položaj, i drugoga, onog Dorothy Parker, koji govori kako je pružanje potpune slobode u odnosima među partnerima i prihvaćanje partnerove osobnosti, bez potrebe da je mijenjamo i prilagođavamo sebi, uvjet za postojanje ljubavi i kvalitetnih odnosa među njima.

Nakon motivacijskoga razgovora, koji može trajati desetak minuta, slijedi središnja aktivnost prvoga dijela dvosata u kojoj je primijenjena dramskopedagoška metoda vrući stolac. Vježbu smo proveli s dva lika istovremeno. Učenici iz razreda razgovaraju s **Torvaldom** i **Norom**, tj. postavljaju im pripremljena pitanja, kao i ona smišljena tijekom vježbe (*Prilog 3*), a likovi, svaki na svom stolcu, odgovaraju na njih.

Po potrebi (vidi opis vježbe), učenike koji postavljaju pitanja možemo također staviti u određene uloge, primjerice **Norine djece** ili nekih drugih sporednih likova drame, a mogu biti stavljani u neutralniju ulogu **psihologa** ili **socijalnih radnika**, ili neke druge **skupine stručnjaka** koji će pitanja o međusobnome odnosu i postupcima likova postavljati bez pristranosti.

Cilj je postavljanjem učenika u dramsku situaciju potaknuti njihovo intenzivnije doživljavanje i razumijevanje ponašanja te karakternih osobina likova Nore i Torvalda, kao i razumijevanje odnosa i dominantnih vrijednosnih uvjerenja društva u kojem žive, a što je sve moglo utjecati na uzajamne odnose likova i motivaciju njihovih postupaka. Osim toga, ovim načinom ne samo da potičemo učeničko doživljavanje i razumijevanje slojevite problematike djela, već na licu mjesta, tijekom same aktivnosti provjeravamo koliko učenici stvarno razumiju djelo, probleme koje obrađuje i gledišta različitih likova te koliko su zreli i senzibilizirani, intelektualno i emocionalno, za prepoznavanje i odgovorno bavljenje tim problemima u stvarnome svijetu i vlastitu životu.

Aktivnost 2 (15')

Odmah nakon razgovora s likovima, pomoću metode dijagram stavova odmah pristupamo propitivanju vrijednosnih stavova učenika o glavnoj dilemi Ibsenove drame. Učenici, izvan uloga, pokazat će svoje vrijednosno opredjeljenje zauzimanjem određenog mjesta na dijagramskoj crti koja se dužinom učionice proteže između dva krajnje suprotstavljena stava: jednoga koji glasi *Podržavam Norinu odluku da napusti obitelj* i drugoga koji glasi *Ne podržavam Norinu odluku da napusti obitelj*.

Nakon što su učenici zauzeli mjesta na dijagramskoj osi, nastavnik moderira raspravu i od njih traži da svoje opredjeljenje, tj. svoje mjesto na dijagramskoj crti, obrazlože. Učenici su vrlo argumentirano i iskreno obrazlagali vlastiti vrijednosni odabir, bez straha od pogrešnoga odgovora, ali i od toga što im se možda stav razlikuje od većine. Većina se učenika (točnije, učenica) opredijelila za stav *Podržavam Norinu odluku da napusti obitelj*. Argumentirale su taj stav njezinom potrebom za pronalaženjem svoga identiteta i time što se većinu vremena u tom braku nije osjećala sretnom jer se njezin suprug ponašao prema njoj kao prema djetetu i manje vrijednoj osobi. Uglavnom su iznosile mišljenje kako se svatko

treba pokušati izboriti za slobodniji i sretniji život, a ne podnositi bilo kakav oblik diskriminacije.

Učenice opredijeljene za stav *Podržavam Norinu odluku da napusti obitelj.*

Neopredijeljeni učenici u sredini dijagrama.
U zadnjem planu, na platnu, stav *Ne podržavam Norinu odluku da napusti obitelj.*

Nekoliko je učenika zauzelo neutralnu poziciju. Njihovi su zaključci bili usmjereni na potrebu rješavanja obiteljskih problema razgovorom. Iznijeli su stav kako su oba lika svojim postupcima pogriješila i dovela do problematične situacije. Jedan je učenik komentirao kako Nora i Helmer uopće nisu trebali ulaziti u brak jer se radi o dvjema različitim osobnostima kod kojih je postojao problem u komunikaciji, a takav negativan odnos najviše će naštetiti njihovoj djeci.

Jedan je učenik zauzeo poziciju *Ne podržavam Norinu odluku da napusti obitelj.* Učenik iznosi argument kako u patrijarhalnom društvu Ibsenova doba žena nije mogla imati jednaka prava kao muškarac, a i zbog svoje neiskrenosti Nora je ugrozila ugled svoga supruga u društvu i s pravom izazvala njegovu ljutnju.

Tijekom izvođenja vježbe stavovi učenika nisu posebno vrednovani niti ocjenjivani.

Aktivnost 3 (35')

Cilj drugog dijela dvosata bila je korelacija tema prepoznatih u djelu sa stanjem odnosa i problema među spolovima u suvremenom društvu te rasprava o njihovu rješavanju. Za početak ovoga dijela obrade koristili smo postupak prikaz / izvješće o problemskom događaju.

Kako je već rečeno, troje učenika pretraživalo je mrežne stranice i tražilo članke o suvremenim slučajevima vezanima uz tri problema uočena u lektiri (spolna diskriminacija u braku, ucjenjivanje, majka koja je napustila obitelj).

O stvarnim događajima čije su opise pronašli u mrežnim/novinskim člancima učenici-pretraživači izvješćuju ostale učenike iz uloga **TV-reportera**. Osim poticanja vještina istraživačkoga rada i prikupljanja građe za problemsku raspravu,

cilj je ove aktivnosti razvijanje komunikacijskih sposobnosti javnoga nastupanja. Svoje izvješće **reporter** treba priopćiti zamišljenoj TV-publici u skladu s pravilima usmenoga obraćanja u javnim medijima, tj. da bude glasan i razgovijetan te logičan i smislen u svom iskazu, da ne žuri i ne djeluje nametljivo, nego da uvažava svoga zamišljenog sugovornika (TV-gledatelja) i, dakako, da poštuje jezičnu normu hrvatskoga standardnog jezika.

Prvo reportersko izvješće, temeljeno na članku iz Večernjeg lista (*Prilog 3.1.*), bilo je vezano uz spolnu diskriminaciju, tj. prikazan je slučaj žene kojoj je tvrtka prigodom odlaska u prijevremenu mirovinu krivim izračunom isplatila puno manji iznos otpremnine, negoli njezinom muškom kolegi istih godina. Žena koja je bila zakinuta uspjela se zakonski izboriti za svoje pravo i tvrtka u kojoj je radila morala je promijeniti kriterije za izračun otpremnine.

Drugo izvješće, temeljeno na jednoj novinarskoj „istinitoj” priči iz *Glorije* (*Prilog 3.2.*), vezano je uz problem ucjenjivanja. Riječ je o ženi koja se, misleći da je suprug zanemaruje, upustila u ljubavnu avanturu s kolegom na poslu. Nakon što ga je napustila, bivši je ljubavnik uhodi, šalje joj na stotine poruka dnevno i prijeti da će sve reći njezinom suprugu. Na kraju je, ne mogavši više podnijeti psihički pritisak, odlučila sve priznati suprugu koji joj je oprostio nevjeru i odlučuju raditi na izgradnji svoga odnosa.

U trećem izvješću učenica je izvijestila o slučaju čovjeka koji je postao samohrani otac djeci starosti od 19 mjeseci do 22 godine nakon što ga je njegova supruga napustila kako bi živjela sa svojim ljubavnikom. Ono što je učenike iznenadilo jest suprugova reakcija na njezino ponašanje. Naime, on razumije njezinu borbu s postporođajnom depresijom, ne smatra je lošom majkom i spreman je prihvatiti ulogu samohranoga oca.

Nakon svakoga reporterskog izvješća uslijedila je rasprava o predstavljenom problemu, pri čemu nastavnik preuzima ulogu moderatora. Svaka rasprava bila je fokusirana na dvije glavne zadaće: usporediti situaciju iz izvješća sa sličnom situacijom u lektiri i izreći svoj stav prema problematici prikazanoj u izvješću.

Neki su učenici navedene problemske situacije povezali i s osobnim životom tako što su vrlo otvoreno progovorili o osobnim iskustvima vezanim uz razvod roditelja i načinima na koji su se oni nosili s teškim obiteljskim okolnostima.

Pomoću dramske metode prikaza izvješća o događaju i rasprave koja je uslijedila nakon reporterskih izvješća, u potpunosti su se realizirali ishodi Građanskoga odgoja i obrazovanja. Učenici su se kritički osvrnuli na medijske sadržaje, osvijestili su važnost suzbijanja diskriminacije s obzirom na spol, promišljali su o odnosima u partnerskim vezama, a razvijali su i emocionalno-socijalne vještine kao što su tolerancija i prihvaćanje tuđih mišljenja.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Smatram da je dramskopedagoški pristup vrlo iskoristiv kako u obradi sadržaja Građanskoga odgoja i obrazovanja tako i u predmetu Hrvatski jezik. Svako uključivanje neke od dramskih metoda može osvježiti nastavni sat i pridonijeti većoj zainteresiranosti učenika za rad.

Zahtjevnije metode potrebno je postupno uvoditi, a svaki put, bez obzira radi li se o jednostavnoj igri ili jednokratnoj uporabi nekoga postupka, nastavnik/učitelj mora jasno odrediti njegovu svrhu, voditi i usmjeravati ga kako učenici ne bi dramske oblike protumačili kao zabavne aktivnosti ili glumačke vježbe, bez konkretnoga cilja učenja.

Iako ovakvi sati zahtijevaju određene pripremne radnje i metodičku osmišljenost, učenici su tijekom primjene dramskopedagoških metoda analizirali, promišljali, uspoređivali, prosuđivali, stvarali nove primjere. Također nije bilo zanemareno afektivno odgojno područje. Potaknuti temom Norina napuštanja obitelji, učenici su aktualizirali i vlastite obiteljske situacije o kojima su samoinicijativno vrlo otvoreno progovorili jer je stvorena situacija uzajamnoga povjerenja u razrednom odjelu (stolci su bili poredani u krug, svatko se slobodno mogao uključiti u raspravu, svi su pažljivo slušali jedni druge). U takvom ozračju razvijaju se kompetencije koje će mladomu čovjeku omogućiti efikasno suočavanje sa životnim osobnim i profesionalnom problemima.

Nakon posljednjega opisanog sata, na kojem je provedena aktualizacija problema o kojima govori Ibsenova drama, proveli smo među učenicima anketu o ovakvu načinu rada. Na temelju anketnih listića može se zaključiti da se učenicima ovakav pristup svidio jer je došlo do promjene u odnosu na klasičan način obrade lektire, komunikacija je bila opuštena i svi su učenici u nekoj nastavnoj fazi sudjelovali u radu. Njihova je želja da se većina lektirnih djela obrađuje na ovakav način jer je ozračje bilo opušteno i mogli su slobodno izraziti svoje mišljenje, a i teme su bile prikladne za raspravljanje.

Obrazovni ishodi temeljeni na ljudsko-pravnoj dimenziji Građanskoga odgoja i obrazovanja u aktualnom kurikulumu, ostvarili su se tijekom oba nastavna sata, a tematika je također prikladna za korelaciju s nastavnim predmetima Etika, Sociologija i Ljudska prava (predmet koji slušaju učenici strukovnoga zanimanja Upravni referent).

Prednost dramskih metoda vidim i u poticanju kinestetičkoga stila učenja, budući da dramski oblici zahtijevaju učenje kretanjem i iskustvenim doživljajem. Na ovaj se način može motivirati i manje zainteresirane učenike ili one slabijih sposobnosti, može se stvoriti pozitivnija radna klima i potaknuti učenike na rad u timu.

PRILOZI

Prilog 1

1.1. Citati za promišljanje o ravnopravnosti u partnerskim odnosima:

Muškarcu je neopisivo ugodno i pruža mu zadovoljstvo kad zna da je oprostio svojoj ženi, da joj je oprostio iskreno i od svega srca. Tako ona u dvostrukom smislu postaje njegovom svojinom. Kao da ju je ponovno vratio u svijet, i ona je sada u neku ruku postala i njegovom ženom i njegovim djetetom. Takva ćeš i ti postati za mene, ti moje malo, zbunjeno i bespomoćno stvorenje. Ne plaši se ni zbog čega, Nora, samo mi budi iskrena pa ću ti tako postati i tvoja volja i tvoja savjest.

(H. Ibsen, *Nora*)

*Ljubav je poput žive u ruci.
Otvorite šaku i ona će ostati.
Stisnite je i onda će pobjeći.*

(Dorothy Parker)

1.2. Pitanja za promišljanje:

1. Usporedi dva citata na temelju ideje slobode i ravnopravnosti u partnerskim odnosima.
2. Je li ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa? Obrazloži svoj stav.

Prilog 2

Primjeri pitanja koja su učenici pripremili za likove na vrućem stolcu

Primjeri pitanja za Noru:

- Kako si se osjećala kad si morala ostaviti djecu?
- Zašto nisi odlučila tražiti skrbništvo nad djecom?
- Zašto nisi priznala suprugu da si krivotvorila potpis i posudila novac?
- Zašto si se udala za Torvalda?
- Zbog čega nisi poticala razgovor u braku?
- Što za tebe znači identitet?
- Koje je tvoje mišljenje o dr. Ranku?
- Je li te razgovor s Kristinom Linde potaknuo na odlazak?

Primjeri pitanja za Torvalda:

- Koje je tvoje stajalište o braku?
- Zašto si Nori branio jesti slatkiše i toliko joj laskao?
- Zašto si podcijenio Noru?
- Kamo je Nora mogla otići nakon što te napustila?
- Zašto nisi imao više razumijevanja nakon čitanja pisama?
- Nedostaje li ti ona nakon odlaska?
- Misliš li da će djeca ispaštati zbog Norine odluke?

Spolna ravnopravnost u Hrvatskoj

ljudsko-pravna, politička i društvena dimenzija

Jasna Šojer, prof. hrvatskoga jezika, knjižničarka, dramska pedagoginja
Škola za primalje, Zagreb
jasna.sojer@gmail.com

1.- 4. razred srednje škole

Projektna nastava Građanskoga odgoja i obrazovanja

Primijenjene dramskopedagoške metode:

Oluja ideja

Lik na plakatu

Prikaz / izvješće o događaju

Žive novine

Vrući stolac

Trajanje obrade: 6 sati pripreme i 2 sata izvedbe

Prostor/i izvođenja: školska knjižnica, kabinet informatike, učionica

Nastavna sredstva, pomagala i materijali: papir za plakate, plakat/projekcija s likom Marije Jurić Zagorke, flomasteri, ljepljiva vrpca

Izvori:

- Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet – procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Golden marketing. Zagreb.
- Jurić Zagorka, Marija. *Hrvatska izborna reforma i žene*. U: *Ženski svijet*, vol.1/1917.
- Zakon o ravnopravnosti spolova
http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_82_2663.html
- Ustav Republike Hrvatske
<http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

TIJEK OBRADE

Uvodne napomene

Obrada koju izlažemo oblikovana je na osnovu iskustava stečenih tijekom realizirane projektne nastave u Školi za primalje u Zagrebu. Projekt je također bio dijelom međunarodnoga programa suradnje (Erasmus i e-twinning) sa školama u Montpelieru u Francuskoj i Hrisupoliju u Grčkoj pod naslovom *Different paths, but common democratic values*. U matičnoj školi projekt je ostvaren u suradnji s nastavnicama Hrvatskoga jezika i Povijesti, a u njemu je sudjelovalo dvadesetak učenica od 1. do 4. razreda koje su se dobrovoljno javile za sudjelovanje i koje do tada nisu imale nikakvo prethodno iskustvo ni u projektnoj nastavi ni u dramskome radu. Obrada koja slijedi nije doslovan opis tijeka našega projekta, već nadograđeni i sustavnije oblikovan model dramskopedagoškoga rada primjenjiv, kako za obradu ostalih tema Građanskoga odgoja i obrazovanja, tako i za druge predmete i odgojno-obrazovna područja.

Aktivnost 1 (45')

Na uvodnome satu, koji se može održati u okviru predmetne nastave, na satu razrednika ili kao izvannastavni program, ovisno o tome kako je nastava Građanskog odgoja i obrazovanja u školi organizirana, voditelj/voditeljica projekta kratkim uvodom najavljuje ciljeve projekta i način kako će se provoditi te na ploču ili plakat ispisuje naslov teme: *Spolna ravnopravnost u Hrvatskoj nekad i sad*. Nastavak sata posvećen je upoznavanju ličnosti i djela Marije Jurić Zagorke, književnice, novinarkе i zagovornice ženskih prava u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća. U tu svrhu, na ploču, ili na zid, postavlja se plakat ili projekcija s njezinim likom.

Životna sudbina ove prve profesionalne hrvatske novinarke i angažirane zagovarateljice spolne ravnopravnosti, čije je profesionalno i književno djelovanje bilo žestoko osporavano, dokaz je povijesne diskriminacije žena u Hrvatskoj te može predstavljati snažnu motivaciju učenicima za problemsko istraživanje istaknute teme.

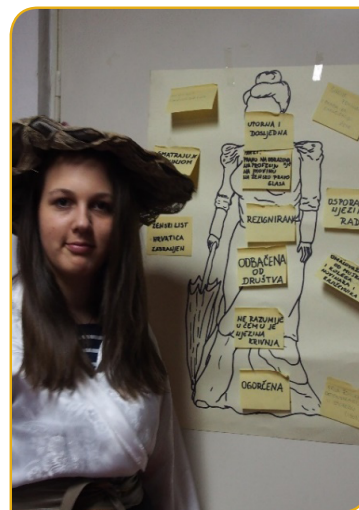
Za uvodni sat učenici su morali na mrežnim stranicama pronaći i pročitati nekoliko članaka o Zagorki (u *Prilogu 1*) iz kojih su mogli saznati osnovne podatke o njezinome životu, o njezinoj osobnosti, o njezinim osjećajima zbog nezaslužene kritika i podcjenjivanja i uopće o odnosu društva prema zaposlenoj, slobodnoj ženi. Učenici iznose sažetke pročitanih članaka i raspravljajući upotpunjuju svoja saznanja. Zatim svoje spoznaje i dojmove o Zagorkinoj sudbini, zapisuju na plakat sa Zagorkinim likom (dramskopedagoški postupak lik na plakatu) uz uputu da zaključke o odnosu društva prema Zagorki upišu izvan siluete lika, a o tome kako se Zagorka mogla osjećati, unutar siluete. Ovaj zadatak učenici mogu izvoditi individualno, u parovima ili trojkama.

Motivacijska fotografija kipa Marije Jurić Zagorke

Izrada lika na plakatu

Učenica u liku Zagorke; u pozadini lik na plakatu s dodanim stavovima učenika

Aktivnost 2 (45')

U nastavku, voditelj/voditeljica na ploču ispisuje problemsko pitanje koje će usmjeravati daljnje aktivnosti učenika: *Jesu li žene danas u Hrvatskoj ravnopravne s muškarcima?* Učenike se pozove da olujom ideja navedu primjere/situacije za koje smatraju da potvrđuju ili negiraju problemsko pitanje. Nastavnica ih potiče da svoja razmišljanja povezuju s događajima i situacijama iz stvarnoga života te s aktualnim zbivanjima u politici. Primjeri se ispisuju na ploču ili plakat, a zatim razvrstavaju/grupiraju po različitim životnim područjima u kojima se ravnopravnost, odnosno neravnopravnost može očitovati, npr. **svijet rada (mogućnosti zapošljavanja i radna prava); bračni odnosi (nasilje među partnerima); zdravstvena zaštita; seksualno i reproduktivno zdravlje; odredbe nacionalnoga zakonodavstva i Ustava Republike Hrvatske; međunarodne pravne konvencije i preporuke i sl.** Učenici se zatim grupiraju prema navedenim područjima (3 – 5 grupa). Zadaća im je da na mrežnim stranicama i drugim izvorima, sredstvima javnoga priopćavanja, pronađu stvarne konkretne slučajeve/primjere koji potvrđuju ili osporavaju ravnopravnost žena i muškaraca u Hrvatskoj unutar područja dodijeljenoga grupi.

Grupiranje se može provesti korištenjem aplikacije Team up ili jednostavnim izvlačenjem listića s brojevima ili nekim drugim načinom.

Učenici mogu olujom ideja unutar grupa oblikovati ključne riječi za pretraživanje ili im se one mogu ponuditi (npr. **feministički pokret u Hrvatskoj; pravo glasa; položaj žene danas; ustavne odredbe koje štite prava žena i sl.**).

Nastavnik/nastavnica će po potrebi uključiti i one ključne riječi koje je predvidjela u svojoj pripremi, a koje učenike usmjeravaju prema nekim konkretnim člancima, napisima i dokumentima.

Uz upute kako obavljati pretragu na mrežnim stranicama te o načinu kako obrađivati pronađene sadržaje, skupine će, ovisno o tehničkim mogućnostima škole, dobiti i jasne upute kojim alatima će rezultate svojih pretraživanja prikazati ostalima (PP, Padlet, Linoit, Poplet i sl.). Za predstavljanje svoga rada svaka skupina odabire jednog ili više glasnogovornika koji će rezultate pretraživanja, uz PPT-prikaz, i usmeno predstaviti. Ako ostane vremena do kraja sata, i ako u učionici ili kabinetu postoji pristup mrežnim stranicama, skupine mogu započeti ogledno pretraživanje zadanih sadržaja.

Aktivnost 3 (45')

Glasnogovornici redom prikazuju rezultate pretraživanja što su ih skupine obavile za domaću zadaću. Svaka grupa može predstaviti do tri primjera (članci, TV-reportaže, snimke emisija) iz suvremenoga života koji slikovito potvrđuju ili opovrgavaju problemsko pitanje. Naslovi prikazanih primjera redom se zapisuju na ploču ili plakat. Kada su svi primjeri izloženi, učenici, ne više kao članovi skupina, nego u vlastito ime, boduju prikazane primjere prema aktualnosti i zanimljivosti. Prema broju bodova te na temelju rasprave, odabiru se primjeri koji će biti dramatizirani i izvedeni/prikazani kao edukativna predstava (dramskopedagoška tehnika žive novine) učenicima drugih razrednih odjela ili škola. Među prizore koji će biti scenski oblikovani postupkom prikaz / izvješće o događaju voditelj obvezno uključuje i susret s likom M. J. Zagorke, a po potrebi će uključiti i druge materijale koji mogu potaknuti raspravu.

U radu s učenicima nenaviknutima na dramske metode, među primjere koje su oni sami odabrali za uprizorenje, voditelj/voditeljica projekta može ubaciti materijale (članke, stručne radove, statistička izvješća, ulomke proze i poezije i sl.) koji se na prikladan način mogu dramatizirati u vidu monologa, dijaloga, intervjua, izlaganja stručnjaka i sl. te na taj način olakšati pripremu predstave.

Aktivnost 4 (90')

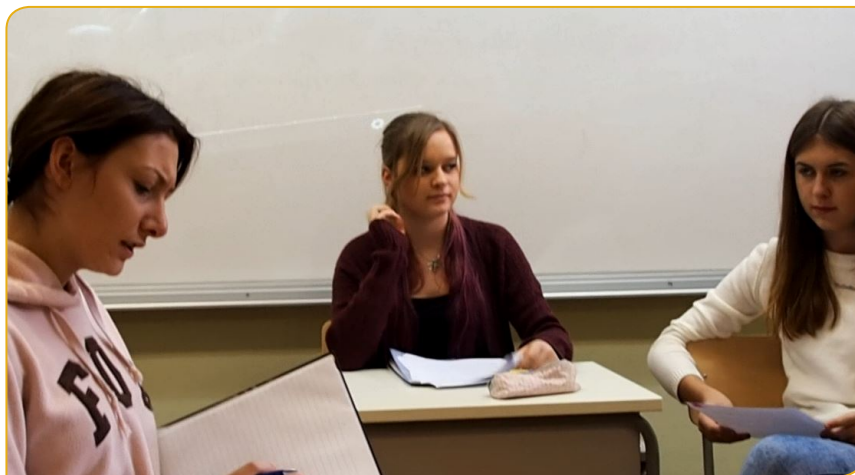
Za pripremu edukativne predstave projektna skupina će se poslužiti dramskom tehnikom žive novine. Priprema predstave počinje određivanjem izvođačkih skupina za odabrane prizore te odabirom uloga unutar prizora.

To se može obaviti na različite načine, npr. da prijašnje skupine preuzmu uprizorenje primjera koje su u pretraživanju pronašli, ili da svatko izvlači papirić s naznačenom ulogom u jednom od odabranih scenskih prizora, pa će se i skupine drukčije složiti.

Odabrani prizori mogu biti oblikovani na različite načine: kao neki specifičan televizijski žanr (**čitanje vijesti i TV-reportaža s mjesta događaja; intervju s protagonistima; panel-rasprava sa stručnjacima; ulomak iz dokumentarnoga ili igranoga TV-filma i sl.**), ili u nekom današnjem „divljem” žanru (**snimke mobitelom ili skrivenom odnosno sigurnosnom kamerom itd.**), ili pak u formi tradicionalnih scenskih žanrova (**monolog, živa slika, dramski prizor i sl.**). U skladu s odabranim žanrom mogu se predvidjeti uloge: **glavni urednik, izvjestitelj, TV-reporter, stručnjak iz određenoga područja i sl.** U tradicionalnim scenskim formama mogu biti predstavljeni likovi kao **M. J. Zagorka** i njezini **suvremenici, današnja žrtva diskriminacije** itd. U našem slučaju, nasumičnim izvlačenjem uloga oblikovane su nove skupine za uprizorenje i učenici su ušli u nove suradničke odnose.

Nastavnik/voditelj po potrebi, a naročito u radu s manje iskusnim sudionicima, pojašnjava način i zadaje žanr kako će pojedini prizori biti uprizoreni te nadalje savjetom i preporukom pomaže svakoj skupini tijekom oblikovanja njihova prizora. Ako su pak učenici izrazito motivirani i kreativni voditelj/voditeljica će njima prepustiti odluku o tome kako oblikovati svoj prizor.

Zadaća je svih skupina i pojedinaca da odgovorno preuzmu svoje uloge i da se pokušaju što potpunije uživjeti u likove koje predstavljaju. Učenicima je dobro naglasiti da ova zadaća ne predstavlja zahtjev da se „dobro glumi”, već da se izvođači što je više moguće osjete odgovornima u profesionalnim ulogama koje preuzimaju (**novinari, reporteri, TV-voditelji, stručnjaci** itd.) ili pak da sebe zamisle u ulogama osoba koje su se suočile s nekim životnim problemom (**M. J. Zagorka; osobe iz pronađenih slučajeva na mrežnim stranicama i sl.**). Skupine pripremaju svoje prizore oko 30', no vrijeme se može skratiti ili produljiti ovisno o tome kojom brzinom sudionici napreduju u oblikovanju prizora.

Učenice pripremaju prizor živih novina (Škola za primalje, Zagreb)

Slijedi prvo, pokusno, predstavljanje pripremljenih prizora. Kratkim dogovorom utvrđuje se redoslijed nastupa. Skupine redom nastupaju, a članovi ostalih skupina su gledatelji koji će nakon svakoga nastupa procijeniti je li problem o kojem prizor govori jasno i vjerodostojno pokazan, jesu li likovi uvjerljivo oblikovani, djeluju li **stručnjaci** u prizorima kompetentno, vrše li likovi novinara odgovorno i učinkovito svoj javni posao itd. Ako se gledateljima te voditeljici/nastavnici učini da neki prizor „ne funkcionira”, treba učenike pozvati da razmisle o tome kako ga poboljšati i što u njemu promijeniti.

Sve izvođače treba upozoriti da se poboljšanja prizora čine s važnim ciljem: svi likovi morat će biti u stanju odgovarati na pitanja budućih novih gledatelja koji će se s problemima i temom predstave susresti – prvi put.

Do kraja dvosata skupine poboljšavaju svoje prizore i uloge, a voditelj/voditeljica projekta zajedno s učenicima utvrđuje konačni sinopsis prizora.

Okvirni sinopsis predstave koncipirane u našem projektu (*Prilog 2*) opširniji je u odnosu na poželjan opseg i trajanje završne izvedbe živih novina, u kojoj treba ostaviti dovoljno prostora za sudjelovanje učenika-gledatelja u raspravljačkom dijelu predstave. Stoga za te izvedbe treba odabirati samo pojedine dijelove okvirnog sinopsisa jer će previše građe i podataka onemogućiti kvalitetnu raspravu u koju treba uključiti nove gledatelje.

Vođenje završne predstave preuzet će voditelj/voditeljica projekta ili će za tu zadaću odrediti nekoga od učenika. Predstava se može voditi iz neke uloge (npr. **glavnoga urednika i voditelja informativno-političke TV-emisije**, u kojoj će pripremljeni prizori predstavljati posebne dijelove i priloge), no to se može efikasno obaviti i iz osnovne funkcije voditelja/nastavnika koji će predstavu voditi na sličan način poput **džokera** u forum-kazalištu.

Aktivnost 5 (60')

Generalna proba edukativne predstave *Spolna ravnopravnost u Hrvatskoj nekad i sada*.

Projektna skupina obavlja kontrolnu izvedbu uz vodstvo dogovorenoga voditelja predstave. Ovo proba je važna za stjecanje sigurnosti u nastupu. Nije na odmet podsjetiti da za nastup nije važno doslovno pamćenje teksta, već pamćenje smisla onoga što treba reći, te da to mogu izreći i svojim riječima. Otprilike polovicu vremena generalne probe treba odvojiti za uvježbavanje razgovora na vrućem stolcu koje će gledatelji obavljati s raznim likovima pojedinih prizora, pa izvođače, naročito one manje iskusne, treba naviknuti i ohrabriti za to. Voditelj/voditeljica projekta može za tu svrhu pripremiti nekoliko probnih pitanja za svaki lik.

Diskriminacija pri traženju posla

Okrugli stol stručnjaka – rasprava

Aktivnost 6 (60')

Pripremljena predstava živih novina izvodi se u učionici ili nekom drugom školskom prostoru i predstavlja oblik aktivnoga vršnjačkog poučavanja, a može se izvoditi za učenike drugih razrednih odjela iste škole, za učenike drugih škola u vlastitoj i u drugim lokalnim zajednicama, kao i u okviru međunarodne suradnje škola.

Učenicima-gledateljima treba prije izvedbe jasno reći da se ne radi o uobičajenoj kazališnoj predstavi, već da je riječ o suradničkom i interaktivnom obliku nastave u kojoj se scenskim prikazom učenika-izvođača potiče učenike-gledatelje na zauzimanje stavova, razmišljanje i traženje rješenja za izložene probleme. Gledatelje se poziva da pažljivo prate izvedbu te ih se upozorava da će po svršetku predstave biti uključeni u raspravu o prikazanim problemima.

Nakon što su s gledateljima na ovaj način uspostavljena „pravila igre”, predstava se odvija na dogovoren i uvježban način, bez straha izvođača od pogreške (jer se svaki dio predstave može po potrebi ponoviti). Kad je izvedba živih novina gotova, voditelj/voditeljica projekta preuzima funkciju sličnu ulozi džokera u forum-kazalištu i poziva učenike-gledatelje da iznesu svoje stavove i pitanja o prikazanim problemima. Voditelj/voditeljica projekta mora imati spremna neka ključna pitanja kojima će, ako bude potrebno, isprovocirati njihovu radoznalost i motivirati ih za daljnje aktivno promišljanje. Poziva ih da, ako ih nešto zanima ili im nije jasno, postave likovima pitanja o razlozima njihova postupanja, kako se osjećaju, što misle o onome što im se događa, što ih muči itd. Eventualno oklijevanje gledatelja, brzo će se suzbiti spremnošću nekih izvođača koje će voditelj/voditeljica pozvati na vrući stolac i započeti njihovo ispitivanje. Voditelj/voditeljica programa mora u ovom dijelu preuzeti ulogu moderatora i usmjerivača ispitivanja te posebno paziti da se u ispitivanju ne potkrade kakvo poluprivatno, za izvođača na vrućem stolcu, neugodno pitanje. Ispitivanje na vrućem stolcu može potrajati i duže nego što se očekuje, što će samo biti dokaz da je i gledatelje i izvođače tema zaokupila. Po svršetku ispitivanja likova na vrućem stolcu voditelj/voditeljica projekta zahvaljuje svim učenicima na aktivnom sudjelovanju.

Realizacija projekta kao međunarodnoga programa međuškolske suradnje i mogućnosti komuniciranja stvorene elektroničkim medijima otvaraju dodatne opcije njegova koncipiranja, npr. moguće je oblikovati zajedničku predstavu živih novina putem skypea uživo, gdje će sudionici, igrajući/prikazujući probleme jedni drugima, sudjelovati u procesu zajedničkoga učenja i prorađivanja odabranih tema.

ANALIZA I OCJENA OBRADE, KOMENTARI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI

Projektna nastava i uporaba dramskopedagoških metoda sjajan je način rada koji učenike aktivno uključuje u obrazovni proces omogućujući im da povežu obrazovne sadržaja sa stvarnim životom i da iza apstraktnih koncepata i statističkih podataka osjete i prepoznaju probleme ljudskih bića i zajednica. Tijekom provođenja projekta učenici su sudjelovali u brojnim zadacima koji su zahtijevali njihovu suradnju i komunikaciju, razvijali medijsku pismenost (korištenje različitih medijskih žanrova), analitičko mišljenje (istraživanje problema), vještine rješavanja problema (traženje rješenja na poticajno pitanje), IKT-pismenost (suradničko učenje, komunikaciju, prezentaciju i pretraživanje). Također, radom u grupi učili su kako se prilagoditi, preuzimati odgovornost i snaći se u vodstvenim ulogama, a ulazeći u različite uloge i pisanje sinopsisa, razvijali su svoju kreativnost produžujući na taj način svoja znanja i razvijajući vještine koje će im trebati u budućim zanimanjima.

Anketa provedena s učenicima i nastavnicima uključenima u projekt pokazala je da im se veoma svidio dramskopedagoški proces obrade odgojno-obrazovnih sadržaja. Određeni problem u početku rada bila je pasivnost nekih učenika koje nisu bile navikle na aktivno uključivanje u sve faze rada, no kako su se aktivnosti razvijale i one su postajale motiviranije pitajući se kamo će ih sve to odvesti. Također, povezivanje teme s tada aktualnim događajima u zemlji (vidi *Prilog 2*) omogućilo im je da spoznaje o pravima žena povežu sa stvarnim životom.

PRILOZI

Prilog 1

http://zena.rtl.hr/clanak/ostalo/zene_koje_su_stvarale_povijest_-_marija_juric_zagorka/5088

<http://www.treci.ba/kultura/zagorka-ili-%C5%BEenska-i-ne-pi%C5%A1e-ta-ko-lo%C5%A1e>

<http://www.lupiga.com/vijesti/marija-juric-zagorka-sto-je-moja-krivnja/>

Prilog 2

Edukativna predstava *Žive novine* – okvirni sinopsis (ulomci)

Uloge za sudionice:

TV-voditeljica-urednica središnjega Dnevnika; novinarka-izvjestiteljica; Marija Jurić Zagorka; tražiteljica posla; diskriminirana sportašica; sudionice okrugloga stola o ravnopravnosti žena (članica Udruge za ženska prava; psihologinja; predsjednica Udruge primalja; sutkinja; novinarka)...

1. prizor

TV-voditeljica-urednica (iznosi problem u središnjem Dnevniku): *U nedavno objavljenoj odluci Ustavnoga suda određeno je da ostaje na snazi zakonska obveza prema kojoj na kandidacijskim listama mora biti najmanje 40 % pripadnika svakoga spola.*

*No ukinut je dio koji je propisivao da lista koja ne ispunjava taj zakonski uvjet **nije pravovaljana**. Jesu li na taj način žene u Hrvatskoj diskriminirane? Pogledajte našu priču:*

2. prizor

(Projekcija lika Marije Jurić Zagorke na platnu s komentarima učenica upisanim na plakat s njezinom siluetom. Na scenu izlazi i učenica u liku **M. J. Zagorke** i sjeda na stolac ispred gledatelja.)

Novinarka-izvjestiteljica (sa strane, čita ulomke iz biografije M. J. Z.): *Jedna od najznačajnijih pripadnica ženskog pokreta koja je i sama bila žrtva diskriminacije i u društvenoj i u poslovnoj sredini je naša najpoznatija književnica i novinarka Marija Jurić Zagorka. Prema podacima iz Matične knjige rođenih župe Vrbovečki Rakovec Marija Jurić, krsnim imenom Mariana, rođena je 2. ožujka 1873. u plemićkoj kuriji Negovec u blizini Vrbovca, kao kći Josipe rođ. Domin i Ivana Jurića, kasatora dobra Negovec u posjedu Ivana grofa Erdödyja, Marijina krsnog kuma.*

Unatoč tome što je bila natprosječno darovito dijete, roditelji joj nisu omogućili daljnje školovanje, već su je maloljetnu udali i poslali u Mađarsku. Brak, u kojem je pretrpjela nervni slom, razvrgnula je tri godine kasnije bijegom od muža u Zagreb, gdje mukotrpno započinje novinarsku karijeru, tada neuobičajenu za žene. Odbija roditeljsku skrb (i novac) i postavši punoljetnom odlučuje se za samostalan i neovisan život u kojem će se izdržavati isključivo vlastitim pisanjem.

Život kao iz romana, reklo bi se koji je zasigurno odredio životni put ove značajne žene.

(Jakobović Fribec, Slavica. 2011. Žene koje su stvarale povijest – Marija Jurić Zagorka. <http://zena.rtl.hr/clanak/ostalo/>)

Marija Jurić Zagorka: *U svojoj borbi za prava žena moram priznati da sam svašta doživjela. Nazivali su me luđakinjom, muškaračom, ludom sufražetkinjom, a moj književni rad „šundliteraturom za kravarice”. Sve je to uvredljivo i ponižavajuće, ali me je baš to možda potaknulo da se još jače zauzmem ne samo za sebe nego i za sve ostale Hrvaticе.*

Ovo sam napisala u članku Hrvatska izborna reforma i žene (učenica u liku M. Jurić Zagorke ovaj tekst može čitati):

„Hrvatska je žena bila svakoj narodnoj borbi jak oslon. Pa ipak, kada se dijele narodna prava, kad se daje pravo glasa svakom odraslom muškarcu, ženski se dio naroda ne spominje. Ne spominje se, makar da je žena s narodom patila i njegovoj borbi držala – ljestve. Ne spominje se, makar da je već u tolikim državama svijeta okušana potreba suradnje žene u državnom i narodnom razvitku!

Izborna reforma ne spominje ženu danas, kad ona zamjenjuje milijune palih muškaraca u socijalnom i gospodarskom radu. U času, gdje i najmanje demokratska zemlja pod suncem, Ugarska, daje ženi pravo glasa, hrvatska izborna reforma napušta prema ženskom dijelu naroda demokratsko načelo jednakosti. Kad se cijeli svijet demokratizira, naša izborna reforma dijeli muški dio naroda od ženskog i ostavlja među njima granice, slične prastarim granicama, što su postojale u privilegiranim velikašima, koji su imali sva prava, te kmetovima, koji su imali samo dužnosti. Jedina je razlika, da su tada pismeni velikaši posjedovali privilegije nad nepismenim kmetovima, dok danas dobivaju i nepismeni muškarci privilegij nad pismenim ženama.”

(Jurić Zagorka, Marija. Hrvatska izborna reforma i žene. U: Ženski svijet, vol.1/1917.)

.....

TV-voditeljica: *Dragi gledatelji, tako je mislila i pisala Marija Jurić Zagorka, tridesetih godina 20. st.! A kakav je danas status žena u svijetu rada u Hrvatskoj? S čime se danas suočavaju žene pri traženju posla vidjet ćemo u prilogu našega reportera koji je tajno snimio razgovor za posao naše sugovornice.*

3. prizor – Razgovor za posao

(Na scenu izlaze **Poslodavac** i **Tražiteljica posla**.)

Poslodavac: Zašto ste se odlučili prijaviti na naš oglas?

Tražiteljica posla: *Prijavila sam se zato što sam oduvijek željela biti dijelom vaše tvrtke. Od malih nogu veliki sam fan vašeg branda i rad u ovoj tvrtki predstavlja ispunjenje svih mojih životnih snova i očekivanja.*

Poslodavac: Koliku plaću očekujete?

Tražiteljica posla: *Plaća mi nije bitna. Ja sam ovdje zbog ljubavi prema poslu jer mi materijalno ne predstavlja nikakvo zadovoljstvo. Želim samo onoliko koliko mi je potrebno da zadovoljim najosnovnije životne potrebe.*

Poslodavac: Gdje se vidite za pet godina?

Tražiteljica posla: *Nadam se kako ću za pet godina napredovati na osobnom i profesionalnom planu. Završit ću magisterij, doktorat, naučiti kineski, turski i ruski te sve slobodno vrijeme posvetiti humanitarnom radu.*

Poslodavac: Koje ste spolne orijentacije?

Tražiteljica posla (oklijevajući): *Hetero.*

Poslodavac: *Dakle, mogu pretpostaviti da se planirate udati i imati djecu? Planirate li zatrudnjeti u sljedeće tri godine?*

Tražiteljica posla: *Vjerojatno, ako mi uz magisterij, doktorat, učenje kineskoga, turskoga i ruskoga te potpunu posvećenost poslu uz plaću koja zadovoljava osnovne životne potrebe, ostane vremena za ljubavni život.*

.....

4. prizor – Razgovor s osobom diskriminiranom zbog spolne orijentacije

TV-voditeljica: *Razgovarali smo sa sportašicom V. S. koja je zbog diskriminacije odustala od sporta kojim se uspješno bavila. Pogledajmo prilog.*

(V. S. je publici okrenuta leđima).

Novinarka: *Gospođice V., donedavno ste se veoma uspješno bavili klizanjem i čak osvojili neke nagrade. Zašto ste odustali od toga?*

Gospođica V.: *Ne bih rekla da sam ja odustala od toga, nego da je na mene vršen pritisak da odustanem. Naime na prošlogodišnjem Gay Prideu koračala sam u koloni zajedno sa svojom bliskom prijateljicom zalažući se za ravnopravnost LGBT osoba. Idući dan u novinama su izašle fotografije s Gay Pridea na kojima sam bila i ja, što je odmah izazvalo priče među kolegicama u klubu pa i dalje u upravi. Neki kolege su bili prilično žestoki na riječima i poticali su druge da me se izbaci iz kluba. Na kraju su mi iz*

uprave rekli da bi bilo najbolje da sama odem. Suočena s tolikom mržnjom, odlučila sam odustati od svoje najveće ljubavi – klizanja... V. dalje govori o gubljenju svoje pozicije u najjačem nacionalnom timu Zagrebačke pahuljice nakon što su njene kolegice vidjele njihovu zajedničku fotografiju u povorci Zagreb Pridea. U članku imenuje pojedince koji su ju prisilili da odustane od sporta, ali i one koji su je podržavali unutar tima i u upravi kluba.

(Priča 24-godišnje klizačice V.S., anonimne zbog straha od diskriminacije na poslu; <http://oneworldsee.org/sh/content/novi-slu%C4%8Daj-homofobije-u-hrvatskom-sportu-nevini-u-diskriminaciji>)

.....

5. prizor – Okrugli stol sa stručnjacima iz raznih područja

TV-voditeljica: Poslušajmo što o svemu misle istaknute zagovornice ženskih prava. Kakav je njihov odgovor na pitanje: Jesu li žene u Hrvatskoj ravnopravne s muškarcima? S nama su u studiju (predstavlja ih redom uz izmišljena imena): **članica Udruge za ženska prava, sutkinja, psihologinja, novinarka, predsjednica Udruge primalja.**

(Podatci koji slijede preuzeti su s mrežnih stranica. Broj likova na okruglom stolu poželjno je smanjiti kako bi ostalo dovoljno vremena za uključivanja učeničko-gledatelja u raspravu o prikazanim problemima.)

TV-voditeljica: Gospođo Bejb, može li se u Hrvatskoj što promijeniti kada je riječ o pravima žena? Kakav je vaš stav?

Članica Udruge za ženska prava: Među 327 tisuća nezaposlenih je čak 4 % više žena nego muškaraca. Od svih zemalja Europske unije u Hrvatskoj je ta razlika najizraženija. Najveći dio onih koje su zaposlene radi u obrazovanju, zdravstvu i sektoru socijalne skrbi. Najmanje žena ima u poslovanju nekretninama, građevini i vodoopskrbi. I kada rade, žene su slabije plaćene, iako statistike pokazuju da su poduzeća u kojima su na čelnim pozicijama žene uspješnija. U prosjeku imaju 10 % manje plaće od muškaraca. Zanimljivo, najveća razlika u plaćama je upravo u onim sektorima gdje žena ima – najviše. Izjednačavanje u plaćama, nužan je korak za postizanje ravnopravnosti spolova.

Novinarka: Iz istraživanja u okviru projekta provedenoga u nekoliko europskih zemalja, u kojem su sudjelovale i predstavnice Centra za ženske studije, također se dade iščitati da su u Hrvatskoj, a slično je i u drugim zemljama Europske unije, mlade žene dvaput diskriminirane – po spolu i po dobi.

Na primjer, kad govorimo o položaju mladih znanstvenica u Hrvatskoj je 30 % više znanstvenih novakinja, i to ne samo u društvenim već i u prirodnim znanostima. Ali, kasnije u znanosti ostaje više muškaraca. Kad je riječ o diskriminaciji na tržištu rada, žene koje traže posao još uvijek se susreću s diskriminirajućim pitanjima o obitelji, dje-

ci i sl. Za to su krivi i stereotipi da samo žena obavlja kućanske poslove. A problem je i uvriježeno mišljenje da je teško uskladiti majčinstvo i karijeru. Mislim da bi uvođenje spolnih kvota pri zapošljavanju mogao biti jedan od načina da se riješimo diskriminacije žena.

Psihologinja: Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) proveo je istraživanje na uzorku od 1500 muškaraca i 505 žena u dobi od 18 do 68 godina koje je pokazalo da je Hrvatska i dalje izrazito patrijarhalno društvo u kojem su žene diskriminirane. Čak 36 % hrvatskih muškaraca smatra da je ženama mjesto kod kuće, odnosno da je njihova najvažnija uloga briga za kuću i obitelj. Istovremeno, 20 % muškaraca smatra da bi oni trebali imati zadnju riječ, oko 33 % ih misli da je ravnopravnost otišla predaaleko, a više od 30 % muškaraca na neki je način zlostavljalo svoju partnericu! Mislim da su ovo doista šokantni podaci. Prva i osnovna zadaća u 21. stoljeću u Hrvatskoj je još uvijek prosvjeđivanje, u čemu građanski odgoj može imati veliku ulogu. Odgajajući mlade u duhu demokracije i tolerancije, dobit ćemo priliku nešto promijeniti.

Predsjednica Udruge primalja: U Hrvatskoj su žene puno zastupljenije u zdravstvu i socijalnoj skrbi, gdje su plaće niže i do 25 %. Naravno, u tu kategoriju spadaju i primalje koje se također sve više susreću s problemom nezaposlenosti. Ne čudi zato da mnoge od njih odlučuju na odlazak u inozemstvo gdje su i tražene i cijenjene. Tu bih se pozvala na iskustvo dviju kolegica objavljeno u članku Babice na radu u inozemstvu: Isplati se žrtva, ovdje nas i poštuju i cijene. I društvo i struka mora početi priznavati i vrednovati ovo humano i za naše društvo osobito važno zanimanje kako bi se zaustavio odljev kadrova.

Sutkinja: Sudstvo bi po ustavu trebalo štititi prava žena, u Ustavu RH, članak 14. navodi da su svi ljudi pred zakonom jednaki. Nadodala bih da je Hrvatski sabor 14. srpnja 2003. usvojio Zakon o ravnopravnosti spolova u kojem članak 6. kaže (2) kako se zabranjuje diskriminacija na temelju bračnog i obiteljskog statusa. Nepovoljnije postupanje prema ženama na osnovi trudnoće i materinstva smatra se diskriminacijom. Članak 7. izričito naglašava da je izravna diskriminacija svako postupanje uvjetovano spolom kojim se osoba stavlja ili je bila stavljena ili bi mogla biti stavljena u nepovoljniji položaj od druge osobe u usporedivoj situaciji.

Dakle, zakon je jasan i dovoljno bi bilo da ga se institucije države pridržavaju pa tako i kad je riječ o izbornim listama. (...)

Izvori

- Boal, Augusto. 2009. *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.
- Gruić, Iva. 2002. *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju: priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb. Golden marketing.
- *Igram se, a učim!, Dramski postupci u razrednoj nastavi*. 2007. Ur. Radetić-Ivetić, Jadranka. Zagreb. HCDO – PILI POSLOVI d. o. o.
- *Ne raspravljaj, igranj! Priručnik forum-kazališta*. 2007. Ur. Krušić, Vlado. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.
- *Zamisli, doživi, izrazi! – Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. 2008. Ur. Lugomer, Valentina. Zagreb. HCDO – PILI-POSLOVI d. o. o.
- *Znam, razmišljam, sudjelujem – Priručnik za nastavnike. Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja*. 2013. Ur. Zenzerović Šloser, Iva. Zagreb. Centar za mirovne studije / Mreža mladih Hrvatske.
- E-izdanje priručnika dostupno je na e-adresama:
[http://www.cms.hr/gradjanski-odgoj-i-obrazovanje/
prirucnik-za-nastavnike-znam-razmisljam-sudjelujem](http://www.cms.hr/gradjanski-odgoj-i-obrazovanje/prirucnik-za-nastavnike-znam-razmisljam-sudjelujem)
[http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/GOO%20prirucnik%20za%20
nastavnike SCREEN.pdf](http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/GOO%20prirucnik%20za%20nastavnike SCREEN.pdf)
www.hcdo.hr